UNIVP
"SVET
BEO
Bulevar

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

Godina XX Nova serija Broj 329
BEOGRAD, 8. JUN 1968.
List izlazi svake druge subote
Cena primerku 50 para (50 dinara)

aktuelnosti

15 DANA

ODA ILI REKVIJEM NAŠOJ REVOLUCIONARNOJ MLADOSTI

U BEOGRADU SU 3. i 4. ovog meseca održane studentske demonstracije. Iako se sve još nije stišalo, nemiri prerastaju u zborove, a demonstracije u dogovore o formulisanju akcionog programa, čiji se predmet svodi na zahteve za hitnim razrešavanjem društvenih problema. Ma koliko bili u prvi mah violentni, bremeniti izgredima i podstaknuti radikalnim zahtevima koji su namah, u stanju izazvanosti zbog brutalnih metoda milicije, delovali i kao negacija svakog političkog i društvenog autoriteta, — ovi događaji najavljuju novu eru naših revolucionarnih preobražaja, ubrzavaju procese polarizacije društvenih i političkih snaga i ispunjavaju svakoga ko je imao prilike da se nađe u središtima zbivanja novom nadom i verom u mladu generaciju.

Trebalo je samo videti te mlade ljude sa koliko su odgovornosti, samopregora, samodiscipline i svesti o društvenom značenju poverenja koje su im ukazali njihovi vlastiti drugovi održavali red, obavljali zadatke svojih akcionih odbora, sprečavali izgrednike i provokatore, brinuli se za socijalistički karakter svojih akcija. Nikakva legalna i institucionisana organizacija nije dosad bila u mogućnosti da pokrene takvu neslućenu energiju i volju za društvenim angažovanjem. I upravo to stihijno povezivanje studentskih masa oko najjezgrovitijih sadržaja socijalistički usmerenog društvenog progresa za nas je najsigurniji znak i dokaz da naše društvo, svejedno koliko manjkavo u svojim strukturama, koliko u trenutnoj stagnaciji ili koliziji teorijskih modela sa praktičnim ostvarivanjem, neminovno i spontano, bez ikakvog organizovanog posredovanja, stalno i nezaustavljivo, kao kakva idealna primena principa teorije društvenog odraza, reprodukuje revolucionarnu socijalističku a ne bilo koju drugu (neokapitalističku, neoburžujsku, neofašističku, šovinističku, liberalističku ili malograđansku) društvenu svest. Ove studentske akcije bile su prava politička lekcija onim konzervativnim elementima koji su se uspavali u senci društvenih autoriteta naših političkih institucija.

Dok su se rvali sa milicijom oko famoznog podvožnjaka, inspirisani (avaj! opravdano) isključivo revoltom zbog brutalnog nasrtaja milicije, oni su predstavljali anarhičnu, bukačku, neodgovornu masu: takva je masa kad se suoči sa neizazvanim nasiljem. Kada su se povukli na svoje fakultete, kada su im akcioni odbori poverili zadatak da štite fakultetsku imovinu, učila i zgrade, svoje drugove i same sebe od neogovornih i neprijateljskih elemenata; kada su oko ruku stavili crvene redarske trake a na revere crvene ambleme progresa, oni su se preobrazili u najhomogeniju i najorganizovaniju masu koja je sa besprimernom ozbiljnošću, dostojanstvom i svešću o odgovornosti ispunjavala svoje društvene obaveze.

Da su revolucionarni radikalni snovi o društvenoj utopiji jedno, a društvena stvarnost privredno nedovoljno razvijenog društva drugo — to ovi mladi ljudi još ne znaju u pravoj meri. Da ih u to treba uveriti ne policijskim pendrecima i stereotipnim političkim rezolucijama, nego pojačanim i ubrzanim naporima za smanjenje društvenih i ekonomskih razlika — to je jasna lekcija svim konzervativnim snagama koje deluju u našem društvu. Ali da društvenog progresa nema bez stalnih snova o društvenoj utopiji — toj su nas lekciji blistavo i poetično-romantično naučili ovi mladi i neiskusni ljudi.

Od naših političkih institucija i odgovornih subjektivnih faktora zavisi u prvom redu da li će ova čista i nepomućena revolucionarna energija biti društveno najkorisnije usmerena i pretvorena u izvor stalne korekcije naše institucionalne politike, čime će doprinositi osvežavanju zamrznute atmosfere našeg društvenog komoditeta i političkog komforizma ili će, naprotiv, postati stalni i preteći izvor napetosti i trvenja, praćenih opasnošću nepredvidljivih izgreda sa dalekosežnim posledicama.

Ovo neće biti nimalo lak posao niti će se moći jednostavno razrešiti bilo kakvim rezolucijama, proglasima i saopštenjima. Prosto zato što je u pitanju dug i bolan proces društvenog prilagođavanja odnosno neprilagođavanja sve novim i novim, sve temeljnijim i sve progresivnijim zahtevima koje na dnevni red postavlja naše samoupravljačko društvo. Samoupravljanje je otvorilo procese koji iznenađuju obiljem mogućnosti, oblika i inicijativa, o čemu nisu mogli sanjati ni najdalekovidiji teoretičari samoupravljanja. Samoupravljanje kao stalni izazov našim ukupnim moćima da idemo ukorak s najprogresivnijim težnjama društva unosi nove kriterijume u naše društvene odnose i ubrzava procese političke polarizacije i kadrovske selekcije u čitavom samoupravnom sistemu, odozdo do gore. U nas se politička eliminacija i kadrovska selekcija vršila uglavnom na osnovu političkih ekscesa i kriterijuma biološke starosti ili ličnih ogrešenja o moralne normative društva. Sada će morati u prvi plan da izbije kao odlučujući kriterijum polarizacija na osnovu idejne borbe, sukoba mišljenja i društvene odgovornosti za određeni politički program. Politička selekcija kadrova mora se pretvoriti u stalni društveni proces odabiranja i favorizovanja onih pojedinaca koji u datom trenutku ponude najbolji program kao društveno najrealniji i najprogresivniji odgovor na zahteve i probleme dana.

Ni studentski sastanci i zborovi ne mogu mimoići takvu polarizaciju. Pred njima je zadatak da prerastu okvire uličnog pritiska i razviju se u samoupravne oblike stalnog progresivnog delovanja i uticanja na društveno kretanje u pravcu razbijanja etatističko-birokratskog mentaliteta i konzervativne ideologije, čemu teže regresivni elementi u našim političkim institucijama.

Ali studentska zbivanja su stavila na veliku probu i našu sopstvenu, i institucionalnu i samoupravljačku i subjektivnu, mudrost i zrelost. Ona će nesumnjivo ubrzati polarizaciju u svim našim političkim strukturama. Ne zaboravimo: ova deca nisu videla revoluciju, nisu u njoj učestvovala i sve što o revoluciji znaju, naučila su od nas! I sada, kad se revolucionarno postavljaju i prema nama i prema onome što smo mi stvorili, — mi, ili bar neki među nama, počinjemo zazirati, ne slažemo se, odričemo ih se! Zameramo mladosti što je mladalački revolucionarna, što je emotivno usmerena, što je utopijski radikalna, jednom rečju: što nije — starost! Zar nije bolje da se zapitamo: šta to nije u redu s nama? Zar se odricanjem prava mladosti da u jednom trenutku i pretera u svojim radikalnim zahtevima i snovima o utopiji, koje smo im mi usadili u srca, ne izlažemo opasnosti da održimo rekvijem svojoj sopstvenoj revolucionarnoj mladosti?

Zar nas ovi događaji ne obavezuju (pred društvom, pred svetom i pred samim sobom) da se okrenemo procesima koji će težiti uspostavljanju snošljivog i mudrog stanja uzajamne dopune i uzajamne korekcije između (naše) večite radikalno-revolucionarne mladosti (večite, jer bi svet inače odavno potonuo u mrak očajanja i divljaštva) i (naše) životne zrelosti i mudrosti prilagođavanja, bez koje se i najblistaviji snovi o progresu neminovno rastaču u bolan eho privida i somnambulosti?

Zoran Gluščević

studenti u akciji

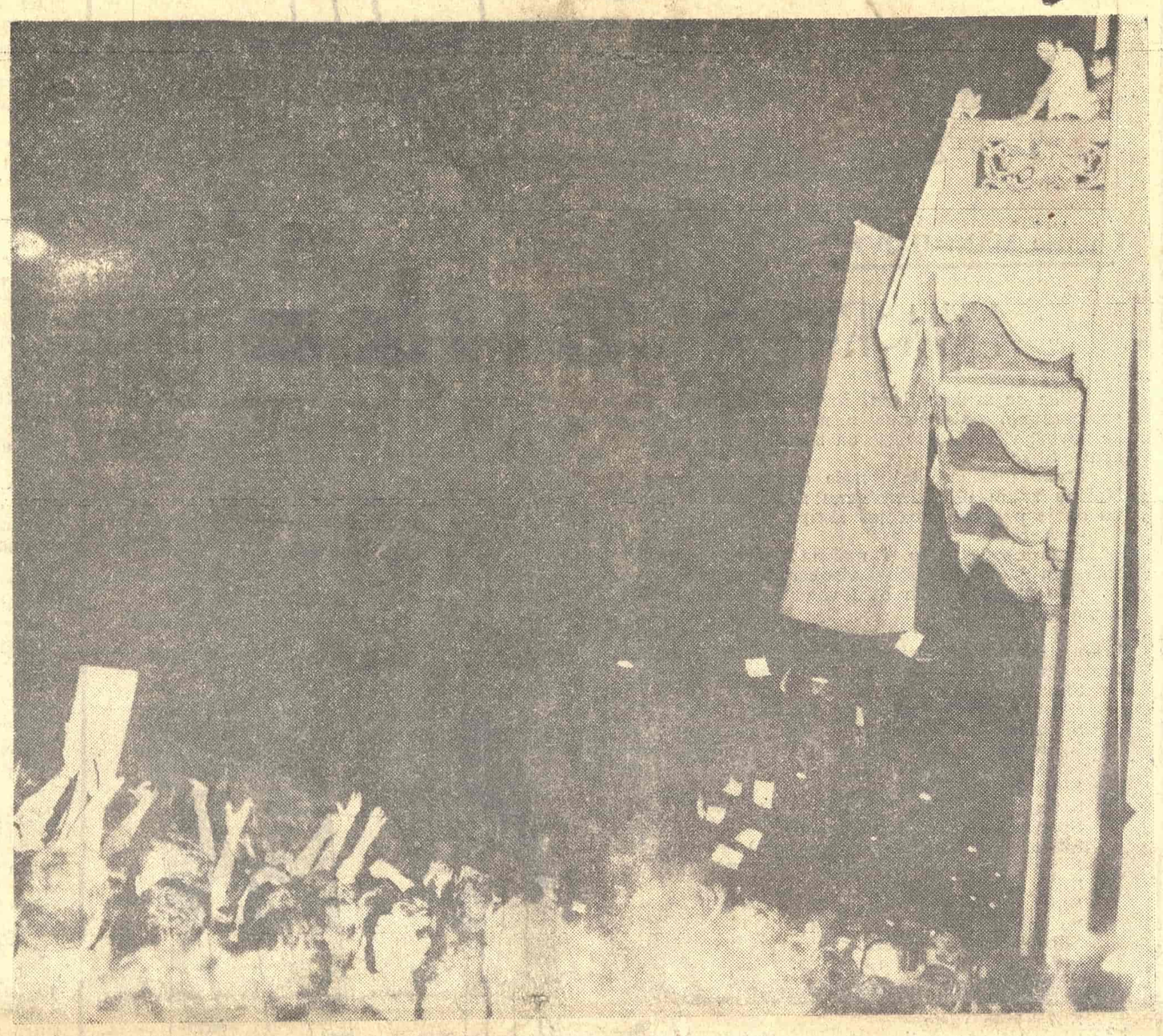

STUDENTSKI MITING PRED ZGRADOM BEOGRADSKOG UNIVERZITETA 3. JUNA 1968. GODINE

UNIVERZITETSKOM ODBORU I AKCIONOM ODBORU STUDENTSKIH DEMONSTRACIJA

Redakcija »Književnih novina« pozdravlja akciju studenata Beogradskog univerziteta, smatrajući da studentske zahteve mora da prihvati svako ko želi dobro ovoj zemlji. Studenti Beogradskog univerziteta su u ovom trenutku najprogresivniji deo našeg društva i njihova akcija daje razloge da se sa mnogo optimizma gleda u budućnost.

Studentima Beogradskog univerziteta pripada ta čast da su prvi u našoj sredini imali dovoljno političke zrelosti i moralne odgovornosti da trezvenom, konstruktivnom i hrabrom akcijom izraze prave potrebe našeg društva.

Ubeđeni da ćete opravdati poverenje napredne javnosti, mi Vam, dragi drugovi, dajemo svoju punu podršku.

Beograd
6. jun 1968.

Redakcija
»KNJIŽEVNIH NOVINA«

Vuk KRNJEVIĆ

Balada o Dučkeu

Dio prvi

Berlin, marta, 68

U ledenoj zemlji Pruskoj
jedan momak vrele glave
bljuvao je kao vulkan
riječi usijane lave.

Gledao sam kad govori
kako mu se oči cakle;
kao da je pjan od bjesa
oči bi mu se razmakle.

Gledao sam kada juri
usled rulje na cajkane:
taj ne strepi da ga zviznu
pa da mlatne i pajkane

preko njuške — nek saznaju
da su momci od zle volje
i da hoće da rasture
Prusku zemlju — od nevolje.

Gledao sam kad ga nosi
bratija raspojasana
da pokaže da je uzanj
i za mrtvih, crnih dana.

Taj momak, bez po muke,
pravo ruglo pruske duše.
Nepokoran, kao đavo,
nije dao da ga guše.

Dio drugi

Berlin, aprila, 68

Običnog je jednog dana
na biciklu, na Ku-damu
sred Berlina, vozeći se
upao u smrtnu jamu:

primio je u se, naglo,
iz pištolja tri kuršuma
od jednoga siledžije
u čijoj je glavi čuma.

Puče zrno posred čela
(cipele mu spale s nogu!)
ma mu srce ne presvisnu
i ne dade dušu bogu.

Ležao je sred stupice
kao zvjerka ulovljena
al su usta propištala
da je duša neslomljena.

Tu su dušu prihvatile
sve njegove drugarčine
pa je nose kao zublju
usred pruske pomrčine.

Po ledenoj zemlji Pruskoj
leti duša kao strela
i ruga se, cereći se,
jer je krvca uzavrela.

POST SCRIPTUM

Beograd, maja, 68

PRUSKA TI JE KRVAVA TRPEZA
S KRVI RUČAK, A S KRVI VEČERA.
SVI KRVAVE ZALOGAJE ŽVAĆU
KRVAVOM SE OTIRUĆI RUKOM.

DUH PROGRESA I MORALNOSTI

DOGAĐAJI KOJI su, sa Beogradskog univerziteta, od pre neki dan nazvanog Crvenim univerzitetom Karla Marksa, od vrha do dna potresli naš društveni i politički život, imaju nesumnjiv istorijski značaj. Za čitavu zajednicu, za sve društvene slojeve, ti događaji su iskušenje savesti i građanske svesti. To je trenutak odluke i opredeljenja: ili za letargični privid društvene harmonije i siti malograđanski komformizam pasivnog popuštanja pred nagomilanim i zabrinjavajućim neskladima društvenih odnosa, ili za otvoreni i smeli stvaralački dinamizam u preobražavanju i oživotvoravanju duha demokratskog samoupravnog sistema, koji se, zbog svoje humanističke suštine, ne može razvijati na podaničkoj lojalnosti, već u stalnom dijalektičkom proveravaniu društvene prakse, podložne promenama i trajnom uticaju razbuđene moralne svesti i socijalističkog demokratizma.

Podrška, koju su pisci dali studentskom pokretu i osnovnim studentskim zahtevima, dokaz je tog opredeljenja i izraz vere u preobražavajuću snagu koju mladi poseduju kao čvrstu zalogu budućnosti. Iako je, za poslednjih dvadeset godina, ostvarila značajne vrednosti i znatno proširila prostore slobode, naša književnost je već morala da potraži nove načine da izađe iz zatvorenog kruga čistog estetizma, u koji se, poslednjih godina, sve više i sve očiglednije povlačila. Napuštajući objektivno istorijsko vreme, mnogi daroviti pisci današnjice pokušavali su da kroz neutralnu temporalnost oslobode svoju umetnost od lažnog konstruktivizma, banalne didaktike i trivijalnosti. Lišavajući svoja dela socijalne relevantnosti, oni su izvojevanu slobodu nastojali da sačuvaju pasivnim otporom prema protivrečnostima svoga vremena. Na određen način, to je pogodovalo nastojanjima birokratske elite da učvrsti svoj autoritet u oblasti ideologije i da ostvari suprematiju nad inteligencijom, koja joj se, s obzirom na naučni duh, kojim je raspolagala, i na svoju prirodnu težnju da ispituje, proverava i istražuje, na ideološkom planu mogla efikasno da suprotstavi. Ukidanje te suprematije, kojoj su osnove uzdrmane dijalektičkim razvojem društvenih odnosa, istorijska je perspektiva naučne i stvaralačke misli, koja danas napušta zavetrinu isposničkog mira i izlazi na poprište borbe za nove odnose i nove vrednosti u životu, za šira, plodnija i svetlija prostranstva čovekove slobode. Preispitujući svoju književnu savest i svoju stvaralačku etiku, današnji pisac se zato nužno određuje prema vremenu, u kome živi, i prema sredini, kojoj pripada, i svoju poziciju pokušava da učini pravom pozicijom književnika. Njegova reč odaje stepen njegove svesti i moralnosti, njegove spremnosti da se nađe i snađe u životu, koji pred njega previre u šumnom mnoštvu protivrečnosti, i koji ga prisiljava da se odredi.

Na osvojenim pozicijama slobode i autonomije književnog dela, kvalitativni preobražaj delovanja književne reči, od neutralnog estetizma ka kritičkom realizmu kao jednoj od mogućnosti stvaralačkog razvitka, predstavlja, zato, dijalektičku nužnost u

Nastavak na 2. strani

15 DANA

Nastavak sa 1. strane

evoluciji moderne književne misli, koja se osvedočuje kao deo opšteg duhovnog pokreta savremenog sveta. Sve dok se ne odredi i dok svoju misiju ne zasnuje na idejama koje je data epoha spremna da prihvati, književnost neće moći da prevlada podređenu ulogu, koja joj je namenjena, i odjekivaće praznim zveketom naprslih reči bez dejstva i bez uticaja. Opredeljujući se za ono što je relevantno u njenoj sferi, književnost svoj odnos prema savremenom društvu može da ostvari fiksiranjem onih promena u ljudskim odnosima i ljudskoj svesti, koje bitno utiču na izmenu čovekovog položaja i menjaju njegovu sudbinu. Kritička svest ne mirnog tragalaštva i produktivne skepse dragocena je iskra u procesu opšteg preobražavanja sveta, u kome i književnost, kao i svaka druga duhovna disciplina, u svojoj oblasti delovanja, ima jasno određenu ulogu.

Tu ulogu, u ovome trenutku, pisci spoznaju jasnije i u punoj svetlosti. Borbeni nekomformistički duh razbuktalog studentskog pokreta za našu književnost može da predstavlja novu pokretačku snagu. Jer to je onaj poletni, svetlonosni, vedri stvaralački duh progresa, moralnosti, plemenitosti i čistote, koji od iskona pokreće ljudski rod, oživotvorava snove i donosi ozarene vizije budućnosti.

Predrag Palavestra

AKCIONO-POLITIČKI PROGRAM BEOGRADSKIH STUDENATA

NA OSNOVU predloga i zahteva dobijenih sa zborova studenata, nastavnika i vannastavnog osoblja održanih dana 3 i 4. juna 1968. godine, Plenum Univerzitetskog Saveza studenata BU, Univerzitetski komitet SKS i Akcioni odbori na svom zajedničkom sastanku od dana 4. VI 1968. godine doneli su nacrt akciono političkog programa.

I

Da se preduzmu mere u cilju bržeg i efikasnijeg rešavanja otvorenih i nerešenih pitanja u izgradnji našeg socijalističkog društva kao samoupravne zajednice slobodnih i ravnopravnih naroda i narodnosti.

Hitno je potrebno preduzeti mere da se reše sledeći problemi:

1. Doneti energične mere radi bržeg otklanjanja jako izražene socijalne nejednakosti u našoj zajednici. U vezi s tim zahtevamo da se dosledno primenjuje socijalistički princip raspodele prema radu, da se jasno i precizno definišu kriterijumi za određivanje ličnih dohodaka, da se odrede minimalni i maksimalni lični dohoci i da se preduzmu mere kako bi se razlike u ličnim dohocima koje su zasnovane na nesocijalističkim monopolističkim i drugim privilegovanim položajima efikasno otklonile, da se preduzme energična akcija protiv sticanja imovine na nesocijalistički način, da se izvrši nacionalizacija neopravdano stečene imovine. Što pre likvidirati privilegije u našem društvu. Doneti mere kojima će se dohoci iznad maksimalnih najoštrije zahvatiti progresivnim oporezivanjem.

2. U cilju efikasnijeg i bržeg rešavanja problema nezaposlenosti, potrebno je izraditi dugoročnu koncepciju razvoja naše privrede i kao jedan od prioritetnih zadataka obezbediti ostvarivanje socijalističkog principa prava na rad svim radnim ljudima naše zemlje. U tom cilju potrebno je doneti mere odgovarajuće investicione politike kako bi se politika zapošljavanja ostvarivala uz neprekidno poboljšanje materijalnih i kulturnih uslova života naših ljudi.

Doneti mere radi rešavanja problema nezaposlenosti i zapošljavanja mladih stručnih kadrova. U tom cilju efikasno regulisati pitanje pripravničkog staža i obaveznog zapošljavanja svih mladih stručnjaka i honorarnog rada sa ciljem da se on svede na minimum ili potpuno ukine. Dosledno sprovoditi u kadrovskoj politici princip da se na mesta koja traže određene kvalifikacije zaposle stručnjaci sa odgovarajućim kvalifikacijama.

3. Doneti mere radi bržeg razvoja samoupravnih odnosa u našem društvu i otklanjanja birokratskih snaga koje koče razvitak naše društvene zajednice, kao samoupravne zajednice radnih ljudi.

Sistem samoupravnih odnosa treba dosledno razviti ne samo u radnim organizacijama već i na svim nivoima našeg društva, od opštine do federacije, na taj način što će u organima većinu činiti neposredni proizvođači. Polazna pozicija za stvarno razvijanje neposrednog samoupravljanja jeste da neposredni proizvođači samostalno odlučuju o svim bitnim uslovima svoga rada a posebno o višku rada. Sve samoupravne organe treba učiniti odgovornim za ostvarivanje zadataka koji spadaju u njihovu nadležnost i pozivati ih na društvenu odgovornost u

Nastavak na 11. strani

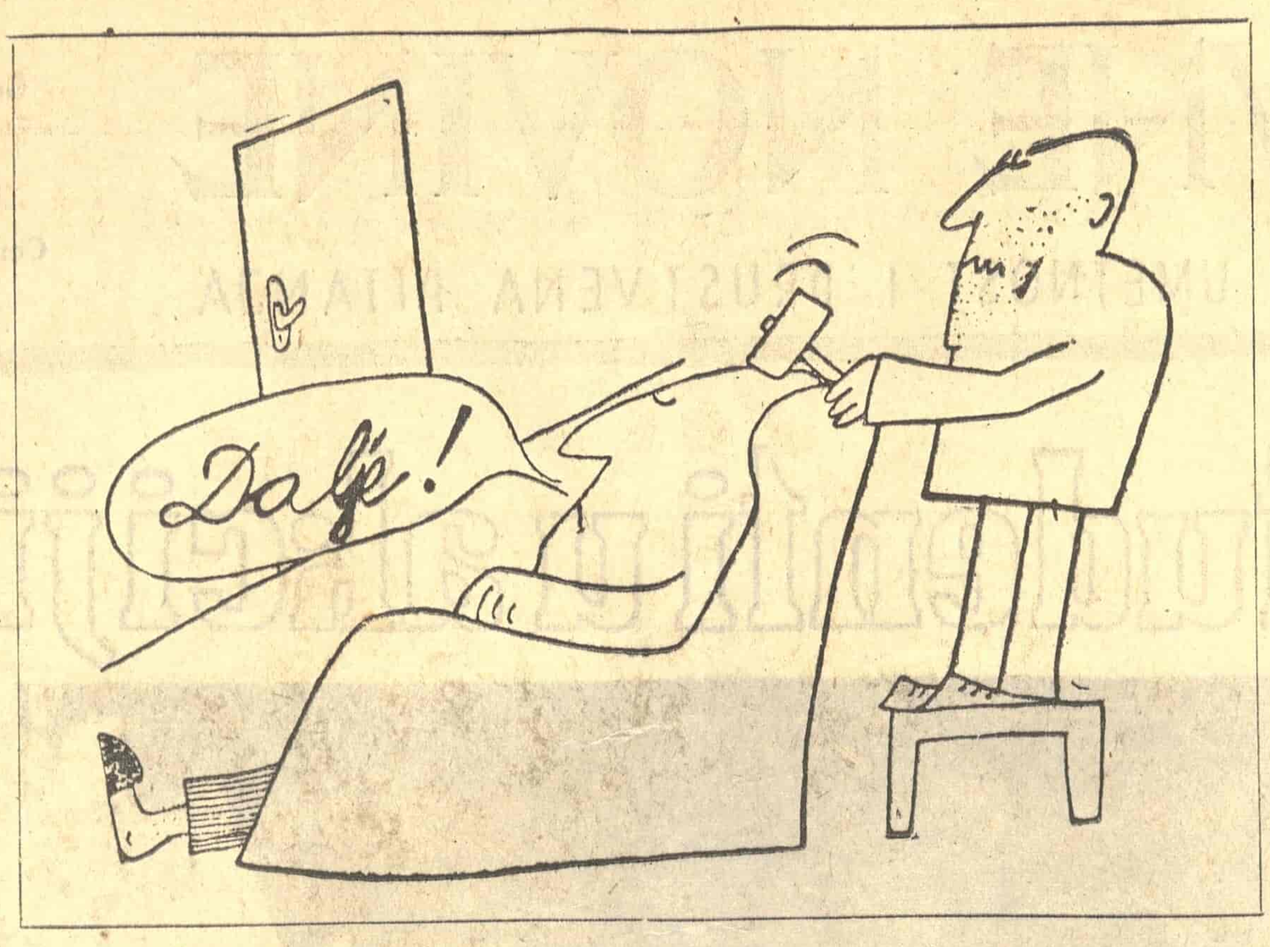

Ljubiša MANOJLOVIĆ

HUMORESKA Slika

Slika se svakog dana, revno, s voljom i raspoloženjem, pojavljivala u novinama. Bez Slike novine više nisu mogle da izlaze, lipsale bi da nema Slike.

Stane mašina, stoji, neće dalje da štampa. Mašinu zaliju uljem, pritegnu svaki šrafić, zapnu da je pokrenu, ona još škripi:

— A Slika?

Brzo ubace Sliku, i mašina počne da peva radostan šlager o Slici u visokom tiražu.

Ono što su živom biću voda i vazduh novinama je bila Slika.

Slika je imala nos pravilan, usta pravilna, brkove i bradu je brijala glatko, pa lice zasipala brašnom.

Slika gledana s leva.
Slika uhvaćena sa desne strane.
Slika sa lica (dva).
Slika zguza.
Slika na konju.
Slika na magarcu.
Slika s još jednom Slikom.
Slika sa volom.
Slika u hodu (muškim korakom).
Slika u sedenju (sa vrućom kafom).
Slika sama sa sobom.
Slika sa lulom.
Sa bulom Slika.
Slika kako gazi plićak.
Slika kako duboko razmišlja.
Slika u eveću.
U boji slika.
Slika koja raste.
Slika koja se goji.
Slika pre nego što su zaratili žuti mravi.
Slika posle rata s kopcima.
Slikaaa...
Slika kao vrata!

Ali i Slika ima dušu, treba i ona malo da se odmori od pojavljivanja u novinama, dokle to toliko maltretiranje Slike, zar smo se za to peli na Popokatepetl!

Neki čitaoci su to tako napisali novinama, koje inače crkoše da o svemu, pa i o Slici, čuju glas čitalaca.

Samo, ti koji su to napisali nisu se potpisali. Sumnjivi čitaoci. Otkud mogu čitati novine kad ne umeju ni da se potpišu! Zato im Sliku treba ostaviti. Kad već ne umeju da čitaju, neka bar gledaju Sliku.

Novine nastaviše da objavljuju Sliku, i dalje svaki dan, neumorno.

Slika gledana s leva.
Slika uhvaćena sa desne strane.
Slika sa lica (dva).
Slika zguza...

Slika voli i sama da čita novine. Razvije ih posle ručka. Pročitala bi sve, da bude u toku stvari. Ali kako Slika razvije novine, dremež je uhvati. Zeva Slika. Šta li to može biti, razbija Slika glavu.

Najzad se Slika doseti:

— Već mi je dosadilo da gledam svaki dan sebe u novinama... Alo, uredništvo...

Iz uredništva neće da čuju, tamo se sabrao sve sami stanac kamen.

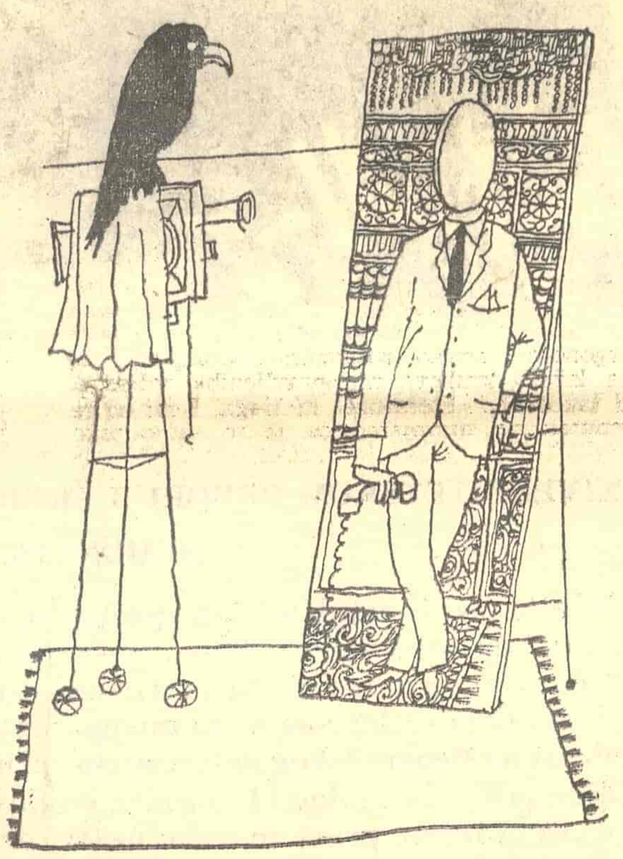

ILUSTROVAO MOMO KAPOR

Slika nema kuda, popušta.

Iz uredništva poleću mlazni avioni da još jednom slikaju Sliku.

U novinama Slika sutradan opet u jednom razmišljanju, dubokom veoma.

Evo o čemu razmišlja Slika, duboko veoma:

— Baš su čudni ti čitaoci. Sama sam sebi dosadila, a njima ne. Ali, zar sam ja važna; važni su građani čitaoci.

Siniša RISTIĆ

Skica za stravično jezero nad našom planetom

Ubi me kletva, trudna kletva

Sveta majko dodira snenih
Tvojim usnama zaljubljenim
U ambise iza govora
Razbistri vrelo ljudskih usta
Oblik iskoni davno nas je
Davno lepezom moćnom klao
I bili smo zemlja svirepa
Koju su vetrovi trovali
Levak gde grlo strune svoje
Dražesnom pesmom mudro čuva
Od navale lepote zračne
Od navale puteva kobnih

Otrezni ambicije moje
Magijo neizrečne duše
Da bujni svet zaroni dublje
U nebo naše zlatoruno
U svetlost našu razdraženu
U prosjačku glavu i krvotok
Samo nas duh slojeva reči
Anđeoski štiti od tmine
Zle, od dugog vremena stvari
Jer kad prokaplju i iskaplju
Besmrtne snage cvrkute sna
Spoznaće Svet svoj uzlet u noć

O visi lepota ko grožđe
Biju se vihori nad rajem
Za žarko sunce pomireno
Sa zamršenim spletom s krivuljom
Iza onog što živimo
Rizik nam svira na svakom mestu
I nema razlike nema dna
Oduševljenju što srlja u
Promašenu našu pobedu
U ponore krajnosti gde zre
Naša usta izjednačena
Sa slepom granicom sa nadom

Zaklaše me ruže iskoni
Prekide me prisutnost gorka
Ko vetar glavu žutog cveta
Nevinog cveta, ko bura
Talase stravične planete
Odbrojila mi je vizija
Jezik i slogove, okove
Na usta stavila, kretanje
Stvari beskrajem umnožila
Zemljo, lanci oko mene, gar
Jezgro života preplavljeno
Ukletom zarazom i smrću

Ubi me kletva, trudna kletva
Jeziva, crna, kobna, ljudska
Ko kosmos velika ko zlato
Sjajna ali bez pravog dana
Pesmo, tonemo sve dublje, sve
Jače, sve šire, sve moćnije
U stravu u besprizornu žud
Rušimo se osipamo se
Bez vode i vatre, bez duha
Sa malo zemlje u srcu sa
Neuhvatljivom sa sudbinskom
Kapom slučajnosti i svesti

Onako, uzgred

Božidar BOŽOVIĆ

U DVA MAHA, popodne i predveče, šetao sam parkom na Studentskom trgu i sa interesovanjem posmatrao šta se tu zbiva. U to vreme se Vasinom ulicom nije moglo da prolazi, čitavim onim delom koji se proteže ispred dve zgrade fakulteta i dužinom parka. Prolaznici su morali da skrenu i prođu kroz park. Tako su tuda išli i oni kojima nije bilo do toga da se ovde zadržavaju, oni koje možda i ne zanima šta se to zapravo događa.

Iako su svi javni zborovi i skupovi, kao i manifestacije i povorke, zabranjeni, ovde se u stvari održavaju spontani mali skupovi. Dijalog dvojice pojedinaca, poznanika ili sasvim nepoznatih ljudi, začas okupi grupicu koja pažljivo sluša, i iz koje ubrzo počinju da u dijalog uleću replike. Ne volim da slušam tu vrstu razgovora, čak ni na ovakve teme, ali mi ipak doleti odlomak s vremena na vreme, u prolazu. Imam utisak da ljudi govore ozbiljno i bez suvišne strasti. Teško je oceniti ko sve sačinjava taj šaroliki svet. U parku ima, naravno, najviše studenata, ali i starijih ljudi, radnika, penzionera, čak i majki s decom na klupama. Srećem i dosta poznanika svih ovih kategorija, od studenata, dece mojih prijatelja, do penzionisanog visokog stručnjaka, do skora funkcionera SIV-a, sa ženom. Ima i dosta pojedinaca koji su potpuno usamljeni, nikoga ovde ne poznaju, ali veoma pažljivo slušaju šta se priča, zastaju ne samo pored grupica, nego i kad naiđu na dvojicu ili trojicu poznanika koji su se sreli i koji slučajno razgovaraju o sutrašnjoj fudbalskoj utakmici u Firenci. Izgubljen trud.

S vremena na vreme, kroz ogradu parka, sa ulice, student deli letke. To su proglasi, saopštenja, tad prvi put vidim da su studenti odlučili da svoj univerzitet nazovu crvenim univerzitetom Karla Marksa. Tekstovi su, suprotno onome što se uporno priča u nekim krugovima, trezveni, ozbiljni, politični, lišeni svega onoga što bi bilo loše; insistiraju na suštinskim pitanjima. Iz njih se vidi da nije tačno da su studenti sebe proglasili nekom silom iznad ostalog društva, iznad onih ljudi na kojima to društvo i počiva. Neki leci se direktno obraćaju radnicima. Drugi podvlače značaj bratstva i jedinstva. Svi na prvo mesto stavljaju problem socijalnih nejednakosti kao naše najveće zlo.

Povremeno jedan od studenata-redara sa kapije parka poziva studente da priđu. U dvorištu sad ima mesta i mogu novi drugovi da uđu na fakultet. Legitimacija im je overen indeks. Milicioneri bez reči puštaju sve one studente koje propuste studentski redari. Tek sad vidim koliko je organizacija dobra. Tek sad mi je žao što ne mogu da uđem i da vidim atmosferu unutra.

Nešto pre devet, iste večeri, trojica studenata i jedan mlađi nastavnik dolaze u Udruženje, čuli su da Uprava drži sednicu. Zakasnili su, članovi uprave su baš sišli sa sprata i pričaju nama, nekolicini, da su rešili da za sutra sazovu Plenum sa predlogom da se pruži podrška studentima. Tada nam studenti predlažu da pođemo sa njima, nas nekolicina koji smo se tu zatekli. Daju nam propusnice i mi polazimo sa njima.

Redari nas prihvataju ne samo lepo, nego i radosno. Predaju nas jedni drugima, jedan ide kao eskorta. Na ulazu na dvorište nas sačekuje i raduje se što i mene vidi prijateljica koju znam kao dete, nisam siguran da li je sada asistent ili je na postdiplomskim studijama. Iz mraka zaslepe nas reflektori. Pred nama je dvorište, jedan šumni i šareni amfiteatar pod vedrim nebom koji je prepun i u kome vri kao u košnici. Neko saopštava da je došlo nekoliko pisaca, saznaje se za neka poznatija imena, dočekuju nas divno: ja gledam da šmugnem negde u stranu, u senku. Ali ne daju nam, vode nas u zgradu, u svoj štab. Tu malo razgovaramo, daju nam da pročitamo tek pripremljeni akcioni program, objašnjavaju.

Najviše mi imponuje što u svemu ovome nema ničeg izveštačenog, nikakve poze, nema ni pokušaja da se stvori atmosfera nekakvog lažnog Smoljnog, nema ni senke nečega što bi mirisalo na maoističku crvenu gardu. To su dečaci i devojčice, onakvi kakvi jesu, neki od njih očigledno umorni, ali ipak vedri, obučeni kao i svakog dana, neke devojke našminkane i doterane kao da su na »štrafti«, nema neke usiljene razbarušenosti.

Pa ipak, ovo je doživljaj života. Možda baš zato što je to svet trezven, racionalan, veseo, bučan u onoj meri u kojoj to normalna omladina mora da bude. U dvorištu svira neki orkestar. Zatim se čuje jedan glas. Loše se čuje, moram da priđem: saopštavaju da su došli drugovi iz Zagreba. Nastaju ovacije da se sruše zidovi. Milo mi je što sam se i na ovaj način ponovo uverio da šovinizam drugi podmeću omladini. Voleo bih da je neko ovaj trenutak snimio, kao istorijski dokument. Znam kome bih taj snimak puštao kad počne svoje priče.

Urednik »Studenta« mi priča da je večeras zaplenjen vanredni broj lista. Zanima me kako je javni tužilac znao šta će u listu pisati, kad

Nastavak na 11. strani

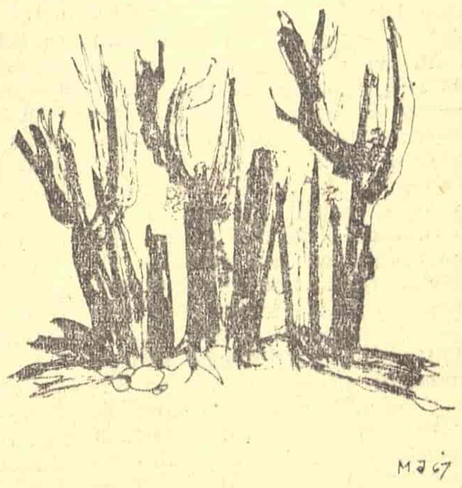

VINJETE IZRADIO MIHAILO JON

»JUGOSLOVENSKI NARODI PRED PRVI SVETSKI RAT«, SANU, Beograd 1968.

Jugosloveni na početku veka

DOGAĐAJI koji su prethodili prvom svetskom ratu i stvaranju prve jugoslovenske države obrađivani su, ako se izuzmu carinski rat i aneksija Bosne i Hercegovine, pretežno uzgred i usput. Umesto sintetičkog pregleda svih događaja koji bi pokazali kako je došlo do stvaranja zajedničke jugoslovenske države, šta se sve događalo u raznim našim krajevima u deceniji koja je prethodila prvom svetskom ratu i kakvi su bili međunarodni odnosi u to vreme, dobili smo u izdanju Srpske akademije nauka i umetnosti jedan zbornik različitih radova, vezan za različite teme, koji pruža, bar donekle, uvid u jugoslovensku političku i međunarodnu situaciju pred prvi svetski rat.

Razumljivo je da je u ovom zborniku najviše prostora dato onim događajima koji su najviše uzdrmali stari red stvari, doveli u sumnju vrednost sistema ugovora na kojima je počivala stara Evropa i uz masu novih podataka rasvetlili odnose u jugoslovenskim krajevima. Aneksija Bosne i Hercegovine i događaji koji su joj prethodili, sve njene posledice na ekonomskom i kulturnom polju, zapremaju, tematski, gotovo polovinu knjige. Bila je dobra ideja redaktora ovoga zbornika da zbornik komponuje tako da izvesna poglavlja, mada su ih pisali različiti autori, predstavljaju tematsku i organsku celinu. Kada se obrađivala aneksija Bosne i Hercegovine, onda se obično u našoj istoriografiji poklanjalo više pažnje diplomatskoj strani problema i insistiralo se, sa dosta opravdanih razloga, na činjenici da je aneksija Bosne i Hercegovine predstavljala smišljeni udarac Austro-Ugarske i njenih saveznika dvema slobodnim jugoslovenskim državama Srbiji i Crnoj Gori. Isticalo se da su jugoslovenski narodi odneli u tom međunarodnom sporu moralnu pobedu i da je blagodareći aneksiji jugoslovensko pitanje prestalo da bude lokalno balkansko pitanje i delimično, unutrašnja stvar jedne velike svetske imperije i postalo međunarodno pitanje prvoga reda. Ali odnosom javnog mnenja prema aneksiji u jugoslovenskim zemljama malo ko se bavio. Kao što je nekom neobjašnjivom igrom slučaja ekonomska i kulturna istorija Bosne i Hercegovine u vreme koje je prethodilo aneksiji i neposredno posle nje rađena uzgred i usput.

U ovom zborniku ta praznina u našoj istoriografiji delimično je popunjena. Kada je reč o Bosni i Hercegovini više se govori o tome kakve su bile ekonomske i kulturne prilike nego o bilo čemu drugom. Neke studije, kao što je na primer prilog Todora Kruševca »Seljački pokret — štrajk u Bosni 1910. godine« ili »Agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini za vreme austro-ugarske vladavine« Hamdije Kapidžića predstavljaju dragocene priloge istoriji narodne mase u Bosni i Hercegovini i znače ozbiljan pokušaj da se istorijska zbivanja posmatraju kroz kretanja narodne mase, a ne kroz najmarkantnije manifestacije tih kretanja.

Makedonskoj istoriji i zbivanjima u Makedoniji u razdoblju od Ilindenskog ustanka pa do 1912. godine posvećeno je nekoliko priloga. Svakako najinteresantniji, sa masom novih podataka i nizom zanimljivih i neophodnih objašnjenja, je rad Aleksandra Hristova o principu autonomne Makedonije u programu VMRO. U toj raspravi Hristov određuje odnos makedonske revolucionarne organizacije i prema Turskoj i prema pretenzijama ostalih balkanskih država (Srbije, Bugarske i Grčke) prema Makedoniji. Ono na čemu je VMRO insistirao jeste integralna autonomna Makedonija koja će imati sve uslove za normalan politički, ekonomski i kulturni život. Deoba Makedonije među balkanskim državama posle prvog balkanskog rata predstavljala je težak udarac makedonskom nacionalnom jedinstvu, usvojila objektivne uslove za postepeno odnarođivanje Makedonaca.

U našoj istoriografiji koja se bavila odnosima Austro-Ugarske i slobodnih jugoslovenskih država na Balkanu do sada se mnogo više posvećivalo pažnje odnosima između Srbije i Austro-Ugarske nego odnosima između Crne Gore i Dunavske monarhije. Ovu činjenicu nije teško objasniti. Od 1903. godine likvidacija Srbije i srpske državne samostalnosti ušla je u praktični politički program susedne velike sile. Srbija je blagodareći svojoj ekonomskoj snazi, građanskoj demokratiji i činjenici da iza ekonomske snage stoji i vojnička, Crnu Goru, na izvestan način, potisla u drugi plan. Beograd a ne Cetinje postao je gravitaciona tačka kojoj su težili Jugosloveni iz Dvojne monarhije. Otuda i veća pažnja naše istoriografije srpsko-austrijskim nego crnogorsko-austrijskim odnosima. Ali bez obzira na te činjenice koje mogu da objasne razloge prazninama nastalim u našoj istoriografiji, bilo je neophodno da se jednoga dana posveti veća pažnja i crnogorsko-austrijskim odnosima. Jedan od, ako tako može da se kaže, od najznačajnijih naučnih rezultata ovoga zbornika jeste taj da je diplomatska istorija Crne Gore i njeni odnosi sa Bečom prilično sistematski obrađena. Vredan pažnje je prilog Mihaila Vojvodića o pokušajima Austro-Ugarske da sklopi carinsku uniju sa Crnom Gorom i na taj način ovu nezavisnu jugoslovensku državu ekonomski veže za sebe. Prilog Nika S. Martinovića »Otpor naroda u Crnoj Gori protiv aneksije Bosne i Hercegovine« znatno upotpunjuje sliku o događajima iz 1908. i 1909. godine, kao što rad Novice Rakočevića o odnosima Crne Gore i Austrije od skadarske krize do prvog svetskog rata donosi obilje nove, sistematski sređene građe o tom problemu.

U ovoj knjizi objavljeno je trideset i šest priloga, članaka i rasprava. Neki od njih predstavljaju više nacrte za studije nego konačne i definitivne istorijske radove, kao što ima i priloga koji mogu da posluže kao koristan podsticaj za dalja naučna ispitivanja i istraživanja. Posvećena je veća pažnja nacionalnim pokretima nego ličnostima koje su učestvovale u tim pokretima, što je svakako ispravno. Postoji vidan napor u radovima izvesnog broja autora da se daju politička i ekonomska objašnjenja događaja i da se sukobi naših naroda sa stranim silama posmatraju bez nacionalne bolećivosti i sentimentalnosti. U tom smislu karakteristični su radovi Vladimira Stojančevića o austro-ugarsko srpskom sukobu u kosovskom vilajetu početkom veka, već pomenuti prilog Novice Rakočevića, Vladimira Dedijera o planovima Franje Ferdinanda i Dimitrija Đorđevića o Srbiji i Balkanu na početku XX veka. Tu se međudržavni sporovi i sukobi posmatraju kao sukobi određenih političkih interesa za koje objektivan istoričar uprkos nacionalnim osećanjima uvek mora da ima razumevanja. A što je u jednom ne tako malom delu naše građanske i posleratne istoriografije bila prilično usamljena pojava.

Izdavanje ovakvih zbornika, dok ne bude konačno izrađena istorija jugoslovenskih naroda, predstavlja zanimljiv pokušaj da se rasvetle pojedina razdoblja naše prošlosti i istovremeno predstavlja i nužnu pripremu za pisanje jedne prave naučne istorije Jugoslovena. Ali da bi ta istorija Jugoslovena mogla da se naučno obrađuje neophodno bi bilo izdavati i nepoznatu arhivsku građu koja ne bi bila samo puka ilustracija događaja u kojima se u raspravama govori nego i osnova od koje bi moglo da se pođe pri daljim ispitivanjima. Bez objavljivanja izvora ma koliko im istoričar kasnije poklanjao poverenja, nema i ne može biti prave naučne istorije. A sadržaj nijednog dokumenta nijednom razumnom čoveku ne može da smeta.

Predrag Protić

Dragoslav Mihailović: »KAD SU CVETALE TIKVE«, »Letopis Matice srpske«, januar—februar 1968.

Oporo i opojno kao život*

JESENAS, kad je bezmalo nepoznati Dragoslav Mihailović, dobijanjem Oktobarske nagrade Beograda, odjednom privukao radoznale poglede javnosti, »Politika« mu je jedne nedelje posvetila celu stranicu: intervju i priču. Izgleda, međutim, da je ta priča (»Ljuba Vrapče zvani šampion«), delujući nepotpuno i nedovršeno, čak usiljeno, mnoge razočarala, pogotovu one kojima je to bilo sve što su od Mihailovića pročitali. U najboljem slučaju, moglo se naslutiti da je to odlomak neke duže proze.

Zaista, kako odlomci i »izvadci« mogu da zavaraju! Pred nama je sada cela pripovetka, izišla u prva dva broja ovogodišnjeg **»Letopisa«**, na nekih sedamdeset (časopisnih) stranica, tako da bi se gotovo moglo govoriti i o pravom malom romanu. S obzirom na bogatu i dramatičnu sadržinu — pogotovu. Meni se, na primer, ovaj put desilo nešto što odavno nisam doživeo, i što možda poznaju još samo strasni čitaoci kriminalnih romana: posle prvog broja jedva sam sačekao drugi! A na kraju ja, koji sam bezmalo ceo život proveo na selu, neočekivano sam osetio kao da sam, negde oko 1948. godine, stanovao na beogradskom Dušanovcu i dobro poznavao Ljubu Vrapčeta, Stoleta Apaša i njihove drugove, roditelje, devojke... Tema naša, ovovremena, ovdašnja, a priča uzbudljiva, upečatljiva, skoro opčinjujuća: nije li to nešto što liči na istinski književni događaj?

Najnovija Mihailovićeva proza, još više nego ranije, pokazuje njegovo neiscrpno poznavanje ili bolje rečeno: **osećanje života.** Za razliku od većine svojih kolega, koji rado traže osobenjake i čudake, Mihailović je uzeo običnog (beo)gradskog gamena, čak bližeg porodici nego ulici, i čistijeg srcem nego postupcima, koji, sada u emigraciji, u trenutku iskrenog nadahnuća iznosi svoju nesvakidašnju ispovest, ono upravo što ga je odvelo u tuđinu. Pričanje je u dobrom starinskom smislu tečno, protkano određenim živahnim žargonom i britko izoštrenim opažanjima; nema lažnih zvukova ni »pravljenih« rečenica, od takozvane »literature« ni traga. I mi ni za trenutak ne sumnjamo da je to samo tako moglo biti, da je povest nastala sama od sebe, da je to sam život izronio i izlio se u te štampane redove.

I na kraju, umesto neke »teze« (kojih se pisac srećno kloni) iz ispričanog kao da proizlazi: više nego doba, više nego ljudi, sam ovaj život je čudan, nepredvidljiv, neiscrpan u mogućnostima i preobražajima. Za Šekspira je primećeno kako mu je dovoljno da jedna ličnost ispusti maramicu, pa da od toga stvori veliku dramu. Ovde, najobičniji nesporazum sa jedne igranke koren je sloma jedne, a zatim i druge porodice. Nad tom obesnom igrom slučaja i njenim glavnim učesnicima — koji su i inače u svemu »glavni«, lebdi senka vremena i udesa, ironičan epilog »uspeha«: jedan od njih umire u sanatorijumu dotučen od drugog, koji potom tavori u tuđini. Ovaj uz to, negda nenadmašni »osvajač«, tamo se ženi bogaljastom devojkom sa vanbračnim detetom...

Ima tu mnogo grubosti, nasilja, nesreće, pa i psovki (nije slučajno glavno zanimanje glavnog junaka boks), ali viđenje sveta time se ne iscrpljuje, niti pisac tu njegovu stranu ističe: i patnja, kao i sve drugo, data je nekako ovlašno i »prolazno«, reklo bi se čak — prozračno, gotovo onako kako ju je, između ostalih, osetio i Bodler: »božanski lek za naše nečistoće«. Iskre nežnosti, topline, ljudskosti proviruju, prosijavaju ovde poput dalekih, tihih zvezda. Čovek ostaje čovek, iako to uvek ne ispoljava, kao što i zlosrećni Ljuba Šampion, u najhladnijoj tuđini, ostaje zaljubljenik svoje zemlje, iako neće i ne može da joj se vrati. Ne, tu ne cvetaju ruže ni lale (kao u mirisnim baštama starih pisaca), ali nešto ipak cveta, makar se to zvalo i tikva; nešto zrači, smeši nam se kroz suze, ostaje iznad svega i svemu uprkos: osobeno »cveće zla«.

Na Homerov nezaboravni susret Hektorovog oca i Ahila koji mu je upravo ubio sina setio me razgovor (i sve ono neizgovoreno) Ljube Šampiona i tetke-Ruže, majke upravo preminulog Stoleta. Opet: ničeg suvišnog. Ničeg patetičnog. Mučnina, prosta i duboka, kao to postojanje u kome se svetlo i tamno nerazdvojno slivaju, i koje već unapred isključuje sve sheme, sve teze.

Najnovija, izvrsna priča Dragoslava Mihailovića, koja je ovde bila povod za jednu pomalo neobičnu čitalačku »ispravku« i preporuku, u ovom času nam se ukazuje i od drukčijeg i šireg značaja. Sva od ovog doba i ovog podneblja, ona se neusiljeno dotiče mnogih naših tema o kojima kao da još uvek radije pričamo nego što pišemo: počev od one prelomne godine 1948. do naših živopisnih sportskih krugova ili radnika najamnika po inostranstvu. Izgleda odista da našoj savremenoj književnosti, posle njenih nedavnih mitskih, biblijskih i sličnih »večnih« naklonosti, ne preostaje drugo do povratak našem savremenom čoveku i njegovom svetu. Da li smo možda na pragu jedne nove »socijalne literature« koja bi, za razliku od one predratne, uzimala u obzir ne samo sociologiju nego i psihologiju, kao i iskustva sopstvene prošlosti? Takva, ona nam je već nasušno potrebna, a Mihailovićeva novela, kao njen nagoveštaj, postaje još više dragocena.

*) Ovaj tekst je **početkom aprila** predat »Politici« gde je, po rečima jednog od urednika, primljen i složen za »iduću nedelju«. Kako se pak, sve dosad, iz nepoznatih razloga, nije pojavio, autor je slobodan da ga objavi na ovom mestu, iako je u međuvremenu Mihailovićeva priča već doživela više priznanja (od Feliksa Pašića u »Borbi« 16. maja i Petra Džadžića u »Ninu« 2. juna). — Primedba autora.

Dragiša Vitošević

Joahim Riter: »HEGEL I FRANCUSKA REVOLUCIJA«, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1967. Preveo dr Anđelko Habazin

Autokritika revolucije

IAKO SMO VEĆ OGUGLALI na paradokse savremenog sveta, jedan od njih ipak bi mogao da nam probudi pažnju. Posredi je, naime, paradoksalna, pa ipak stvarna saglasnost Staljinovog birokratskog »marksizma« sa današnjim »liberalnim« antimarksizmom. Ova saglasnost ispoljila se na jednom raskršću današnje misli, to jest u odnosu prema Hegelovoj filozofiji: i Staljin i liberalni antimarksisti podjednako su ocenjivali tu filozofiju kao apologiju pruske reakcije, pa čak i kao anticipaciju nacizma; pri tom, pucajući na Hegela, ovi antimarksisti su gađali »hegelijanca« Marksa, — a Staljin se ovde našao u istom stroju sa njima kao neočekivan i dragocen saveznik. Međutim, ovakvu ocenu može da opovrgne već i Hegelova načelna, nedvosmislena osuda anti-semitizma i kastinskog uređenja: »Ako se, naime, razlika po rođenju pozitivnim zakonima i njihovim važenjem pretvori u utvrđenu n e p r a v d u, kao, na primer, kad se neko rodi kao p a r i j a, J e v r e j i n itd., onda je... p o t p u n o i s p r a v n o shvatanje po kojem se čovek u slobodi svoje unutrašnjosti b u n i protiv jedne takve prepreke...« (Hegel: E s t e t i k a, I). Očigledno, Hegel opravdava pobunu protiv društvene i rasne nepravde, — i samo paranoidan duh može to opravdanje izjednačiti sa reakcijom i fašizmom.

Provocirajući paradokse o kojima je reč, besmrtni Hegel još uvek deluje kao »demon« koji režira dramu savremene misli. Čime on izaziva te paradokse? Izaziva ih, u stvari, svojom kritikom Francuske r e v o l u c i j e kao jednim izrazom njene a u t o k r i t i k e. Označeni paradoksi vrcaju iz sudara istorijsko-političke misli sa pitanjem: da li a u t o k r i t i k a Revolucije m o r a značiti p o t v r d u Reakcije?

Prema Rudolfu Hajmu, jednom od prvih i najuticajnijih liberalnih kritičara hegelijanstva, ona to mora značiti. A ukoliko baš i ne znači svrstavanje u front reakcije, ona pobuđuje utisak da zapada u procep »između frontova« (kako veli Riter). Uostalom, iz žablje perspektive pipavog, evolucionog naprednjaštva, svaka revolucionarna autokritika napretka vazda se videla kao služba nazatku i reakciji: tako su Vukovi, građansko-sveštenički protivnici optuživali Vuka za službu Beču i Vatikanu, dok su srbijanski liberali prišivali Svetozaru Markoviću dosluh sa konzervativcima... U svakom slučaju, pa i u pitanju Hegelovog političkog stava, stvarnom odnosu između revolucije i reakcije daje pečat izvanredna pokretljivost i složenost, koja se jogunasto opire podvođenju pod uprošćenu shemu Gvelfi — Gibelini. Doista, ovde se još jednom potvrđuje da je Lenjin bio u pravu kada je rekao da politika nije Nevski prospekt.

Posvećena Hegelovom stavu prema Francuskoj revoluciji, knjiga Joahima Ritera sadrži izvesna t u m a č e n j a koja otežavaju adekvatan odgovor na pitanje o tom stavu, — ali ujedno pruža i mnoga o b a v e š t e n j a koja omogućuju da se isto pitanje reši na objektivan i zadovoljavajući način. Jedno takvo obaveštenje nudi nam, između ostalog, i podatak da je R e s t a u r a c i j a za Hegela bila »p r a v a o p a s n o s t vremena«. Razume se, i ta obaveštenja i ta tumačenja odnose se na Hegelovu p o l i t i č k u t e o r i j u, inspirisanu Francuskom revolucijom. Kako nas Riter informiše, ova teorija se odsudno obrazovala tokom pet godina od 1795. do 1800. Ona se formirala pod neposrednim istorijskim uticajem Francuske revolucije, koja je Hegela nadahnula da svoju misao utemelji na Aristotelovoj definiciji i afirmaciji s l o b o d e. I, baš u ime slobode, Hegel je istovremeno kritikovao i Restauraciju i ograničenost Revolucije: po njemu, obe su videle s a m o n e g a t i v n u stranu prevrata, naime revolucionarnu negaciju čovekovih zatečenih društvenih veza; međutim, prevrat ima i jednu p o z i t i v n u stranu koja se sastoji u potvrdi čovekove prirode (»sistema potreba«) kao jedinog delokruga društva, — te samim tim i u e m a n c i p a c i j i svih čovekovih duhovnih, moralnih i sličnih interesa od društva. Ovo Riterovo objašnjenje traži da se dopuni napomenom da Hegelova kritika b u r ž o a s k e r e v o l u c i j e — uopšte uzev — n i j e bila usmerena toliko protiv njenog r e v o l u c i o n a r n o g toka koliko protiv njenih uskih b u r ž o a s k i h »obala«. Obuhvatajući izloženu kritiku, Hegelova politička teorija umnogome zadržava ne samo svoju teorijsku vrednost, već i političku važnost koja prelazi istorijske okvire Francuske revolucije, protežući se na polje revolucije uopšte.

Ovom kritičkom teorijom, Hegel se — izgleda — upinjao da reši protivrečje između d i n a m i k e Revolucije i njene ograničene buržoaske f o r m e. Hvatajući se ukoštac sa ocrtanim protivrečjem, autokritika te revolucije mogla se razvijati u dva divergentna smisla: ili kao protivstavljanje samoj revoluciji zarad očuvanja njenog buržoaskog karaktera i rezultata; ili kao protivstavljanje ovom rezultatu i karakteru radi doslednog razvijanja revolucije. Kao što je dobijala divergentan smisao, ista autokritika uzimala je i različite oblike: praktičan i teorijski, — politički i filozofski. Ako su Grah Babef i Eber (na primer) pokušali da je sprovedu u prvom obliku, Hegel ju je izvršio u drugom.

U obliku Hegelove filozofije, a u t o k r i t i k u r e v o l u c i j e dramatizuje, do kraja, njen odnos prema restauraciji i kontrarevoluciji. U tom odnosu, ona se javlja kao k r i t i k a r e a k c i j e. Prema Hegelu, i reakcionari i revolucionari tvrde da je sa prevratom nastao d i s k o n t i n u i t e t između prošlosti i sadašnjosti, samo što prvi osuđuju i odbacuju taj diskontinuitet, dok ga drugi pravdaju i prihvataju. U svakom slučaju, »ovaj diskontinuitet — piše Riter — postaje za Hegela o d l u č a n problem vremena«. Upravo u odnosu prema tom problemu, hegelovska autokritika revolucije staje odlučno n a s u p r o t restauraciji: ova poslednja, naime, veruje da se k o n t i n u i t e t može uspostaviti jedino kontrarevolucijom: naprotiv, Hegel misli i dokazuje da isti kontinuitet ostvaruje baš r e v o l u c i j a (koja ozakonjuje slobodu kao pranačelo i smisao s v e k o l i k e ljudske povesti). S obzirom na to, Staljinova legenda o »reakcionarnom« Hegelu mora se raspršiti kao r e a k c i o n a r n a legenda o Hegelu: ona je zaista reakcionarna, jer je objektivno podudarna sa tezom »liberalnog« antikomunizma, — koji, napadajući Marksa zbog njegovog »hegelijanskog« porekla, u stvari odbacuje Hegela z b o g njegovog m a r k s i s t i č k o g potomstva.

Sadržinu Hegelovog političkog shvatanja određivala je tekuća istorija, upravo unutarnja autokritika i dijalektika Francuske revolucije; formu svoga shvatanja prilagodio njegovoj spekulaciji, koja u istoriji nalazi ostvarenje svoje ideje: »Sama povijest je tlo na kojemu ideja jeste zbiljska i djeluje« (kako to kaže Riter tumačeći Hegela). Uostalom, liberal Hajm napadao je Hegela baš zbog toga što je ovaj savremenu političku istoriju razmatrao sa gledišta »metafizičke« filozofije, umesto sa gledišta prirodnih nauka i tehnike. Međutim, da bi formu svoga shvatanja prilagodio njegovoj specifičnoj istorijskoj sadržini, Hegel je svoju filozofiju povezao sa p o l i t i č k o m e k o n o m i j o m, jer mu se otkrilo da »povijesno ri-

Nastavak na 4. strani

Radojica Tautović

Miroslav Josić VIŠNJIĆ

Besni konji

Besni konji
upregnuti u amove svetlosti
kasaju između dve noći

Raspletene su im grive
zamršeni su im repovi
po njima bela pena
kao sapunica na žem

Krila da imaju
brže ne bi leteli
Ni noć ih ne može zaustaviti

Beli konji
pod kajasima pletenica
kasaju između kolena i usana

Putovanje

Putuješ svaki dan u mom oku
od mišljenja do reči i staneš

Putuješ svaki dan zlatnim koritom

U boji mog glasa
izmišljaš korak
A sunce kad dodiruje moja stopala
dolazi da uzme juče poklonjene zra'
I nebo se pretvara u usne
i ljubi

Putuješ svaku noć
napred i natrag
između dlana i sunca

Sumnja

Zar me to more zove
dok se talasi cepaju kao zemlja
i dok ribe odlaze sa obale

Zar me to more zove
i galeb na ramenu te žene
što se sakriva u pesak

Zar me to more zove
ta stena što se kao usne
kao vreme približava delfinu

Zar me to more zove
ti korali to sunce svetionik
nad životom koji u brodu tone

Crna obala

Sve što sam ostavio toj ženi
pod drvetom ili uzglavljem
izgorelo je u vatri
ta žena ima samo pepeo stvari
ta žena što korača protiv vetra
brža od ptice
lepša od mrtvog goluba

Sve što sam poneo od te žene
posle brodoloma
pripalo je ribama
Između mene i te žene
valja se sada crna obala
na njoj izgorela drva listaju
i mrtav golub izleće iz školjke

Autokritika revolucije

Nastavak sa 3. strane

volucije i cijele epohe i sviju njezinih problema jest nastupanje modernog industrijskog građanskog društva«. Zahvaljujući ovom povezivanju, Hegel uspeva da shvati rad kao pravog tvorca slobode, pa samim tim i čitave istorije; istovremeno, on u podeli rada prepoznaje majku klasnog društva; po njemu, dakle, rad oslobađa čoveka od prirodne nužnosti, ali sam istorijski sistem radnih odnosa (odnos roba i gospodara) porobljava radnika. Pošto mu je politička ekonomija pomogla da prozre pomenuto porobljavanje, Hegel je kritikovao Francusku revoluciju, odnosno njenu buržoasku ograničenost, — ali zato nije odobravao feudalnu reakciju.

Uoči svoje pobede, buržoazija je ustima liberala Hajma grdila Hegela zbog njegovog »metafizičkog« i »reakcionarnog« pokušaja da uspostavi kontinuitet između građanske revolucije i celokupne prethodne prošlosti. Danas, međutim, u predvečerje svoga svetsko-istorijskog pada, ona odobrava upravo taj pokušaj, koji opravdava i Joahim Riter, budući da joj rečeni kontinuitet služi kao nasip protiv naviranja zlokobne budućnosti. U stvari, taj kontinuitet je ovekovečenje klasne »razdvojenosti«, koju Riter smatra neophodnom posle Revolucije kao i pre nje. Ovaj autor, naime, smatra da razdvajanje prelazi u otuđenje, to jest u negaciju ljudskosti tek kad se jedna od razdvojenih strana pretvori u celinu, a druga — u ništa. Takva odbrana »razdvojenosti« čini ugaoni kamen Riterovog buržoaskog tumačenja Hegelove filozofije. Marksizam, međutim, interpretira baš tu razdvojenost kao otuđenje, koje se ukida kada se u celinu preobrate obe razdvojene strane, a ne samo jedna od njih: likvidirajući buržoaziju kao jednu »stranu«, revolucionarni proletarijat u isti mah ukida i sebe kao klasu.

Marks i Engels takođe su kritikovali Hegelov kritički stav prema Francuskoj revoluciji; no, u tom stavu oni nisu napadali sam pokušaj prevazilaženja ove buržoaske revolucije, već jalov spekulativno-metafizički način prevazilaženja (što i Riter tačno zapaža) U tom stavu, za njih je presudno ne uspostavljanje kontinuiteta revolucije sa prošlošću, već uviđanje njenoga kontinuiteta sa sutrašnjicom: »Hegel je na kraju svoga života predvideo buduću mogućnost nastavljanja revolucije, a samu revoluciju nazvao problemom koji se neriješen predaje budućim vremenima« (Riter).

Riterova obaveštenja, dakle, otkrivaju mogućnost da se Hegelova politička filozofija vrati u službu prevrata. No, ta mogućnost se ostvaruje tek Lukačevim i Garodijevim marksističkim tumačenjem hegelijanstva.

Radojica Tautović

IZLOG KNJIGA

Ivar Lo-Johanson

Sreća

»Naprijed«, Zagreb 1967.
Preveo Josip Tabak

ŠVEDSKI PISAC Ivar Lo-Johanson (rođen 1901. u selu Osmo, blizu Štokholma) stekao je ogromnu popularnost kada je još 1954. govorio na televiziji povodom izdavanja njegove knjige »Stokholmaren«. Danas je to najčitaniji pisac (prevođen gotovo na sve strane jezike) koji se svojim delima (»Trgovac pokućar«, »Analfabet«, »Laku noć zemljo«, putopis »Skitački život u Francuskoj«, »Ulica beznadnih«, »Samo mati«, zbirka novela »O bezemljašima«, »Genije«) nametnuo čitaocima i kritičarima kao suvereni individualist u švedskoj prozi. Nosilac je i najvećih književnih nagrada u Švedskoj.

Njegov roman »Sreća« može se svrstati u noviju erotičnu literaturu. Ali, erotična stvarnost koja se ovde iskazuje lišena je uobičajene banalnosti i pornografije. Čulnost je ovde razborita, pa je tako i senzualnost na koju nailazimo zdrava. Govoreći o telu Ivar Lo nije zanemario duh; on samo pokušava da iznađe ravnotežu između tela i doživljavanja. Težnjom po kojoj duh i telo mogu jedino činiti ljudsko biće ljudskim, ako su samo u prirodnoj ravnoteži, prožeta je cela knjiga.

Romanom »Sreća« Ivar Lo-Johanson uneo je čitavu uzbunu kako u javnosti tako i u literaturi. Ovo delo mnogi su ocenili kao previše slobodno kazivanje o ljubavi i pored toga što je pisac morao da otkloni čitava poglavlja o seksualnoj slobodi. Ova knjiga potpuno se razlikuje od dela koja je Johanson ranije pisao, međutim, i ovoga puta, on se nametnuo kao vrstan pripovedač, samo sada, pripovedač posebnog ugla posmatranja života. Mnogi su tražili sličnosti između ove knjige i »Ljubavnika Ledi Četerli«. Zaboravilo se, međutim, na jednu knjigu Lo-Johansona koja je još 1932. objavljena (»Mala je mrtva«) a čija je tema, u stvari, u knjizi »Sreća« — šire i slobodnije obrađena.

Ovom knjigom pisac se opredelio za jezik čula, za izraz koji je posve interesantan kako za literaturu tako i za seksualni moral. To je propoved o zreloj i iskusnoj ljubavi a ličnosti same, odbačene iz sveta stvarnosti, žive gotovo u fikciji, jedna za drugu, potpomognute istinom svoje ljubavi. Ovo je roman za koji se reklo da je »najotvoreniji ljubavni roman koji je ikada napisan na švedskom«, roman pun različnih reminiscencija o odnosu žena — muškarac kroz vekove (iako je socijalni odnos u pozadini); to je knjiga koja nas je iznenadila svojom otvorenošću ali nas nije šokirala poimanjem ljubavi. Treba dodati da pisac uporno pokušava da dokaže da samo ljubav, kao neka vrsta evanđelja može da sačuva čoveka od usamljenosti i otuđenosti.

Fredrag DRAGIĆ

Srboljub Mitić

Ljudske reči

»Nolit«, Beograd 1967.

ČETVRTA KNJIGA stihova Srboljuba Mitića suočava nas s pesnikom koji pokušava da se predstavi kao pesnik urbanog kova, kao individualnost izrazito refleksivnih pretenzija.

Knjiga je koncipirana tako da bude pesnikov dijalog sa sobom, da bude dokumenat pesnikove intime, ogledalo njegovog vitalnog duha. Taj svoj cilj ona je u potpunosti ostvarila. Ali, taj cilj, dostignut, istina, smešom konkretnog i apstraktnog, svesnog i podsvesnog, tradicionalnog i novog, nije naročito dostignuće. Sudeći po ovoj zbirci Srboljub Mitić je pesnik za sebe; on piše ono što izuzev njega niko ne oseća, miri krajnosti koje ganjaju samo njegov duh ka nepoznatom izvorištu i gornjim realnostima.

Ukoliko dublje sagledamo ovu poeziju, uočićemo da je ona prepuna pomalo plesnive nadrealističke arome, natrunjena ukalupljenom logikom koja je zatvorena prema svemu izvan nje, realizovana manirom iza koga stoje brojni uticaji, počev od Njegoša, Pope do Branka Miljkovića.

Ova knjiga je, mislim, promašaj iz više razloga. Ona ne poseduje sublimiranu predstavu života, nema zaokruženih pesničkih slika, niti metafora koje su sposobne za najminuciozniji i najelementarniji uzlet. Lišena je intenzivne ritmike, komunikativnosti, žive stvaralačke energije i homogenih unutrašnjih struktura. Inspiracija je malo kad dovedena do kraja i često je prisiljavana da se adaptira na jednu pesničku situaciju koja je neuverljiva i izveštačena. Pesnik siluje reči, pravi zanatske spregove koji ne poseduju sažetu, jasnu i sugestivnu pesničku sliku.

Siniša RISTIĆ

Svetozar A. Đorđević

Kroz ratne vihore

Izdanje autora, Beograd 1967.

SVETOZAR ĐURĐEVIĆ učestvovao je u prvom svetskom ratu i sada postepeno objavljuje svoje uspomene. Njegova knjiga »Kroz ratne vihore« govori o srpskim vazduhoplovcima i o borbama našeg vazduhoplovstva u toku prvog svetskog rata. Šta upravo predstavlja Đorđevićeva knjiga? Đorđević je učestvovao neposredno u ratnim zbivanjima, mnogo štošta doživeo i od onoga što je preživeo mnogo šta zapamtio. Svoja sećanja on je beležio na različite načine. Nekada se oslanjao na suv podatak, drugiput se moglo osetiti da izvesna poglavlja piše sa neprikrivenim literarnim pretenzijama, treći put nije imao mnogo poverenja u svoje pamćenje pa se koristio dokumentom kao nečim što nikada ne može da zataji i nikoga ne može da prevari. Đorđević je znao da njegova sećanja nisu dovoljna da bi moglo da se rekonstruiše jedno herojsko doba koje u Đorđevićevom slučaju bilo i doba njegovog ličnog junaštva. Zato se nije ustezao da pusti i svoje ratne drugove da oni kažu ono što imaju i da na taj način njegovo sopstveno pričanje upotpune. Obilje fotografija od trajne, neprolazne, dokumentarne vrednosti Đorđević je objavio u svojoj knjizi da bi na taj način upotpunio naše predstave o tome ratu i o nama u tome ratu. Tako prezentiran materijal oživljava jedno doba koje tek čeka svoga objektivnog istoričara.

Kao i sva sećanja i memoari i Đorđevićeva sećanja nose u sebi izvesnu subjektivnu boju i izvestan sentimentalni odnos prema vremenu i ljudima o kojima govori. Ai, kao što se zna, memoari se zato i pišu, da bi oni koji pišu ispričali događaje onakvim kakvim su ih oni videli. Tamo gde je Đorđević subjektivan on je nesumnjivo iskren i ta iskrenost na izvestan način može da ublaži njegovu pristrasnost. Pogotovu što ta pristrasnost proističe iz dobrih i plemenitih namera i što Đorđevićeva knjiga, takva kakva jeste, predstavlja dokumenat prvoga reda. I to dokumenat prvoga reda koji potiče ne od vojskovođe koji je dobar deo rata video iz svoga kabineta i koji želi da svoje zasluge istakne i da se za svoje, eventualne, pogreške opravda nego dokumenat koji je sačinio onaj vojnik iz rova (u ovom slučaju onaj borac iz aviona) koji je nosio na svojim plećima teret rata, stvarao istoriju svoga naroda, a čije ime i čije zasluge istorija retko kad beleži.

Osnovna draž Đorđevićevih sećanja leži, dakle, u tome što su to sećanja vojnika koji je smatrao da boreći se za svoju otadžbinu obavlja samo svoju dužnost i vraća mali deo velikog duga koji svaki čovek svome rodu duguje.

Predrag PROTIĆ

Toman Brajović

Crna Gora u delima likovnih umetnika drugih krajeva i naroda...

»Obod«, Cetinje 1967.

U DEVETNAESTOM VEKU postojao je, u svim našim krajevima, izvestan kult Crne Gore, njenog junaštva, lepote njenog patrijarhalnog morala i u viziji naših romantičara Crnogorci su predstavljali neku vrstu izabranog plemena među Južnim Slovenima. O Crnoj Gori se mnogo pisalo i to, uglavnom, lepo i dobro. Ona je predstavljala simbol nepobedivosti, otpora, herojizma, herojskog humanizma i svega onoga što u vreme buđenja nacionalne svesti treba da predstavlja najbolji deo probuđenog naroda. Ljubimče među našim krajevima Crna Gora je privlačila putnike iz svih naših krajeva i iz celog slovenskog sveta. Svaki novinar smatrao je za svoju dužnost da ode na Cetinje. Pisci su tamo uvek bili rado viđeni. A ono što su oni o Crnoj Gori puštali u svet kao svoju istinu o tom kraju, samo je upotpunjavalo romantične predstave o njoj.

Toman Brajović je došao na srećnu ideju, da prikupi sve umetničke slike i crteže vezane za Crnu Goru, koje su radili umetnici iz drugih naših krajeva i pripadnici drugih naroda. Tu su se našle i umetničke slike, i stare gravire, crteži i skice za crteže. Sa uspelim umetničkim delima idu u korak pokušaji diletanata, sa prilozima rađenim sa velikim umetničkim ambicijama, koje nisu ostale samo to, idu crteži rađeni sa prostim ilustratorskim pretenzijama kod kojih se mnogo više obraćala pažnja na dokumentarnu vernost nego na umetničku vrednost. Pored prvih imena našeg likovnog života u XIX veku Novaka Radonića, Ivana Rendića, Vlaha Bukovca, Kikereca i drugih, srećemo se i sa slikama nepoznatih autora ili slikara čija imena jedva poznaju dobri znalci istorije umetnosti, a najpotpunije ih enciklopedije beleže usput ili ne beleže nikako.

Iz onoga što nam je pružio Brajović, svoga znalački napisanog uvoda, i sa ukusom načinjenog izbora slika, može da se sagleda jedan vid istorije naše likovne umetnosti, možemo da se upoznamo sa tim kako je izgledala Crna Gora u viđenju naših i stranih slikara, kao što možemo da iz crteža i slika rađenih sa dokumentarnim pretenzijama dođemo do dragocene građe o životu, nošnji i običajima koji su vladali u jednom našem kraju tokom XIX veka.

Darko LANG

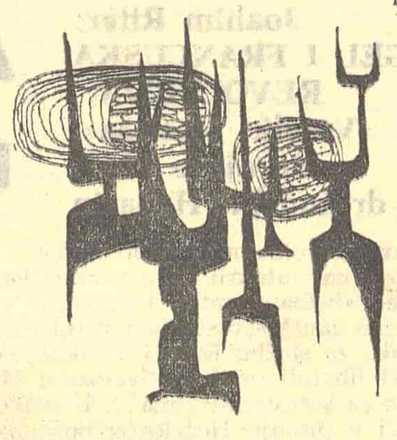

Todor TERZIĆ

Videću te Kneže

Konjanik na čelu vojske spasa
sa bosonogim ždrepcem spava
konjanik bez epoleta slavu sanja

Počivaj okamenjenih ruku sretni Kneže
boju sunca
boju livada
boju mora u sebi imaš

Prolaznici dal su okretali točkove starih sprava
u tvoje ime
u ime divljih konjanika
u ime krinova i božura

Kneže tvoj podanik verni sad se smerno kezi
negde pritajen
rasprema svoje kosti
na dnu ovog popodneva
slavni Kneže
suton će ti putnik jezikom nepokornim pokloniti

U proputovanju predaka davnih
opuštenom rukom dok trgom vladaš
videću te opet Kneže na konju u trku
videću te
sa malo ironije i dosta sumnje.

Crni konji

Besni su mi konji jutrom iza mene
vrežnim poljem i daljinom stalnom
crni konji gde bi otkasali

godine su sa buđenjem dana
opijene u nedrima hlada
kao ptica kružim bez prestanka

u osami evo zvezde skupljam
čupam mesec zapaljen u gori
vučica u trku za plenom se lomi

zaustavljen u okrilju zvuka
čujem zveri jutom prevarene
tužno cvili prokletstvom vekova

prostor hvatam telom posustalim
divlja zemlja polako se zlati
u poljupcu jutro nad nama se svlači
crni konji nekud otkasali.

Dragiša DRAŠKOVIĆ

Zapisi iz zoo parka

O majmunu Kloribasu

Na vašem prečasnom vratu
Visi jedan predsednik opštine
Jedan apotekar i jedan govornik
Na vašoj prečasnoj ženi Kloribasi
Visi fotografisani
Poreklom neki vaš dalji predak
Pa da li uopšte
Sve to i treba videti
Mi smo došli da vidimo vas
A vi se razmećete poreklom i još koječim

O majmunu Liu Kavisu

Na izgled vaše poreklo je kinesko
Mirisi pirinča i divljih čajeva
Na izgled kao da ste iza tih rešetaka
Malo požuteli
No popijte malo soda-vode
To je najbolji lek za vaš stomak
Inače o vama ništa ne znam
I iz tog razloga samo nagađam
I nikada mi na pamet i ne pada
Da sam nekada postao upravo od vas

O majmunu Klifordu Bridžu

Vi ste sa ratnog broda
Pravo u ZOO Park
Za velelepnu Atlantsku maskotu
To ni iole nije slavan kraj
I tako dok vas jadne gledam
Ne mogu a da se ne načudim onom vicu
Po kome ste se posle brodoloma
Na jednoj pustoj plovećoj dasci
Našli zajedno sa jednim papagajem

O majmunu Severinu Koritsonu

Nikada nećete uspeti kao političar
Jer čaknuti ste
I čak više od toga
Pomno se zanosite
Položajem istražnog sudije
Ili novog cirkuskog upravnika
Zaboravite sve to dragi moj
Na vašem trapezu novi čovek visi

NEPREVEDENE KNJIGE

Bohumil Hrabal

Morytaty a legendy

»Československy spisovatel«, Praha 1968.

»MORYTATY A LEGENDY« su najnovija knjiga jednog od najautentičnijih čeških savremenih prozaika. Da bismo objasnili taj fenomen moramo reći koju reč o njegovoj biografiji. Hrabal je rođen 1914. Diplomirao je pravo, ali je radio sve što je stigao. Pre rata je pisao nadrealističke pesme, okušao je sreću i kao pravnik, ali to nije bila profesija za čoveka koji se iz dana u dan na tom poslu osećao kao »živi leš«. Hrabal je hteo da bude drugačiji i to je i bio. Slično Gorkom postaje činovnik osiguravajućeg društva, železničar, trgovački putnik, radnik u čeličani, radnik na otpadu. Tek od 1963. Hrabal se bavi isključivo pisanjem. Nije to bila poza. Njega je privlačio jedan poseban svet, svet na marginama društva. Jer Hrabal i danas kao profesionalni pisac, ne prestaje da posećuje periferijske praške pivnice, razgovara sa sitnim zanatlijama, radnicima, propalim umetnicima. Svoje kratke legende, novele i moritate on gradi od tog običnog, najobičnijeg, od reči-bisera koje hvata i upija po pivnicama, periferiji. Njegovi junaci su ponekad i hohštapleri, propali umetnici, bivši ljudi, ali ljudi koji imaju svoju posebnu etiku i koji su u suštini pesnici. Jer oni, kako kaže Hrabal, umeju obične stvari da ispričaju tako da ove postaju neobične, postaju poezija. Oni su samo na izgled naivni, smešni. U stvari, oni su mudri, duhoviti, zanimljiviji od ostalog sveta, ili kako ih pisac naziva oni su »biseri na dnu«. Te osobine češkog čoveka umeo je da zapazi još samo jedan češki pisac. A to je Hašek. Njegov Švejk — to je prava Češka, oličenje mudrosti, filozofije, divnog humora, prepredenosti češkog čoveka. Zbog svoje jednostavnosti, neposrednosti, ćoičnosti, odsustva snobizma Hašek je svetski pisac. Hrabal, jedini pravi naslednik Haška, čovek koji je sve radio da ne bi postao pisac, danas je s pravom najpopularniji češki prozaik, najprevođeniji u svetu i najcenjeniji u zemlji. Njegovo pripovedanje je kao i Hašekovo narodsko, posebno u knjizi »Morytáty a legendy«. »Morytat« u našem jeziku nema odgovarajuću reč. Na kraju knjige pisac je objašnjava kao posebnu vrstu narodne »balade«, koju u literaturi srećemo od Homera do Brehta. Inače, koren reči »more« hebrejskog je porekla. Hrabalovi moritati su možda po formi i sadržini najsličniji Brehtovim songovima. Svaki moritat i legenda imaju drugačiju fabulu. Ona je najčešće iz biblije ili češkog folklora. U ovoj knjizi više nego u ma kojoj prethodnoj došlo je do izražaja Hrabalovo majstorstvo jezika. I ovde on uglavnom priča u prvom ili trećem licu, ali »zgode iz života« ne priča u čistom dijalektu ili slengu, već iz njih uzima samo tzv. reči-bisere, konstrukciju rečenice, način izražavanja misli, pogled na svet. Kao u folkloru ta proza je često ironično ili groteksno obojena, puna hiperbola, naturalizma. Rečenice su kratke, sažete, misli-aforizmi se kao biseri jedan za drugim nižu. Među biserima posebnog sjaja u ovoj knjizi spomenimo »Legendu o Kainu«, »Moritat o kraljici noći«, »Legendu odsviranu na strunama razapetim između kolevke i groba«, »Moritat o umorstvu Anješke Hruzove«. Ovom knjigom tako neobične inspiracije i tako izvrsne umetničke opreme, zadivljujuće potpuno je obuhvaćen celokupan prostor na »strunama razapetim između kolevke i groba«, što je češku savremenu prozu obogatilo jednom posebnom dimenzijom sveta.

Na kraju jedino možemo da izrazimo žaljenje što se do danas nijedna naša izdavačka kuća nije zainteresovala, čak ni posle najboljeg filma godine »Strogo kontrolisani vozovi«, koji je rađen prema jednoj većoj noveli Hrabala, da izda makar po jednu od novela iz zbirki »Biseri na dnu«, »Časovi igranja za početnike i obučene«, »Mortitati i legende« u koju bi obavezno ušli i mikroromani »Strogo kontrolisani vozovi« i »Bambini di Praga«.

Biserka RAJČIĆ

ESEJ

Nikola MILOŠEVIĆ

o metafizičkom značenju "Seoba"

ZA LJUBITELJE tradicionalnih, udobnih klasifikacija »Seobe« su ono što se popularno zove »istorijski roman«. Međutim, kategorija istorijskog romana predstavlja već sama po sebi nešto u teorijskom pogledu prilično sumnjivo i neodređeno. U najbolju ruku, ona nam kazuje da neka knjiga ima »istorijsku« temu za svoj predmet, a takvo jedno saznanje je koliko banalno, toliko i apstraktno u rđavom značenju ove reči.

Nećemo, sigurno, načiniti neko veliko otkriće ako kažemo da je za jedno književno delo presudna ne tema kojom se njegov autor bavi, već način na koji je ta tema umetnički oblikovana. Ako se, dakle, pisac odlučio da literarne motive potraži negde u bližoj ili daljoj prošlosti svoga naroda, to još nikako ne mora značiti da je, samim tim, izabrao književne okvire koji isključuju svaku širu i univerzalniju poruku. Često biva da izvesni autori, koristeći se takozvanim univerzalnim temama, iskazuju neke sasvim privatne vizije, usko ograničene ličnim, nacionalnim itd. horizontima svoga tvorca. I obrnuto. Ponekad pisac upravo specifičnom literarnom obradom jedne »lokalne«, »istorijske« teme otvara čitaocu daleko složenije i šire vidike no bilo koji »filozofski« roman.

Upravo ovo poslednje je slučaj sa knjigom Miloša Crnjanskog. Već prve »Seobe«, koje su se pojavile pre neke četiri decenije, donose sobom jednu poruku čije se značenje može, sa puno razloga, smatrati univerzalnim. Kad čitalac uzme u ruke ovo dragoceno i po mnogome izuzetno umetničko delo, već na samom početku čekaju ga dva ritmično i efektno uobličena iskaza sa nekim neobičnim lirskim prizvukom: »Beskrajni plavi krug. U njemu, zvezda.« (Sabrana dela Miloša Crnjanskog, tom I »Prosveta« Beograd, 1966, str. 11).

S obzirom na to kako su ove dve rečenice intonirane, jasno je da i taj plavi krug i ta zvezda nisu slike »deskriptivnog« karaktera. Piščev cilj nije da samo umetnički evocira izgled jednog večernjeg neba onako kako ga doživljava glavni junak Vuk Isakovič nego da nam pomoću tog izgleda predoči i nešto drugo, da nam predoči postojanje jednog sveta u kome, kako Biblija kaže, »moljac ne grize, rđa ne kvari i lopov ne krade«.

Metafizičko značenje slika kao što su ona nebeskog kruga i zvezde u njemu, možda najbolje otkriva pogiavlje »Seoba« u kome se govori o »strašnom bunaru očajanja« u koji je utonuo glavni junak: »Za nečim nadzemaljskim zažude te noći Vuk Isakovič, ne samo za sebe, već i za svoje, zaspavši pred svojom kolibom, u zapari letnje noći pred Strasbourgom osetiv da je prevaren, ponižen, a da beše rođen za nešto čisto, svetlo, vanredno i neprolazno, kao ti komadi neba, što srebrni i plavi lebde svu noć, ispred sjajnih sazvežđa, nad krovovima varoši, travama, brdima i rekama, duž kojih su treperile logorske vatre vojske, koju je, kao tiha, letna kiša, zasipala mesečina.« (Ibid., tom I str. 258).

Ono što se u prvim rečenicama romana samo sluti, ona vizija nečeg »čistog, svetlog i neprolaznog«, sada se razvija u lirski uobličenu poruku izuzetne lepote. I ovde tekst ima, u stvari, dva sloja: jedan »deskriptivni« i jedan metafizički. Ovaj prvi raspoznaje se po tome što konkretno, opipljivo izaziva u čitaocu viđenje nekog geografskog i istorijskog podneblja. Znaci raspoznavanja ovog drugog su: povišen, lirski ton, uzdignut, pomalo svečani ritam i izrazi eksplicitnog aksiološkog značenja: »nadzemaljsko«, »vanredno« i »neprolazno«.

Ista ova dvostrukost literarnih slojeva otkriva se i u strukturi psihološkog lika Vuka Isakoviča. Portret glavnog junaka nosi sva obeležja jedne uverljive literarne vizije. Profil Vuka Isakoviča izvajan je pomoću čitavog niza psiholoških i »istorijskih« karakteristika koje čine jednu izuzetno dobro i upečatljivo satkanu literarnu celinu. Sve ove karakteristike obrazuju »realni«, »zemaljski« sloj figure glavnog junaka. Umivanje u vedru, poseban oblik profesionalne fizičke izobličenosti, neostvarena žudnja za nepravedno uskraćenim unapređenjem, samo su neke od crta koje lik glavnog junaka čine izuzetno opipljivim i stvarnim.

U isti mah, u strukturi Vukovog lika, negde ispod te opipljive i stvarne literarne gradnje, nazire se i nešto što, prema piščevoj zamisli, ne možemo svesti na psihološku i istorijsku ravan knjige. To je upravo ona čežnja za nečim nadzemaljskim što ju je junak »Seoba« osetio zaspavši pred svojom kolibom u zapari jedne letnje noći.

Međutim, nije dovoljno samo konstatovati prisustvo jedne metafizičke dimenzije u nekoj literarnoj strukturi. Valja odrediti i koliki domašaj ima ta dimenzija. Zračenje pojedinih filozofski intoniranih mesta neke knjige može često biti ograničeno na sasvim mali »literarni prostor«, a može se prostirati i na celokupnu umetničku građevinu, kao što kakav izvor svetlosti može delimično ili potpuno osvetljavati izvesnu arhitektonsku konstrukciju.

U isti mah, u strukturi Vukovog lika, negnje: jedna čiji je nosilac Vuk Isakovič i druga čiji je nosilac njegov brat Aranđel. Obe se podjednako nalaze u znaku zvezde. Nije nimalo slučajno da poslednja glava knjige nosi isti naslov kao i prva: »Beskrajni plavi krug. U njemu, zvezda.« (Ibid., tom I str. 319). Na taj način, čitava struktura romana je uokvirena jednim iskazom metafizičkog značenja.

Dinamičku okosnicu glavne linije književne arhitektonike čini odlazak Vuka Isakoviča u rat i njegov povratak iz rata. Po prirodi stvari povratak predstavlja poentu knjige. Stoga treba istaći da se upravo u poslednjoj glavi romana još jednom pokazuje ono isto dvojstvo psihološko-istorijskog i metafizičkog sloja o kome je već bilo govora.

Prisustvo metafizičke poruke na kraju knjige ispoljava se direktno i indirektno. Direktno je nagovešteno izrazima velikog aksiološkog naboja, uklopljenim u ritmične i naglašeno lirski uobličene rečenice. Vuk Isakovič na kraju romana doživljava onu istu žudnju za nečim »vanrednim, što je, kao i nebo, osećao da sve pokriva.« (Ibid., str. 335). Indirektno, ova žudnja se ogleda u zaključku koji glavni junak izvlači o celokupnom svom ranijem životu: »Prazno je bilo pred njim sve i uzaludno zanavek za njim što beše prošlo.« (Ibid., tom I str. 334).

Ovaj »zaključak« Vuka Isakoviča sam po sebi sigurno ne bi imao veliku uverljivost. Međutim, autor se postarao da tako koncipira životni put svog junaka da to izvanredno ubedljivo potvrđuje Vukov doživljaj. Glavni junak i njegovi vojnici puke su igračke u rukama tuđe, strane vojne sile koja suvereno odlučuje o njihovim sudbinama.

I privatni život Isakovičev daleko je od toga da bude posut zvezdama. Vukova supruga gospoža Dafina umire iznenada »bez ikakve veze sa njim«, prevarivši ga prethodno sa njegovim sopstvenim bratom.

Upravo u tome što čitav život Vuka Isakoviča izgleda tako »prazan i lud« vidi se indirektno prisustvo onog beskrajnog plavog kruga kojim počinje i kojim se završava knjiga. U svetlosti visokog strazburškog neba po kome plove sazvežđa životna putanja glavnog junaka deluje uzaludno i besmisleno. Prema tome može se reći da glavnu liniju strukture prvih »Seoba« prati jedna sasvim određena metafizička poruka.

Ista ova poruka osvetljava i lik drugog brata Isakoviča Aranđela, oko koga se koncentrišu krugovi sporednog toka romana. I Aranđelov lik ima svoj psihološko-istorijski sloj, ništa manje uverljivo umetnički oblikovan no onaj što ga nalazimo u sklopu portreta Vuka Isakoviča. Aranđel je zamišljen kao preduzimljivi, suvonjavi, bludni trgovac jareće bradice koji je poželeo i dobio ženu brata svog. Međutim, upravo u času kad taj isti trgovac Aranđel zavoli svoju snahu »jednim čistim i oštrim osećanjem« (Ibid., tom I str. 278) i u njegovom se životu pojavljuje beskrajni plavi krug u kome sjaji zvezda. Aranđel Isakovič, koji je sve svoje zemaljske poslove uređivao sa velikim uspehom, nemoćan je, prema piščevoj zamisli, da ma šta uradi u svetu svoje jedine velike ljubavi. Kao što znamo, kratko vreme pošto je njenom deveru pošlo za rukom da je dobije gospoža Dafina umire. U tom času, Aranđelu se »učini kao da se pojavljuje visoko nebo. Kao i njegov brat, u snu, i on je video, van sebe od straha i žalosti, plave krugove i u njima zvezdu.« (Ibid., tom I str. 300).

Smrću gospože Dafine praktično se završava priča o Aranđelu Isakoviču. Sve što pisac kazuje posle toga o ovom svom junaku, manje-više je sporedno i nevažno. Tako, dakle, oba toka prvih »Seoba« nose u suštini istovetnu poruku o čovekovoj sudbini, osenčenu i obogaćenu psihološko-istorijskom dimenzijom romana.

Na jednom širem planu i u jednom produbljenijem vidu slična poruka nadahnjuje i umetnički organizuje strukturu drugih »Seoba«. Glavni junak ovog romana, Pavel Isakovič, predstavlja ono središte prema kome teku i razvijaju se skoro sve bitne linije knjige. I u strukturi ovog lika može se najpre naći jedan psihološko-istorijski sloj. Pavle je zamišljen kao srpski oficir u službi Austrije koji traži utočište u pravoslavnoj Rusiji. Visok, hrabar, mehanholičan po naravi, sa vidnim znacima duševnog oboljenja na kraju puta — takav je glavni junak »Seoba«, tako je otprilike zamislio i realizovao njegov psihološki portret autor romana.

Međutim, i u sklopu Pavlovog lika postoji nešto što se ne može svesti na psihološko-istorijsku ravan knjige. Pavel Isakovič je, naime, zamišljen i kao neko ko traži pravdu za sebe i za svoj nacion i tom njegovom traganju posvećen je gotovo čitav roman. Svaki značajniji susret koji je Pavel Isakovič imao na svome putu u Rusiju tako je koncipiran da u konkretnim, psihološko-istorijskim okvirima autorove vizije predstavlja izvesnu praktičnu proveru moralnog traganja glavnog junaka.

Primera radi, podsetićemo na četiri ovakva susreta što vidno obeležavaju Pavlov put: jedan u Austriji, drugi na domaku Rusije i treći i četvrti u samom središtu pravoslavnog carstva za kojim je toliko čeznuo glavni junak.

Prvo veliko razočaranje za Pavla Isakoviča bila je porodica Božič. Dok se gospoža Božič i njena kćer otvoreno nude glavnom junaku, dotle glava ove porodice major Joan Božič »zločinac« u kome je glavni junak »prvi put video koliko ima zla u čoveku«, denuncira svog zemljaka austrijskim vlastima da bi na kraju pokušao i da mu oduzme život, ugostivši ga prethodno u svome domu.

Još je veće razočaranje za Pavla Isakoviča predstavljao njegov drugi sunarodnik, Višnjevski, oficir ruske vojske. Ovaj oficir nasrće na Anu, Đurđevu suprugu, ne obazirući se nimalo na to što je ova u drugom stanju. Varvari, koja ga odbija, Višnjevski priprema zamku u svome stanu i pokušava da je siluje, pa ona kasnije pripoveda Pavlu kako u kući njihovog zemljaka rosijskog predstavnika u Tokaju »ne stanuju ljudi, i njihove sunarodnice, već kobile ždrebne, i ajgiri« (Ibid., tom III, str. 124).

Treći sudbonosni susret doživeo je Pavel Isakovič sa ruskim generalom Kostjurinom. Ograničeni, samouvereni general zahteva od svoje okoline slepu poslušnost i stereotipne odgovore na isto tako stereotipna pitanja. Pavel Isakovič usuđuje se, međutim, kao što znamo, da Kostjurinu odbrusi nešto što ga je moglo lako koštati »usekovanija jazikov«. O vaj Pavlov hrabri i smeli čin završio se, međutim, prema piščevoj zamisli prilično tužno. Posle svog neodmerenog, ali junačnog postupka, Pavel Isakovič ostaje sam, bez zemljaka, bez prijatelja, pa čak i bez rođene braće, jedno posle podne kada je sunce počelo da silazi na ravan Dnjepra.

Za poslednje i najtragičnije razočaranje Pavela Isakoviča saznajemo kroz onu tužnosmešnu priču o audijenciji. U svome traganju za pravdom Isakovič je rusku imperatoricu video kao neku svetlu tačku u kojoj čeka spas i njega i sve njegove sunarodnike. Pisac nam, međutim, kaže da je njegov junak video caricu samo u jednoj glupoj i surovoj oficirskoj šali. Uz pomoć nekih srpskih oficira u ruskoj vojsci, Višnjevski je izveo sa Pavelom Isakovičem čitavu komediju u kojoj se umesto prave vladarke svih Rusa pojavila izvesna gospoža Elisaveta, žena kapetana Miškoviča.

Tako se završio Pavlov san o pravdi, sasvim u duhu one izreke koju navodi jedan od junaka »Seoba«: »Mnogi je našao šipak tamo gde je tražio ružu«.

I lični život Pavla Isakoviča zamišljen je tako da čitaoca pobuđuje na slične zaključke. U svome veku glavni junak je voleo samo dve žene i to obe uzalud. Njegova prva ljubav bila je zapravo zakonita mu supruga. Ali Pavlova naklonost prema ženi rasplamsala se i rascvetala tek posle njene smrti. Putovanje Pavla Isakoviča u Rusiju prati spomen na ovu uzaludnu ljubav kao kakav tragični, setni lajtmotiv. Na samom kraju knjige pisac nam skreće pažnju na to da nadzemaljska strast njegovog junaka sa godinama nije prošla. Naprotiv, ta žena »pre mu se javljala, samo u snu, sad mu se javljala, u mislima.

I na danu.« (Ibid., tom III, str. 447).

Pavlovo putovanje uokvireno je još jednom uzaludnom strašću, ovoga puta prema jednoj živoj ženi. I ova naklonost glavnog junaka takođe je neka vrsta tragičnog lajtmotiva što poput kakvog rekvijema prati njegovu odiseju. U Pavlovoj žudnji za tom ženom ima nečeg što podseća na Aranđela Isakoviča i njegovu nesrećnu ljubav prema gospoži Dafini. Razlika je samo u tome što je pisac Pavlovu naklonost oblikovao čistijim i oduhovljenijim potezima i što ova naklonost nije zadovoljena čak ni za trenutak kako to, međutim, u priči o Aranđelu Isakoviču biva. Tu Crnogorku za kojom čezne čitavog svog života Pavle je, znamo, upoznao sasvim slučajno, da bi zatim bez uspeha tragao za njom po Rusiji i da bi se najzad sa njom mimoišao u Kijevu samo za jedan jedini dan.

Pavel Isakovič nije jedini junak »Seoba« koga prati zla sreća u ličnom životu. Kada bi to bio slučaj samo sa likom glavnog junaka, onda bi, svakako, time piščeva literarna poruka ostala, u izvesnom smislu, zatvorena u psihološko-istorijske okvire romana. Čitalac bi, naime, mogao pomisliti da je zla sreća u ličnom životu Pavela Isakoviča nešto što proizlazi iz psihološkog i istorijskog portreta ovog književnog lika, a ne nešto što je, na neki način, osnovno obeležje ljudske sudbine.

Pisac, zbog toga, uporedo sa vizijom Pavlove lične nesreće razvija na sporednom planu knjige i viziju lične nesreće nekih drugih junaka. Među pričama posvećenim ovoj poslednjoj temi osobito se ističe dubinom i lepotom ona o gospodinu Georgiju Trandafiloviču.

Psihološki portret gospodina Georgija veoma se razlikuje od Pavlovog. Pavle je melanholik i pesimist; Trandafil je veseljak i optimist. Pavle živi u snovima; Trandafil je čvrsto obema nogama na zemlji. Pavle nije u stanju ništa da postigne u svom praktičnom životu, Trandafil sa neverovatnom lakoćom rešava sve praktične probleme. Za gospodina Georgija jedan junak »Seoba« kaže: »Taj sve ume. Taj sve zna. Sve može.« (Ibid., tom II, str. 316).

Po svojoj praktičnoj umešnosti, gospodin Georgije Trandafilovič liči na Aranđela Isakoviča, a liči na ovog poslednjeg i po socijalnim odrednicama svog lika. Postoji, međutim, između ova dva književna junaka još jedna sličnost: i svemoćnom trgovcu gospodinu Georgiju sudbina se pojavila u vidu jedne žene — njegove sopstvene supruge, gospože Femke. Dovoljno je bilo, naime, da gospoža Femka napusti gospodina Georgija Trandafiloviča pa da sva njegova sigurnost, sva njegova samouverenost i sav njegov optimizam netanu kao da nikad nisu ni postojali. Dovoljna je, dakle, bila samo jedna prevrtljiva i verolomna supruga, pa da se čitav onaj, reklo bi se, savršeno uređeni praktični svet gospodina Georgija pokaže isto onoliko trošan i loman kao i idealni svet glavnog junaka.

Bez obzira, znači, na sve razlike u psihološkim profilima Pavela Isakoviča i Georgija Trandafiloviča sudbina ove dvojice književnih junaka, metafizički shvaćena, u suštini je ista. I kao što u prvim »Seobama« psihološka i istorijska specifičnost likova braće Isakovič otkriva nekakvu dublju, sudbinsku istovetnost njihovih životnih putanja, tako i ovde, iza različitosti Pavlovog i Trandafilovog lika prosijava izvestan metafizički identitet.

Ovaj identitet obuhvata svu onu izuzetno složenu mrežu strukture romana o Pavelu Isakoviču. Sve četiri čvorne tačke glavnog toka radnje, čiji je nosilac glavni junak, otkrivaju u svoj svojoj umetničkoj raznolikosti nešto zajedničko, jednu poruku što govori o bespomoćnosti i ništavnosti svekolikog čovekovog truda pod suncem.

Za razliku od prvih »Seoba«, u drugim »Seobama« se osnovno, najšire značenje književne strukture iskazuje u opštijem obliku i to kroz dva osnovna vida. Jedna od novina koje donose druge »Seobe«, svakako su pojedini autorski iskazi što predstavljaju neku vrstu metafizičkih komentara središnjih tokova romana. Ovako, recimo, pisac komentariše Pavlovu neostvarenu želju da se sretne sa ruskom caricom: »Takvi susreti su na ovom svetu, uvek, retki.« (Ibid., tom III, 450). A ovako opet, pisac zaključuje priču o Pavlovom uzaludnom traganju za jedinom živom ženom do koje mu je zaista bilo stalo: »Slučaj je najveći komedijant u životu ljudi i naroda«. (Ibid., tom III, str. 439).

U »Seobama« se mogu naći i metafizički komentari teksta izrečeni sa tačke gledanja glavnog junaka. Takav je, na primer, ovaj iskaz koji sažeto formuliše završnu filozofiju Pavela Isakoviča: »Pavle je, kad su mu bratenci dolazili i posećivali ga, govorio: »Vidi mu se, kaže, da neke mađije vladaju u ljudskom životu, a ne Bog, niti volja ljudska.« (Ibid., tom III, str. 452).

Odmah pada u oči smisaona podudarnost navedenih metafizičkih iskaza, bez obzira jesu li izrečeni s tačke gledanja autora, ili s tačke gledanja glavnog junaka. I misao o slu-

Nastavak na 8. strani

Miroljub TODOROVIĆ

KORACNICA CRVENOG UNIVERZITETA

Posvećeno Vladimiru Majakovskom

Ko kiša plamna na zemlji sušnoj
Što mlazom vode peva
Putem revolucije koračajmo
Leva! Leva! Leva!

Nek padne sunce u naša srca
Nek munja zemljom seva
Poteraćemo kljusinu istoriju
Leva! Leva! Leva!

Za hrabrost očeva znamo iz knjiga
Hvala! Budućnost već zagreva
Danas i dalje naša je briga
Leva! Leva! Leva!

Pred očima nam, ko nekad njima
Komuna — zvezda izgreva
Mladost je naša privilegija
Leva! Leva! Leva!

Predrag ČUDIĆ

LETO NAD GRADOM

Leto nad gradom u oluji
Zastaje, mršti se
Oblak ko pauk nebom
Spliće bezbrojne vetrove.

Daleka Akonkagva okleva
Kao glumica u transu
Zaboravlja se priroda
I prste provlači kroz kosu.

O krovovsko letnje čudovište
Tvoje lice pogođeno gromom
Rasprskava se elektricitet
Kao poljubac s tobom.

Oh, taj izraz promeni, ublaži
I očima se nasmeši
Tu boru ko provaliju
Osmehom jednim isprazni.

Crveno more tvoj odsjaj
Kao istopljen koral
Rasplakan za lepotom
Kaplje s baršunastog svoda.

Oh, taj izraz promeni, ublaži
I zube ko munje sakri
Munjama kao stazama
Od sinoć lutamo mi.

Bili smo prolaznici
I videli smo sve u žurbi
Talas jedan na nebu,
Odsjaj Akonkagve u suzi.

Tad smo zastali pred kapijom
Oklevajući da iščeznemo
Leto je pred gradom u vetru
Zastajalo, mrštilo se, nestajalo.

Bili smo prolaznici
I videli smo sve u žurbi
Tad smo zastali pred kapijom
I oklevajući sa letom iščezli.

Moja ljubavna pesma

Izlažiš na ulicu
Kanjon u vrevi, galami
Prozorski pogled zabrinut
Na svetu smo sasvim sami.

Grad sada ječi
I eho se sastaje;
U predgrađu nad morem
Ja zvonim, zastajem.

Zeleno polje groznice
Ti u haljinici,
Letnji dan, na asfaltu
Vrelih 40 stepeni.

Ali sa nama
Nešto se događa
To nije ni život, ni san,
To je opojna dosada.

Međutim, sećanje
Strašni gost samozvanac
Otišla si — došao je
Zvekirom lupao na vrata.

I ja sam otvarao
Sa plavim osmehom
Samozvanac je rukom
Pretio i mahao.

I video sam demona
U ruhu mog kostura
Izlišnog, ničijeg,
Rastuženog do jauka.

I video sam tebe
Gde gazila si po zemlji,
Druže nestvarni,
Druže nebesni.

likovna umetnost

IZLOŽBA SLIKA PEĐE MILOSAVLJEVIĆA

Galerija Doma omladine

AKO JE ONO ŠTO NAZIVAMO UMETNOŠĆU prava umetnost, onda ona traži isto koliko i daje; traži ne samo osetljivost za boju ili formu, izvesnu kulturu gledanja ili upućenost u tekuću stilsku problematiku, već i nešto mnogo važnije: traži jedan deo učešća u transponovanju materije, sa kojim je umetnik ostvario svoju viziju sveta. Na izvesnoj faustovskoj nedovoljnosti, na izvesnoj govorljivoj nedorečenosti, na izvesnoj konačnoj nedovršenosti, na nekoj vrsti razotkrivenog i zaustavljenog procesa u obojenosti ili komponovanju zasniva slikar Peđa Milosavljević neodoljivost i snagu svoje umetnosti. On, na prvi pogled, deluje odveć meko, rafinirano, osećajno da bi nas naveo na zaključak da pred sobom vidimo jednu neobičnu sposobnost preobražavanja mehaničkog u senzibilno. Pa ipak je on umetnik koji je pozadinu svojih vedrih, lepršavih, ljupkih i tananih, prozračnih i raspevanih pejzaža i kompozicija snabdeo gorkim, oporim plodovima razmišljanja i nedoumice. Uprkos njegovim Dubrovnicima koji se kupaju u zlatu sunca i plavetnilu mora, uprkos njegovim konacima u hladu platana i mostovima nad smaragdnom vodom Neretve, uprkos njegovim ljupkim i tromim ženskim aktovima, nostalgičnim krovovima Pariza i cveću rascvetanom na kineski način, Peđa Milosavljević je za mene umetnik koji svakim potezom svoje kičice ispisuje po jednu zabrinutu misao. Pre svega misao o usamljenosti. Formalna strana njegovog slikarstva je u osnovi jedna komponenta psihološkog. Njegova fina, kao suza čista i emaljno tvrda pasta je samo navlaka za gorčinu jednog zaključka ili temperaturu jednog naslućivanja. On je poetičan, — to je tačno, — ali njegova svilasta koloristička tkanja, slična rokajnim goblenima, obmanjuju svojom lirikom; njihov je senzibilni volumen krcat pun dramatike. Obratimo pažnju na činjenicu da njega ne zanima poezija concetta, niti stihovorstvo parnasovaca ili simbolista: on je zanesen teškom, tragičnom, herojskom Budinom poemom o mudrosti samoće. Nije bitno što na uglovima Peđinih finih i prozračnih akvarela vidimo potpis u duhu lepršave istočnjačke kaligrafije: preko njegovih najboljih platna rasprostro je svoju zloslutnu, preteću senku nosorog, simbol dobrovoljne usamljenosti. Međutim, u prilog ne samo Peđe već i Peđinog slikarstva ide činjenica da ovde nije reč o našoj evropskoj, zapadnjačkoj otuđenosti čoveka; Budin nosorog je usamljenost misli, pribiranje u okviru čistog intelektualizma, odvajanje bitnog od uzgrednih uslova. Pa ipak, ma kako uzvišena, ova bi akumulacija misaonosti bila rđava usluga svakoj umetnosti, pa i Peđinoj, da nju na Peđinim slikama ne prati adekvatan način izražavanja. Neki bi manje iskusan umetnik nesumnjivo pribegao apstrakciji; Peđa je u tom pravcu išao samo do granice uopštavanja forme i materije. Možda će nekoga iznenaditi rasplinutost njegove palete i neočekivano skraćenje planova; pa čak i neka nova vrsta osvetljavanja, strana ovome rafiniranom koloristi. Međutim, to je onaj isti Peđa sa nekadašnjih sunčanih Dubrovnika, starinskih konaka, trijumfalnih kapija Pariza, kiša u Liksanburškom vrtu i protivavionskih balona u Kensingtonu, ali Peđa koji je ovoga puta rasklopio fini mehanizam svoje umetnosti pokazuje nam onu njegovu drugu, misaonu stranu. Za uzvrat, ne nudi nam samo uživanje u konvencionalnim lepotama forme i boje već i učešće u onoj vrsti usamljenosti koju nameće razmišljanje, ovoga puta razmišljanje pred nečim pred čime nismo navikli da razmišljamo: pred slikom. Već samim tim činom, nagnao nas je da učestvujemo u transponovanju materije kojom je ostvario snagu i lepotu svojih platna.

Miodrag Kolarić

Simon SIMONOVIĆ

SVEDOČENIE NA URANKU

I ruke se obavijaju i tonu.

Izvor je najzad obuhvaćen.
Disanje se naglo meša sa žurbom.
I ruke se obavijaju i tonu.

Dubina je pronađena
U zagonetnom licu što se slepo
žrtvuje vrtlogu.

U postelji su zamagljena ogledala
Naše rečitosti.
Nadneseni nad umornim livadama
Oglašavamo se okropljenim likovima.

Rađanje

Obraćam ti se svom svojom letinom,
Svim rečenicama, bremenošo.
Trošim te.
Uzvraćaš mi samo rečima,
Istrgnutim klobucima.

Branje tvojih dojki
Moja je potka, moja očevina.

Istiskuješ me okomice
Da grublje osetim mehur bivanja.
Govorim li u bespuće,
Moja si bezdanica,
Žilava, zagonetna porodiljo.

FILM

Povodom filma »Makedonska krvava svadba« Trajča Popova

U krugovima istorije

SCENA IZ FILMA »MAKEDONSKA KRVAVA SVADBA«

VAN NJENOG PRIRODNOG socijalnog i istorijskog konteksta, dramu Černodrimskog »Makedonska krvava svadba« koja je doživela svoju filmsku adaptaciju, danas primamo kao jednu vrstu romantičnog izleta u istorijsku prošlost Makedonije, kao romantičnu evokaciju jednog perioda iz povesti makedonskog naroda. Autor scenarija Slavko Janevski, iako svestan prirodnih ograničenja ovoga teksta koja su posledica neizbežnog proticanja vremena, nastojao je da ga oživi u potpunosti kao literarno svedočanstvo u kome odzvanja sama istorijska supstanca jednog konkretnog vremenskog trenutka koji je nepovratno minuo, ali iza koga su ostala neizbrisiva sećanja kao nemila iskustva dugog robovanja i stalne čežnje makedonskog naroda za ličnom i nacionalnom slobodom.

Kao objektivna slika jednog istorijskog perioda, ova drama je, na prvi pogled, prilično zahvalan materijal za film: nastala pre više od šezdeset godina, ona režiji danas pruža mogućnost da oformi sliku jednog neponovljivog istorijskog iskustva u kojoj se zulumu i zločinima turskih begova suprotstavlja, kao poetski kontrast, snažno nacionalno osećanje otpora i patriotske samosvesti makedonskog naroda. Ta drama nas upoznaje sa motivima pobune seljaka do koje je došlo zbog otmice lepe seoske devojke Cvete koju je izvršio turski pustahija i zulumćar Osman beg, ona je sva u bojama i potezima iz kojih nastaje kompozicija jedne monumentalne istorijske freske, oopore i grube, ali i snažne u njenoj emocionalnosti. Obojena jakim sentimentom i romantičnim izlivima rodoljubivog patosa, zasićena snažnim emocijama i crno-belim kontrastiranjem likova, ona je kao materijal za film zahtevala nužne izmene koje bi više pogodovale filmu kao izražajnom sredstvu. Kao literatura, ova drama je u vremenu u koje je nastala izvršila svoju istorijsku misiju i pravu svrhu njene filmske adaptacije je možda trebalo potražiti u pomeranju akcenta sa istorije na psihologiju kroz efektnije dramaturško izvlačenje ljubavne priče u prvi plan, iza koga bi konkretan povesni trenutak stajao samo kao jarko obojena romantična pozadina. Ne tvrdim da napori režije nisu bili delimično usmereni u tom pravcu i da se u filmu nije osećalo prisutno dvojstvo lične i kolektivne drame, ali je krajnji utisak da je nacionalna patetika zagušila i ono jedva primetno zrno psihologije koje se moglo izvući iz tragične ljubavne priče.

Najpre bi se moglo reći da je uzrok ovome sasvim bleda i uprošćena koncepcija likova Cvete i Spaseta, dvoje mladih ljubavnika, koji su ostali nedovršeni i gotovo bez karakterološke određenosti, skoro žrtve didaktičkog i pravolinijskog postupka režije. Zato su se u filmu skoro u pravilnim razmacima smenjivali sentimentalno-melodramski ili povišeno patetični akcenti jedne režije čiji je objektivni plan uglavnom sačinjavala verodostojna slika istorijskog trenutka, atmosfera makedonskog sela sa početka devetnaestog veka i postupak ritmičkog narastanja dramske napetosti, u kome je čin osvete nad Osman begom ostavljen kao neka vrsta završne poente.

Ceo film je zamišljen kao odavanje pošte minuloj istorijskoj drami nacije, u povišenom tonu epsko-folklornog patosa koji na momente stvarno impresionira kao izvorna narodna pesma o zulumima jednoga od mnogih begova nad makedonskim narodom a režija kao da se unapred odricala od mogućnosti da traga za akcentima koji bi psihološki produbili likove glavnih protagonista i obogatili uprošćenu fabulu. Stoga se intimna ljubavna priča doživljava kao uzgredni dramaturški ogranak u kome su glavni dramski junaci u potpunosti depersonalizovani, ili, u najboljem slučaju, slede tipski obrazac jedne dramaturške sheme (devojka — krotka, stidljiva i lepuškasta; momak hrabar i impulsivan seoski đida).

Posmatran sa dramaturškog stanovišta, ovakav postupak deduktivnog uprošćavanja likova glavnih junaka u cilju isticanja naroda i mase kao nosilaca drame, unapred je osiromašio gledaočev doživljaj (gledalac se, skoro po pravilu, mahom identifikuje sa pojedinim dramskim likovima, a vrlo retko sa masom). Nije isključeno da je ovakav postupak režije usledio kao svesna namera sa ciljem da se izbegne teatralizovana forma scenarija čiji se autor lišio gotovo svake intervencije koja bi značila pokušaj prilagođavanja ove drame formama filmskog izraza. Osim ovoga, Trajče Popov nije preduzeo ništa više od stripsko-ilustrativnog ređanja slika koje opisuju dramsko zbivanje i strpljivo slede piščeve zaokrete u gradiranju zapleta.

Međutim, što se film bližio kraju, sticao se sve više utisak da režija tako namerno postupa, pošto veruje da je osnovna vrednost ove drame sadržana u njenom globalnijem istorijskom aspektu; u okviru koga krvava svadba dvoje mladih ljubavnika figurira samo kao funkcija opšte nacionalne drame. Na taj način, Trajče Popov je sproveo jednu vrstu ukrštanja ili dupliranja dva dramska toka koji se na kraju slivaju u sliku krvavog obračuna kao istorijske neminovnosti.

Taj postupak režije za koji su karakteristična uprošćavanje svih sadržaja i odnosa sa ciljem da se u prvi plan izvuče sama srž nacionalnog slobodarskog osećanja u krajnjoj liniji i ne možemo osporavati pošto je rezultat jedne koncepcije koja se spontano identifikuje sa porukom dramskog dela na osnovu koga je nastala. Struktura ovoga filma na osoben način realizuje punu emotivnu saživljenost reditelja sa ovom dramom, kojoj se pristupilo kao klasičnoj vrednosti makedonske scenske literature, i taj prisan i iskren doživljaj teme je činjenica koju, u svakom slučaju treba poštovati.

Osim toga, Popov je sa dosta uspeha razvijao one delove filma u kojima nacionalni folklor i melos dolaze do izražaja; on je, kada god je mogao, koristio mogućnost da istakne lepotu narodnih nošnji, setni ton i prizvuk pesme žetalaca i lepotu rituala svadbenih svečanosti, i sve to spretno uključivao u objektivni plan režije. Na trenutke su se pred našim očima smenjivale zgusnute, čulne slike pune emocionalnog intenziteta koje su pomoću romantične intrige oživljavale isečke iz makedonske istorijske prošlosti, patetiku nacionalnog osećanja i lepotu izvornog folklora. Ali, na žalost, ubrzo su ih smenjivale nategnute scene sa jurodivim prorokom koji slika ikone po likovima svojih seljaka, i loše napisane i odglumljene scene intervencije konzula sa izrazito loše nasinhronizovanim tekstom na stranim jezicima i bučna, nametljiva muzika koja je često »pokrivala« sliku i davala akcente na dramski nevažnim mestima.

Međutim, u krajnjoj analizi, mora se priznati da je Popovu ponuđen tekst u kome su povremena rasplinutost radnji i nedovršenost likova predstavljali ozbiljne smetnje u realizaciji; ipak, duboko osećanje reditelja i iskrena opčinjenost nacionalnom scenskom klasikom, rukovodile su njegovim postupkom čak i u onim trenucima kada se priklanjao spoljnoj slikovitosti priče i tonovima povišenog sentimenta. Njegov rad sa glumcima, od kojih je većina igrala istu dramu u skopskom teatru, najviše je dao rezultata u slučaju Draga Kostovskog i Rista Šiškova, likovima skoro iz jednog komada, zatim Petre Prlička koji je ostvario ulogu sa nekoliko zrnaca humora čisto folklorne inspiracije, a najmanje ulozi Zafira Hadžimanova koji je bezuspešno pokušavao da sledi stil romantične glume, iza koje se otkrivala neuverljiva i naivna spoljna maska, naročito u završnoj sceni obračuna sa Osman begom.

Bogdan Kalafatović

PISMO

MINI IGRE I MAKSI

POSLIJE DUŽE STANKE, zbog bolesti i bolničkog liječenja, javljam se opet Pismom iz Zagreba, da moji prijatelji i neprijatelji ne bi pomislili kako sam odustao od borbe za afirmaciju komunističkih principa i od traženja istine u javnom razmatranju književničkih odnosa i kulturnih problema, ili da sam ostavio na cjedilu »Književne novine« pod presijom opće hajke.

Prvi mjeseci nove godine donijeli su u zagrebačkom kulturnom životu dosta zanimljivih ali i ponekih mučnih događaja. To se u prvom redu odnosi na dvije važne godišnje skupštine kulturnih udruženja, koje su dugo odgađane, da bi se otvorena pitanja njihova rada i društvena odgovornost njihovih uprava što više razblažila, pa su tako i obje skupštine izgubile na važnosti, a problemi su i dalje ostali otvoreni. Ipak je skupština Matice hrvatske bila burnija, jer je grupa najistaknutijih hrvatskih filozofa oko »Praxisa« argumentirano protestirala protiv izvjesnih nacionalističkih mahinacija, prave mini-igre oko izbora nove uprave i nametanja, na ostentativno demonstrativan način, za potpredsjednika Matice hrvatske jednog filozofa koji je izgubio njihovo povjerenje zbog svojih poznatih postupaka.

Skupština Društva književnika Hrvatske prošla je mirnije ali i zamornije, s prilično nezainteresiranim znatnim dijelom članstva, jer su se mnogi književnici komunisti razočarano usamili te izostali, ili su apatično i dezorijentirano napustili rastegnutu skupštinu još prije prve ili druge runde glasanja. Partijski aktiv DKH sazvan je tek dan prije godišnje škupštine, da pokuša u zadnji čas nekom svojom širom i objektivnijom listom nove uprave ispraviti »krivu Drinu« više ili manje ekskluzivnog nacionalizma i malograđanskog liberalizma u DKH. Ali se od toga iz neobjašnjivih oportunističkih razloga na skupštini odustalo. Tako se i tamo različitim manipulacijama u mini igri izglasalo na formalno »demokratski« način, u apatičnom, apolitičkom ili sasvim dezinformiranom raspoloženju duhova i s malim brojem glasova, novi statut i novu upravu s dosta starih članova, što donekle pogoduje i nekim konzervativnim tradicijama i partikularističkim tendencijama.

Sve je to sasvim realan odraz opće situacije u kulturi i atmosferi našeg potrošačkog društva i normalan, dijalektički odnos između mentaliteta stalno nezadovoljnih i nezadovoljenih, sve prodornijih konzervativno nacionalističkih elemenata i obezglavljeno oportunističkih birokratskih snaga. To je samo rezultat zanemarivanja izgradnje socijalističke svijesti, bez koje nije moguća niti izgradnja niti učvršćenje samoupravnog socijalizma i socijalističke kulture. U trci za društvenim položajima i privilegijama, u beskrupuloznoj jagmi za materijalnim standardom, odbacuju se cinički bitni komunistički ideali i dublji društveni ciljevi kulturne aktivnosti, tako da se sve više gubi princip ljudske solidarnosti, kao osnova samoupravljačke funkcije u ostvarivanju istinske a ne fiktivne jednakosti prava i dužnosti i u materijalnoj i u duhovnoj sferi socijalizma. Takve sve veće ekonomske, kulturne i društvene nejednakosti, ujedno se i forsiraju i kompenziraju primitivnim, hipertrofiranim nacionalističkim težnjama i sitnoposjedničkim, egoističkim konceptom svijeta i života. To se sve više osjeća na svim područjima, pa i u institucijama kulture i literature.

Činjenice su tvrdoglava stvar, i kao svaka tvrda stvar postaju opasne za meke glave. A u eri postvarivanja ljudi otkrivaju i takve s t v a r n e manipulacije s ljudima i s idejama svoju materijalističku podlogu, u hegemonističkom, pseudo-demokratskom prisvajanju i akumulaciji (po svome smislu, cilju i ponekad metodama vrlo sličnoj prvobitnoj akumulaciji) društvenih pozicija i unosnih funkcija p o s t v a r e n o g partikularističkog interesa i mentaliteta našeg tipičnog balkanskog malograđanina.

Takav se mentalitet i interes malograđanskog liberalizma očituje na vrlo brojne i različite načine i u kulturnoj sferi gdje se sve šire organizira i udružuje, osobito kada se u njega dirne i ukaže javnom kritikom. Stvaraju se tako monopolističke grupe i povezuju čak u šire, svojevrsne konzorcije uzajamnih interesa, za obranu postojećih ili očekivanih privilegija i u kulturi. Braneći uvijek indirektno i zamućeno takve interese i pozicije, pojedini žurnalistički »maheri« baratanju u različitim »diskusijama« i polemikama često s vještim floskulama i efemernim verbalističkim smicalicama, ili čak s bljutavim uvredama tipa »plastikeri«, tjerajući svoju posebnu mini-igru i oprezno izbjegavajući bitne probleme i društveno-ideološke korijene k o n k r e t n i h razmimoilaženja. Na taj se način u atmosferi nepovjerenja i klevetanja, u uvjetima monopolizirane javne riječi, pojedinci koji u svojim kritikama društvenih i kulturnih deformacija polaze sa produbljenih a ne površnih i frazerskih marksističkih pozicija, brzo nađu u vakuumu štampe, diskriminirani politički i prisiljeni svim suptilnim i grubim sredstvima psiholoških manipulacija na — šutnju i pasivnost.

Dvije nove domaće drame veoma rječito ilustriraju ta konkretna zapažanja i teoretska uopćavanja svojim aktuelnim temama i tragično-bolnim problemima. Tako je nova drama Duška Roksandića **»Ptice bez jata«** zahvatila neke ključne probleme naše aktuelne društvene situacije. Pisana u formi reportažnog kontrontiranja s i t u a c i j a pojedinca i društvene sredine a u stilu dramskih retrospekcija psiholoških proživljavanja, ona dramatski snažno razotkriva ljudske i društvene o d n o s e, njihovu dehumanizaciju pod pritiskom nekontroliranih robno-novčanih faktora u zamkama kontinuiranog dijalektičkog sukobljavanja. Konstantnom, gotovo zakonomjernom **ljudskom** pro-padanju glavnog lica, kao nosioca revolucionarnih ideala, kojemu na kraju, u prisilnoj penziji, preostaje samo rezignirano — pecanje, suprotstavljeno je stalno uz-dizanje predstavnika oportunističkog, birokratskog socijalizma i elemenata malograđanskog liberalizma u njihovoj beskrupuloznoj sprezi i arivi-

POZORIŠTE

Medalja

Uz gostovanje Narodnog pozorišta iz Praga

DVE PREDSTAVE: »Iz života insekata« K. Čapeka i »Dom Bernarde Albe« F. G. Lorke u izvođenju praškog Narodnog pozorišta suočile su nas sa dve sasvim različite vizije savremenog teatra, tako da se mešaju poštovanje sa divljenjem i suzdržanost sa ravnodušnošću. Može li se u ovom utisku susresti jedan od ciljeva gostovanja tog uglednog i tradicijom ovenčanog ansambla?

Naime, Mahačekova rediteljska postavka slika »Iz života insekata« podređena je potrebi da se pobegne od tradicionalnih formi scenskog izraza i pruže dokazi vitalnosti kuće. Dve kose površine sastavljene poput saća od ogledala dominiraju pozornicom: svaki pokret koji načini neko od glumaca ili igrača umnožava se i reflektuje u visinu. Uz to, posebno podešena svetla što se rasprostiru vodoravno ili sasvim nisko, pomažu da se zbivanje pretvori u vizuelni efekat pa je razumljivo što gledaoce više zabavljaju optičke varijacije na pozadini nego sama glumačka igra.

Za one manje obaveštene ovakav spektakl ima nesumnjivih draži jer odudara u mnogo čemu od našeg pozorišnog iskustva. Ali i za njih — što predstava duže traje sve to postaje zamorno tako da ih sam reditelj navodi na misao — čemu sve ovo? Pogotovo što sva ta nastojanja da se spolja dođe do nekakvog simboličnog teatra ostaju bez stvarnog rezultata! Tekst, bar u ovom izdanju, pripada pre istoriji i već zaboravljenom vremenu nego našem životnom trenutku. Jer — alegorije su suviše uopštene, apstraktne i propraćene opštim meditacijama o čoveku koje danas ne prihvatamo s obzirom da su u svoj svojoj plemenitosti naivne, neefikasne i nikako da zadobiju egzistenciju nečeg stvarnog. Zapravo, u tim fragmentima teško je pronaći reči koje bi posedovale snagu potrebnu glumcu ako želi da svojom igrom razmakne granice konkretnog i od pozornice načini centar kompleksnije životne aktivnosti.

Veštački simboli ništa ne rešavaju i ništa ne kazuju: čovek je potpuno izvan svega, neprekidno na ivici pozornice, lišen svog sopstvenog smisla. Reditelj očigledno i nije imao ambicija da pomoću ovakvog teksta, u kome se više govori o cvrčcima i mravima nego našem odnosu prema svetu, zađe u suštinske odnose materije i duha. Stoga se neprekidno iznose razna poređenja i pokušava da se život predstavi posredno, odnosno — kao pojava koja nije vezana samo za naše postojanje nego prirodu i odnose u njoj uopšte. Da li nas to može navesti na odlučnije suprotstavljanje stihiji?

Ovakvi spektakli su pre trideset ili četrdeset godina smatrani za nešto novo i avangardno, čime se otvaraju putevi sintetičkog teatarskog izraza. Reč nije važnija od pokreta, a misao od svetlosnog snopa — jer njihova lepota nije u neposrednom ispoljavanju već reflektovanju boja kroz ovaj osobeni spektar. Sve se nadograđuje iz vana i sasvim proizvoljno, tako da glumac postaje zarobljenik stvari i objekat na koji se vrši uticaj, a ne fluid koji zrači i celo zbvanje pretvara u konkretni doživljaj. Kada se uzmu u obzir igračke i muzičke numere — sve je to na nivou jednog drugorazrednog spektakla kakav ansambl ovog renomea ne bi smeo sebi dozvoliti.

Posle gašenja svetla nad istrgnutim stranicama »Iz života insekata« spontano se javio otpor prema svemu što još valja videti na ovoj pozornici. Čak i pitanje — da li i jedno Narodno pozorište sa velikom nacionalnom tradicijom može uopšte da bude savremeno i u toku aktuelnih umetničkih opredeljenja? Ne krije li se u njegovom jezgru nešto što ga sputava i čini nemoćnim?

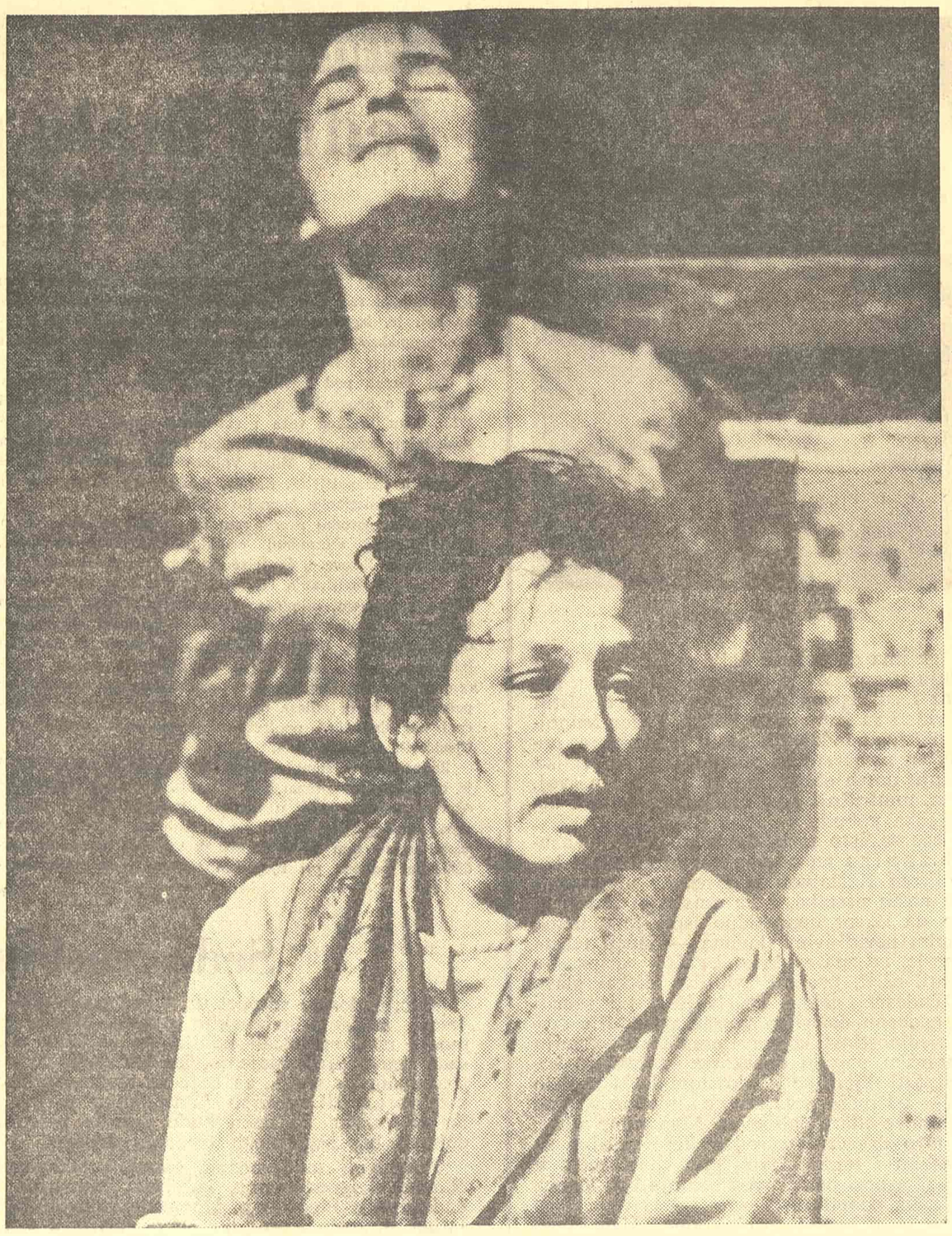

SCENA IZ LORKINE DRAME »DOM BERNARDE ALBE«

»Dom Bernarde Albe« ne samo da je kao predstava odagnao ovakve sumnje već je pokazao i drugu stranu medalje, pa je u ushićenju teško bilo čak i poverovati da se pred nama nalazi isti ansambl. Odjednom sve je drugačije: sagledavanje teksta, inscenacija, glumačka igra i smisao koji se afirmiše kroz doživljaj. U našoj sredini je omiljen ne samo kao pesnik nego i kao dramski pisac. Ali, naši reditelji veoma često insistiraju na manirziranoj patetičnosti, crnom baroku i stilizacijama u kojima se gubi neposredna i izvorna ljudska tragičnost u sasvim konkretnoj situaciji. Alfred Radok je, nasuprot tome, sav zaokupljen istraživanjem Lorkinog sveta — kako bi se domogao do suštinskih oznaka njegovog pesničkog bola tako da cela predstava fiscinira svojom sveobuhvatnošću, dramskim intenzitetom i čistom tragedijom kao forma izrazitih modernih scenskih vrednosti.

Bele površine (veoma uspela i kreativna scenografija Jozefa Svobode) ne određuju samo prostor već i način na koji egzistira Bernarda i njenih pet kćeri. Da li je moguće uopšte živeti u izolaciji, odreći se ljubavi, sveta i lepote? U krajnje realističkoj situaciji začinju se unutarnji otpori i negacija majčinog uverenja da se zlo i razočarenja mogu izbeći na ovaj način: devojke se okreću k sebi, osećaju ugroženost iznutra a ne spolja, i instinktivno se odupiru majci. Njima je svet, ma kako on izgledao crn u očima Bernarde, potreban da bi bile ličnosti, da bi bile voljene i postale žene. Intiman svet emocija i čežnji ne može da zameni stvarnu egzistenciju i reditelj ne propušta ni jednu priliku a da nas ne suoči sa ritmičkim impulsima koji razaraju Bernardine iluzije. U njima je istovremeno situiran i kritički odnos prema zbivanju — tako da ni jednog časa u prvi plan ne izbija nekontrolisana strast i čežnja za bežanjem. Sasvim razumljivo — jer ovde nije primarno da li će se devojke otrgnuti majčinoj kontroli i zadovoljiti instinkte koje u sebi osećaju — već kako toj slobodi nametnuti lični izraz i preobraziti je u sopstvenu autentičnost. Zato paralelno sa otporima tom nenormalnom stanju osećamo i otpore izopaćenju strasti. Duhovni faktori se potpuno identifikuju sa materijalnim — pa nam se čini da su čas fizički pokreti samo okvir onim unutarnjim impulsima, a čas da se situacija preobražava u sasvim određeno stanje. Pripremanje tragedije, pa i samo finale, stoga nemaju u sebi ničeg neprirodnog: reakcije svakog od aktera u ovom zbivanju su krajnje logične: ako je Pepe el Romano zaista ubijen, i to hicem ispaljenim iz Bernardine ruke — šta Adeli drugo ostaje do — smrt. U toj odluci koja se donosi krajnje spontano sadržan je protest čoveka protiv svakog ograničavanja: život bez ljubavi, sveta, nade i slobode — ne predstavlja vrednost, a još manje zadovoljstvo, i zato ga i treba uništiti! Adelinu odluku reditelj je objasnio kao odbranu od smrti koja je sa svojim odricanjem strašnija i neprirodnija nego ovaj njen nesrećni postupak. Efekat nije izostao — tako da u krugu Bernardinog doma svi shvataju da nije ovo suočavanje sa jezivim prizorom kraj samo jednog nesrećnog bića — već i jednog životnog koncepta kome su svi bili podređeni, pa je prirodno što svako nastoji da sagleda svoju ličnu situaciju.

Izvođenje »Doma Bernarde Albe« uverava da istinski moderne forme ne zavise od improvizacija i spoljnih iluminacija, već snage umetnika u kojima se začinju. Sve je ovde do kraja individualizovano, ali ne i izdvojeno, tako da ni jednu ličnost ni u najjednostavnijim postupcima nije moguće objasniti nezavisno od ostalih. Čak postaje svima jasno da je afirmacija lične kreativnosti nedeljiva od igre u situaciji, pa se i sama predstava doživljava kao celoviti i autentični izraz. To tragediju humanizuje i daje još daleko šire značenje nego što bi imala ako bi bila vezana samo za jednu određenu sudbinu. Sve polazi od čoveka i realnih mogućnosti i okreće se ka svetu i slobodi tako da smo svedoci izuzetnog kreativnog čina u kome su sudelovali svojom igrom umetnici: Vlasta Fabianova (Bernarda), Jiržina Šejbalova (Marija Jozefa, njena majka), Jarmila Krulišova (Angustija), Luba Skožepova (Magdalena), Nina Jirankova (Martirija), Nadežda Gajerova (Amelija), Jaroslava Tvržnjikova (Adela), a zatim Dana Medžicka (Poncija) i Marija Vašova (Ana). Njihov izraz je toliko ubedljiv i fascinantan da se u gledalištu mora javiti potreba za novim susretima, drugačijim doživljajima i nadama — jer ova svetla strana medalje nije samo za retke praznike već za svaki pozorišni pa i naš dan života.

Petar Volk

IZ ZAGREBA

PROBLEMI

zmu. Zato je snaga i aktuelnost te drame u njezinoj izrazitoj i otvorenoj društvenoj angažiranosti, u takozvanoj »politizaciji« teme i u konkretnoj dokumentiranosti bitnih pitanja i dilema našeg društva. To je prvi potpuni dramski zaokret od ranijih historijskih mitologizacija i od apstraktnog humanističkog uopćavanja položaja čovjeka u nekom zrakopraznom prostoru, izvan realnog vremena i konkretnog života. Dobili smo konačno dramu naše sredine i naših dana, upravo tragediju našeg čovjeka borca, koji je ujedno i pobjednik i poraženik, koja je izbjegla zamke i epigonstva ili konformizma. Iako još nije dostigla punu dubinu umjetničke ekspresije, jer je dijalog često kratkog daha, iako dinamika napetosti etičkih sukobljavanja nije literarno uvijek suptilnije i svestranije transponirana, to je drama snažne scenske ekspresivnosti i otvorena ljudskoga govora, koja fiksira aktuelne probleme u njihovu punom životnom intenzitetu i u širim historijskim dimenzijama.

Druga je drama sličnog karaktera i jednake aktuelnosti, ali predstavlja još veće iznenađenje. Dok se kod Roksandića radi o dramatičaru već provjerene reputacije, drugu je dramu napisao početnik, 20-godišnji student Slobodan Šnajder. On je pokazao ne samo izuzetnu smjelost, neophodnu jednom mladom dramatičaru, nego je odmah dokazao i izraziti stvaralački dar u uočavanju i dramskom uobličavanju otvorenih pitanja i dramatskih situacija naše društvene stvarnosti. Njegova drama **»Mini-golf«** (objavljena u novom kazališnom časopisu »Prolog« i koncertno izvedena u ZDK) kompozicijski je doduše još nedovoljno organizirana, a stilski donekle heterogena, zapravo razlomljena na dva dijela, koja tek krhko vezuje idejni i scenski amalgam. Prvi je dio zanimljiva dijalogizirana realistička reportaža iz redakcije omladinskog lista »Mlada misao«, a drugi je dio dijalogizirani feljton idejnih simbola, koji prelaze u alegorijsku satiru na situacije u ludnici »Sveta straža«, da bi u trećem kratkom činu, opet u redakciji, postala uhvatljiva dublja, imanentna veza životnog krvotoka društva, koji iz jedne realistički »lude« redakcije struji kroz snoviđenja glavnog junaka u slične situacije simboličke lude kuće svijeta. U oba su dijela dramski dijalozi, zapravo paralelni monolozi, koji se tek površinski sukobljavaju, upravo sučeljavaju ideje i emocije, jer svako lice priča svoju priču — na izgled dramski nefunkcionalno, ali ipak u takvoj otuđenosti i amorfnosti životno opravdano i s unutrašnjom vezom smisla. I tako drama dobiva na dokumentarnosti a gubi na sceničnosti, ali u svakom slučaju pobjeđuje aktuelnošću, namjeće se uvjerljivošću svježega govornog jezika i smjelošću misli.

Lik glavnog junaka Horvata, njegove emocionalne i idejne dileme, prilično podsjećaju na lik i dileme njegova imenjaka novinara Horvata iz Krležina »Vučjaka«. Ali to nije prigovor imitaciji, nego dokaz prirodnog i potrebnog kontinuiteta naših autentičnih dramskih tokova i vrijednosti, te sličnih idejnih i osjećajnih reagiranja u novim uvjetima. Mladi autor i njegov pobunjeni junak upravo grcaju od nabujalog rezoniranja o našim tekućim i proteklim zbivanjima i psihološkim sukobima — od Golog otoka do slučaja Rankovića — pa je čitava drama ogorčena, otvorena i ojađena glasna rezonanca naših emotivnih napetosti jednog suptilnog srca i već zrelog duha, dramaturški grč nad postvarenim čovjekom i društvom u trci za materijalnim standardom, nad društvom u kojem ljudi — (potrošači, unatoč nemirima potrošenih ljudi, mirno igraju mini-golf na svim terenima. I već po toj složenoj kompleksnoj riječi, koja je ujedno i simbol i realnost, u koncentraciji i sve jačem akcentuiranju tog m i n i - p o j m a u toku dijaloga, tako pogođenog i tako sadržajnog za naše vrijeme i društvo, koja vuče za sobom nizove asocijacija i izrasta do **maksi-problema,** do sveobuhvatne psihološko-idejne dimenzije naše i svjetske l j u d s k e situacije — ući će ova zaista m l a d a drama ne samo kao osvježenje mladosti nego i kao otvaranje (ili, kako kaže autor — »izlaz«) prema budućnosti, u dramatičnu povijest našeg života i naše dramske književnosti.

Vlado Mađarević

MALI EKRAN

Timpetil — grad bez roditelja

UPRAVO U ČASU, kada sam svoju trogodišnju kćerku naučio da voli miliciju i da kada se izgubi na ulici najpre potraži nekog čiku u plavoj uniformi, sve moje priče pale su u vodu, jer je ona sedeći pred televizorom ugledala **onu** scenu o kojoj ne volim ni da vam govorim, onu scenu zbog koje moram da je učim suprotno.

I uopšte, kako pisati jednu malu i skromnu televizijsku rubriku u trenutku kada se događaju mnogo važnije stvari? Najmanje osam puta pokušavao sam da sednem za pisaću mašinu i da budem pametan i duhovit i najmanje osam puta slova koja sam pritiskao prstima izgledala su potpuno besmisleno. Kapore, rekoh sebi — budi profesionalac! Tako sam počeo da listam televizijski program i tragam za emisijom koju ću prikazati u novinama. Pošto su mladi u centru pažnje, odabrao sam emisiju posvećenu njima. Evo šta je o njoj pisalo u programu:

17,30 h — RINGERAJA: Susrest ćemo ponovo naše stare prijatelje Metku, Borisa, Jožeta, Alenku, Milenu i još neke, koji će u »Cici-studiju« prikazati odlomke iz omladinskih igara poznatog pisca Pavla Golie. Glavno djelo što ćemo ga vidjeti bit će »Srce igračaka«, a uz to vidjet ćemo i »Snjeguljicu«...«

Pripremio sam se da dočekam emisiju RINGERAJA, ali mi je neprestano smetalo zavijanje sirena, kola koja su nekuda odlazila i vraćala se. Zato, neka mi oproste autori aktuelne emisije RINGERAJA, što nisam sačekao njihovo delo, za koje unapred verujem da je veoma uspelo, i što sam otišao u dvorište Filozofskog fakulteta, čija je fasada ličila na najuspelije zidne novine jednoga vremena koje mi je još u svežem sećanju.

Najpogrešniji način da uđete tamo je pokazivanje novinarske legitimacije. Studenti su se u trenutku o kome govorim, upravo raspadali od ljubavi prema štampi, radiju i televiziji, a svaka novinarska beležnica ili filmska kamera toliko su ih bacali u oduševljenje, da se od njihovog zviždanja ništa nije čulo. To su, moram priznati, retki trenuci u životu jednog televizijskog kritičara, kada on shvata da su njegove najoštrije kritike prave dečije basne prema ovim zvižducima — pohvalama objektivnom informisanju. U televiziji postoji služba koja prati reakcije javnosti na emitovani program. U toj službi pažljivo se isecaju fotografije, prikazi, vesti, komentari, uredno se beleže rezultati anketa i sređuju pisma gledalaca. Pitam se kako će savesni službenici ovog odeljenja uneti ocenu studenata iz onog filozofskog dvorišta? Verovatno će morati da uvedu novi medijum u svoju analitičku službu i da celu stvar snime na magnetofonsku traku. Uostalom, to i nije najvažnije!

Najdraža knjiga moga detinjstva bila je »Timpetil-grad bez roditelja«. U toj knjizi roditelji grada Timpetila odluče da kazne svoju decu i iznenada napuste svi do jednoga Timpetil. Deca su u prvi mah zbunjena, ali ubrzo se sasvim dobro snalaze i roditelje po povratku dočekuje savršeno uređen grad. Zamislite kada se iznenada nađete u najlepšim stranicama vaše najdraže knjige? Odjedanput poverujete da svet nije konačno propao i da još ima nade za njega. Odjedanput shvatite da je najlepši životni program Andersenova bajka i da ti mladići i devojke, koje smo godinama optuživali za letargiju, površnost, egoizam, seks, droge i gramofonske ploče, umeju da se iznenada pretvore u razbuđenu Trnoružicu, koja najzad ume da aplaudira, da se smeje, da plače, da zviždi, da spava na betonu fakulteta, da izdrži tri dana sa kockom šećera i komadom hleba. Da izdrži. Takođe sam primetio i skepsu starijih i prepoznao na prvi pogled; to su bili roditelji iz Timpetila.

U vreme kada je Erih Kestner pisao ovu divnu knjigu nije bilo televizije. Da je bilo, kao što je ima danas, onda bi njeni reporteri sigurno, uglavnom, intervjuisali roditelje a ne decu, kao što su to činili ovom prilikom. Pokazalo se, naime, da televizijski izveštači ovih burnih zbivanja više vole konferencije od Andersenovih bajki. Ali i ovom prilikom ne vredi raspravljati o ukusima (zaboravio sam kako se to kaže na latinskom), mada su studenti i te kako primetili ovu činjenicu. Sedeći tako sa njima i sa veoma malo cigareta u onom dvorištu pod ogromnim stablima i senkom noći, ponovo sam otkrio svu lepotu begstva od kuće, sjaj mladih očiju i one godine u kojima ništa nije bilo toliko važno kao osećanje rizika i one tako neponovljive zanesenosti koja nam se vraća samo u retkim i dragocenim trenucima sreće u ovom životu što nam zapušava usta svojim računima za kiriju, svetlo i struju, svojim kreditima, telefonima i dosadnim televizijskim emisijama. Pomislih, takođe, i na tužnu činjenicu da će ovi mladi ljudi jednoga dana morati da odrastu, da će postati očevi i da će im, isto kao i ove noći, deca bežati od kuće u fakultetsko dvorište. Tako je lepo umreti mlad. I tako je lepo što nam se sve više pruža prilika za to.

Na kraju, da ne budem nepravedan prema televiziji: trećeg dana pustila je i decu na ekran i roditelji su videli da ona ne govore ništa strašno.

Momo Kapor

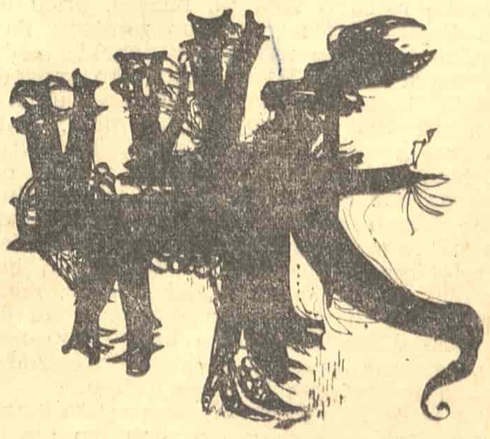

In memoriam

Za dobar spomen na TODORA MANOJLOVIĆA

TODOR MANOJLOVIĆ, svestran pisac — pesnik, dramatičar, esejista, književni i umetnički kritičar, putopisac, prevodilac, umro je samo koji mesec posle proslavljene osamdesetpetogodišnjice života, još ozaren poznim, toplim zracima priznanja.

Telesno rastakanje, vidno i neumitno a surovo i uvredljivo kao svaki znak gubljenja čovekovih moći, nije moglo da u istom nezaustavljivom ritmu sasuši njegovu mentalnu svežinu. Bio je još, sav, otvoren i prijemljiv za dragu reč, za dalekosežna sećanja, za podsticajan i vedar dijalog, još uvek tu, u stišanom vojvođanskom pejzažu, a noseći u sebi raskošja i obilja proteklih, dugih, dinamičnih decenija.

Na samom početku ukazao se dobar znak. Bila je to, sad znamo, ona godina, 1913., u čijoj se zamućenoj atmosferi ratnih uništavanja već nagoveštavalo sudbinsko primicanje prvog svetskog požara. Sazvučje srpske književnosti ta godina je popunila autentično novim, moderno introvertnim, duhovno nemirnim glasom meditativnih Saputnika Isidore Sekulić. Pred složenim psihološkim stanjima te proze u nedoumici, u nekoj vrsti otpora, u nekoj situaciji nerazumevanja zastao je veliki Jovan Skerlić. Na drugoj strani, u Novom Sadu, jedan nepoznat pisac govorio je drukčije, saobraženije novoj fakturi i novim vidicima srpske proze. To je Todor Manojlović, u Letopisu Matice srpske, sa pouzdanim razumevanjem, sa mirnom usredsređenošću i nekim ozarenim, radosnim spokojstvom pozdravljao novu svetkovinu reči koja je već neporečno bila i prodor u nove izražajne prostore srpske proze.

Bile su to, sad već istorijske, one prve godine posleratnih grozničavih prikupljanja snaga i energija, ona presudna previranja u doticajima, suočavanjima i sukobljavanjima staroga i novoga, moderna strujanja i nove škole književne, kad je Todor Manojlović, u klimi podesnoj za celovit spoj erudicije i inspiracije, pevao svoje Ritmove i tražio ukrštajne linije slikarstva i poezije. Došli su docnije Vatrometi i Bajka o Akteonu, pa rascvat njegovog dramskog stvaralaštva, sa Centrifugalnim igračem, sa Katinkinim snovima, sa mediteranskim sazvežđima i ozarenom melanholijom, sa oduševljavanjima za »vedra, svetla čudesa ove naše zemlje«, sa »blistavim igrarijama duha«, sa snovima i očima gladnim svetlosti i sunca. To je bilo njegovo najplodnije razdoblje i najpunije učešće u stvaralačkom ritmu vremena. Istorija književnosti tek ima da pokaže kako se ličnost i delo ugrađuju u ono što je duhovna atmosfera, što je izraz i suštastven dah doba. U tome svetlu će se videti sa izvesnošću koliko Todor Manojlović, u krugu tadašnjih naših modernista, onda kad su usmereni ka stvaranju novih vidika i traženju novih oblika, izgrađuje i jedan svoj, intiman, unutrašnji svet duhovnoga mira i dostvaralačka pobuda.

TODOR MANOJLOVIĆ

Videće se, isto tako, da iz njegovih plamtećih zapisa ne odzvanjaju samo plahi koraci ulicom Kalcajuoli u Firenci, njegovoj i drugih naših pesnika, i ne dejstvuje samo saznanje da »život neprekidno ispisuje u nama — tajnim nevidljivim slovima — jedan tekst« koji posle, ne zna se kako i zašto »naprasno usplamti, oživi, postane vidljiva, čitka« glava jedne čudesne celine. Dejstvuje u toj poeziji jedan osobeno doživljen pejzaž, upečatljiv svojim pojedinostima koje se prepliću i utiskuju u sudbinsku spiralu čovekovu: terazijski kestenovi (»U čijem se hladovitom lišću zaplelo toliko — od moje prve svesne mladosti«) lipe Poenkareove ulice, jablanovi Nemanjine ulice, to majsko drveće Beograda, koje zajedno sa toskanskim i umbrijskim predelima cveta u sunčanoj panori pesnikovog sećanja kao moćna stvaralačka pobuda:

Tako je u svojoj lirici Todor Manojlović spajao široke prostore svoje neutažive duhovne radoznalosti sa prostorima Beograda i rodnoga tla, u evokativnom sjaju uzbudljivih snoviđenja i nataloženih saznanja. Pesme moga dvojnika su zaokružile tu putanju pesničkog putovanja kroz prostore, snove i vizije, ispunivši je pitanjima na koje čovekovo biće traži odgovore radi prodiranja u tajne života.

Boško Novaković

ESEJ

O metafizičkom značaju „Seoba"

Nastavak sa 5. strane

čaju komedijantu i misao o retkosti pravih susreta u ovom svetu, kao i misao o mađijama u ljudskom životu imaju, već na prvi pogled, istovetnu filozofsku inspiraciju. S obzirom na to, u drugim »Seobama« se može govoriti o jednoj jedinstvenoj mreži metafizičkih komentara.

Odnos ove mreže prema bitnim tokovima književne strukture tako je zamišljen da jasno i definitivno svedoči o prisustvu metafizičke poruke kojom se ovi tokovi organizuju i usmeravaju. Sva četiri čvorna mesta priče o Pavlovom putovanju, zajedno sa epizodom o Georgiju Trandafiloviču, nenametljivo i skrovito, ali zato ništa manje sigurno »gravitiraju« prema filozofskim komentarima pisca i njegovog glavnog junaka.

Različiti oblici ovog »gravitiranja« govore nam o tome da je čitava struktura drugih »Seoba« pokrivena bez ostatka odgovarajućom mrežom metafizički inspirisanih iskaza. Ta činjenica je najbolji dokaz da pred sobom imamo ne jedan, kako bi se to tradicionalnim i proizvoljnim jezikom reklo, »istorijski roman«, već roman za koji bi trebalo upotrebljavati izraz »filozofski«.

Ovo tvrđenje lako je proveriti jednim sasvim jednostavnim i sasvim prostim razmišljanjem. Treba samo zamisliti kako bi izgledala idejna fizionomija drugih »Seoba« pod pretpostavkom da je pisac promenio etički ishod samo neke od onih posebnih priča od kojih se sastoji Pavlovo putovanje u Rusiju. Zamislimo, na primer, da je Pavel Isakovič, posle mnogih peripetija ipak stigao do imperatorice i da se iz audijencije vratio uveren da njega i njegove sunarodnike čekaju bolji dani. U tom slučaju, pisac se verovatno ne bi tragično ogrešio o psihološku i istorijsku verodostojnost umetničkog pripovedanja. Međutim, zato bi, bez ikakve sumnje, značenje piščeve poruke bilo u priličnoj meri izmenjeno. Umesto dosledno pesimističke umetničke vizije čoveka i sveta, dobili bismo jedno drugo, umerenije viđenje ljudskog života, sa izvesnom optimističkom notom.

Nešto slično desilo bi se i da je autor drukčije završio priču o Joki ili, recimo, priču o gospođi Femki. Pisac je mogao zamisliti Pavela Isakoviča i kao nekog bar donekle srećnog čoveka u ličnom životu. Isto tako, mogao je zamisliti i gospožu Femiku kako se, umorna i razočarana od svojih ljubavnika, pod starost vraća gospodinu Georgiju Trandafiloviču. Međutim, takvim raspletom poruka ovih epizoda bila bi bitno drukčija. U tom slučaju, ne bismo smeli tvrditi da metafizički komentari romana »pokrivaju« svojim značenjem celokupnu književnu strukturu, niti bismo smeli tvrditi da metafizička, a ne, recimo, istorijska ili psihološka dimenzija predstavlja ono dinamičko jezgro knjige oko koga se organizuje čitava složena mreža epizoda »Seoba« u jedinstvenu literarnu celinu.

Istina je da bi neki drugi, optimističniji rasplet pojedinih epizoda u isti mah bio i psihološki, a i istorijski manje uverljiv. Međutim, to samo pokazuje da se pisac ne samo opredelio za jednu metafizičku poruku, nego i da ta poruka ima veće psihološko i istorijsko bogatstvo nego što bi ga mogla imati poruka nekog drugog tipa.

U tome je još jedno značajno svojstvo onog fenomena gravitiranja svih osnovnih linija književne strukture prema metafizičkim komentarima autora i njegovog glavnog junaka. Psihološki i istorijski vid romana obogaćuje na ovaj način poruku knjige. Stoga se ta poruka ne može izraziti adekvatno običnim, svakodnevnim jezikom, ili eventualno, jezikom kakvog filozofskog traktata. Svaki takav pokušaj značio bi krajnje siromašno i nepotpuno izražavanje onog psihološkog i istorijskog obilja i složenosti literarne tvorevine.

U tome leži intelektualna prednost književnog kazivanja nad svakim pokušajem filozofskog rezimiranja literarne poruke. Kada bi se osnovna misao što nadahnjuje druge »Seobe« svela samo na svoj filozofski ekvivalent, na jednu od onih formulacija kojima po navici često pribegavamo, recimo na tvrđenje da se u životu svi plemeniti napori, pa i sve ljudske akcije uopšte, završavaju tužno, onda bi svaki pisac mogao biti s pravom optužen da nam u literarnom obliku samo ponavlja opšta mesta jedne pesimističke filozofije.

Međutim, to što se metafizička poruka »Seoba«, kao uostalom i poruka neke knjige uopšte, ne da adekvatno prevesti na svakodnevni, ili »stručni«, »filozofski« jezik, ne znači da u književnoj strukturi ovakvih poruka nema. Ako, na primer, nismo u stanju da značenje neke rečenice napisane na kakvom stranom jeziku pretočimo u naš jezik, ne smemo zaključiti da ta rečenica nema nikakvog značenja. Misao o besmislenosti i uzaludnosti čovekovog postojanja, bogati se sa svakim velikim i istinskim umetničkim ostvarenjem, a ono što je u tom ostvarenju posebno i individualno predstavlja način na koji se pomenuto bogaćenje ostvaruje.

Zato istorijska i psihološka posebnost »Seoba« ne samo što ne isključuje neku literarnu poruku metafizičkog tipa, nego je, štaviše, paradoksalno rečeno, tek ona čini autentičnom; to jest čini je nečim što je mnogo više od kakve bilo uobičajene i banalizovane udžbeničke istine.

Ovako shvaćen, roman Crnjanskog spada među one retke knjige u kojima se sva konkretna obeležja literarne strukture, sa svojim posebnim značenjima, objedinjuju da bi jednoj naizgled poznatoj i banalnoj ideji dala neslućenu dubinu i snagu. Tako se na sasvim specifičan, umetnički način potvrđuje ono Hegelovo lucidno uviđanje izraženo u tvrđenju da ista reč nije ista u ustima mladića i ustima starca. Mađijom umetničkog kazivanja na izgled poznatoj i banalnoj ideji dala nja izlizani i oveštali novčići svakodnevnog govora i svakodnevnih značenja pretvaraju se u zlatnu kovinu pesničke poruke.

Nikola Milošević

iz starih dana

Jedan malo poznat prozni rad Tina Ujevića

PRETURAJUĆI po svojoj privatnoj arhivi, pronašao sam jedan prozni rad Tina Ujevića štampan pre blizu pola veka koji je, izgleda, zbog retkosti lista u kojem se pojavio, promakao i uređivačkom odboru Ujevićevih sabranih dela (Znanje, 1967).

Taj članak pod naslovom »Sede vasionci za astalom« izišao je u beogradskom »Glasu naroda« od 26. novembra 1922., listu kratkog veka i skromnog tiraža, na čijoj je poslednjoj strani, ispod zaključne crte, stajala oznaka da je odgovorni urednik Milan Vojinović, Resavska 84, da se štampa u štampariji M. Karića, Kraljev trg 25, pa i to da je šef administracije Momčilo Antić.

Za »Glas naroda« uverio sam se da nije zabeležen ni u Stanojevićevoj »Narodnoj enciklopediji«, koja je, inače, registrovala listove i časopise od prvih početaka pa sve do njenog objavljivanja (1925—1928) i u koju, teško oprostivim propustom, nije ušao ni sam Tin Ujević. Isto tako list »Glas naroda« nije zabeležen ni u novoj »Enciklopediji Jugoslavije«. Uverio sam se naknadno da ni Narodna biblioteka u Beogradu, čiji je fond listova obilato korišćen za podatke Bibliografije Leksikografskog zavoda, ne poseduje brojeve »Glasa naroda«. A svakako da su ti podaci bar delimično upotrebljeni i prilikom sastavljanja Ujevićevih sabranih dela.

Radoznalost i sumnja naveli su me da proverim da li je ovaj Ujevićev prozni rad (članak, kozerija), kakvih je on više napisao, ušao u njegova sabrana dela i pregledavši bibliografiju radova u poslednjoj (sedamnaestoj) svesci uverio sam se da je članak svakako promakao uređivačkom odboru pri njegovom teškom i ne malo složenom poslu. Jer, između 36 bibliografskih jedinica za 1922. godinu taj se prozni rad ne nalazi. Kako pomenuti prozni rad nije ušao u ovo izdanje, tako su, razume se, i iz opšteg registra izostala neka od imena koja se u tom radu pominju, kao Stanoje Stanojević, Palavičini, Zaharov, Sreten Stojanović i drugi.

Taj podlistak izdvojio sam u svoje vreme i sačuvao zato što sam, pored većeg broja lica iz tadašnjeg kulturnog Beograda a posebno njegove boemije, i sam u njemu pomenut kao autor književno-satirične rubrike koju sam pod naslovom »Kafanski sto« vodio u to vreme u beogradskom »Novom listu«, čiji je urednik bio novinar Mirko Cvetkov, docnije izdavač i urednik vrlo reprezentativnog almanaha »Raška«.

Smatram da je svakako šteta što ovaj prozni rad nije ušao u sabrana dela Tina Ujevića kao jedan od književnih priloga iz vremena njegovog bavljenja u Beogradu tj. iz vremena kad je objavio svoju najznačajniju zbirku pesama »Lelek sebra«.

Zato verujem da će »Književne novine« učiniti uslugu svojim čitaocima, kako onim starijima koji pamte vreme o kome autor piše, tako i onim mlađim koji znaju za kulturni i posebno boemski život Beograda iz onih dana samo iz retkih publikacija i po kazivanju, ako objave ovaj skoro sasvim nepoznat književni rad, zanimljiv u prvom redu po onome što autor govori o sebi, tj. kao vredan prilog boljem upoznavanju ličnosti našeg velikog pesnika.

Gvido Tartalja

* * *

Sede vasionci za astalom

* * *

Evo, nađosmo se opet tu, u već poodmakloj jeseni, za istim kafanskim stolom. Možda se mnogi nisu ni micali odatle, pa se ipak tek sada pravo prepoznajemo, jer tek sada dolazi prava zimska sesija, za koje se može ozbiljno razgovarati. Ili ozbiljno ćutati, kako se hoće, jer ne marim da neko bude previše veseo i duhovit bez saglasnosti ostaloga društva.

Fragmenti modernizma, ostaci i razbacani članovi ekspresionizma, kubizma, futurizma i dadaizma u Jugoslaviji. Mnogo nezadovoljnika. Istina, g. Josip Kosor boravi u Parizu, a g. g. Stanoje Stanojević, Jovan Dučić, Marko Car, Ivo Ćipiko, Veljko Petrović dolaze ovamo ne pobuđujući vrlo velikog interesa mladih i najmlađih. G. Vinaver, posle mnogo trenutaka bezuspešne i dobro glumljene retorike sračunate na razne efekte, dospeo je već i u Germaniju. Ja sam nisam stigao, barem do sada, za tri godine što boravim u Beogradu, dalje od Zemuna i od Novog Sada. Ali, evo ovde, u »Moskvi« a katkada, ređe, i u »Grandu«, viđamo Siba Miličića, Rastka Petrovića, Mimu Dedinca, Radu Drainca, Mitkovića, slikara Milunovića, Gustava Krkleca, Zaharova, Kavaju, Radu Parežanina, Tošu Manojlovića, ponekada i Ranka Mladenovića. Ovde se pojavio za dva tri dana i Ljubo Vizner, pa onda Karlo Hajzler, Krešo Kovačić... Tu je i Dragan Aleksić, i Mihajlo Petrov, g. g. Palavičini, Bijelić, Križanić, Božidar Kovačević, Stojanović, i mnogo mnogo drugih. I ko bi ih sve poznavao? A ja ih uistinu poznajem dosta. Imamo i zanimljivih ostataka starih grabancijaša, ljudi kao što su Krunoslav Žanko ili Stjepan Vukadin. Mnogo ljudi, mnogo novinara, mnogo pisara, mnogo umetnika. Šta ćete! Možda svi mi i nismo tako veliki, možda na kraju veliki broj nas neće ničega učiniti, ali svejedno, ovde je život previrao.

Na Terazijama i oko »Moskve« bilo je ovoga leta življe i gušće nego na velikim pariskim bulevarima ili na samome Monmartru. Života, mnogo života, kakav govori svima aveniristima, povrh svih knjiga i tradicija, pa makar on bio često i brutalan i grub i čudnovat i bolećiv. No uvek života, života, nad kloakama i kosturnicama.

Gvido Tartalja je već počeo da, na jedan dosta humorističan i zavidan način, piše fragmentarnu i letimičnu hroniku ovakvoga jednoga stola gde se ekscesivno mnogo troši samo nerve, duvana, kafe i alkohola. A tu bi besumnje našao materijala i jedan Matoš ili, posle njega, Udalriko Donadini (čovek kojemu su se dogodile mnoge nedaće kao i Čerini).

Život gledan sa kafanskoga stola! Kroz ova već mutna i vlažna stakla!

No znate šta mi se dogodilo? Došao je ovih dana jedan redaktor da mi traži, kao i nekim drugima, biografiju. Ja ni sada, u principu, nisam bio sklon da ga odbijem, ali sam mu kazao ovako:

— Biografiju? Ja je nemam, a ne mislim da je putni list garantija za ulaz u beslutnost. Ne odobravam ideje Panteona, jer jedva razumem samostane za žive ljude, a najmanje za pokojnike. Sa malim glasom koji imam ja sam jedva neki međumag. Pošto nemam zasluga ni za književnost ni za umetnost ni za nauku, sasvim bi pravilno bilo, kako ubuduće ne mislim da pišem dela, da budem član kakve akademije, bilo za književnost, umetnost ili nauku. U ranijim egzistencijama, utvaram sebi, bio sam Buda ili vladar Egipta pod imenom Mehemet Alije, a ovo se poslednje nije dogodilo ni Đovaniju Amendoli. U dubokoj vezi sa time, ja sam se već pred nekoliko godina proglasio suverenim vladarom u više evropskih država, i rekao sam: »Uzakonjeni vladar protivnika ima — u meni.« Inače, ja sam dosledan teoriji futurizma, umro u tridesetoj godini — u Budi, da se zatim u Budi preporodim na nov život, jer je supstancija stan onih koji se sami ubiju, a oni — bez plaćanja kirije — provode vreme u sferičnoj nirvani. Ja sam ovde dublji mrtvac i dublji ubica. Univerzalista i kosmopolita, obratio sam se suncima isto koliko i zemlji i rekao sam:

»O čuj me, zvezdo Danice,
daleki tvoj sam sin,
i ne znam ljudske granice
što dele san i čin.«

Ali i sada volim mladost, novost, nezadovoljstvo, proletarijat i dobre verlibriste. Ja sam jedan od prvih građana naše zemlje koji je došao na ideju da se, u interesu kosmičke solidarnosti, kolonizuje mesec.

Šalu na stranu, ja mislim da i u ovakvim hiperbolama živčanih stanja ili imaginacijama može da ima deo ljudske istine. Ja volim iskreni humor jednoga Križanića koji može da priliva, da i u građanskom listu bude karikaturom osloboditelj, naime branilac potištenih, potčinjenih i uvređenih. Ali najviše cenim lepu i dostojnu ozbiljnost, i žalim ovaj riktus koji nagrađuje kod nervno ozleđenih ljudi lepotu ozbiljnoga misaonoga lica.

Od čega dolazi ovaj tragični osmejak novog čovečanstva?

Pošto sve ima svoj koren u društvu, u istoriji i ekonomiji, vrlo verovatno od toga što, kada su sile koje su devedesetih godina potpisale Džentlmens Agriment prolile nesmotreno reke krvi da razruše stare istorijske formacije kao što su bile Centralna Evropa i Španija, one same kao i narodi koji su s njima bili u veri, nisu uspeli da stvore ništa dalje, solidnije i dugotrajnije, te se ekonomski i moralni dezekvilibrij Evrope popeo do neviđene visine. Nesaglasnost između planova i izvršitelja, između utopije i mogućih rešenja, između istorije i ideologije kulminirale su i odjeknule su u svakoj savesti, izazivajući vrlo često mentalnu nesabranost, živčano rastrojstvo i unutrašnje konflikte, uvećane stradanjima, neiskrenošću i korupcijom. Savremeno čovečanstvo je dobilo svoj bolni i trpki osmešak, koji muči, ubija i probada, i koji je ekspresivniji od ikakve suze za njegove patnje. Čirevi na lažnoj osnovici kao što su oni u Versaju, Sen Žermenu, Nejiu i Sevru nisu mogli i ne mogu da udovolje mučne naknade savesti i ekonomija. Diktature ljudi kao Klemanso, Lojd Džordž pa Masarik i Bonar Lo mogu ovde da izgledaju, na svetlosti ovih revelatorskih znakova, samo kao orgije pred katastrofu. Rusko reakcionarsko društvo se još strašnije i besomučnije zabavljalo pred samu provalu katastrofalne, zemljotresne revolucije. Ne samo ekvilibrij Evrope nego ni ekvilibrij evropskih savesti nije došao do snage. Pravo ravnovesje će biti ostvareno, čini se, samo sa nastupajućom pobedom produktivnih radnih masa.

A dotle, dok čovek u kafani o tome razmišlja, sve više i više glava provaljuje u kafanu. Koliko nas ovde ima pismenih, koliko literata? Ne znamo. Svaki, i najmanji, i najneznatniji, ima svoje nove socijalne ideje i nazore kojih će se težina i važnost jednoga dana ispoljiti. Diplomatska neiskrenost, klasne reakcije, nacionalni šovinizam dobiće svoj odsudni udarac. Građansko društvo evolvira prema starinama, a s njime državni, vojni, crkveni principi, autoriteti i hijerarhije.

Ovo društvo u kafani ćaska frivolne, neznatne, komične, na oko i površne stvari. Ali sedeći, mnogi su postali sedi. Oko nas su mnoga zdanja razrušena, i nova će zdanja trebati da budu podignuta u mirosazdanje Slobode do svih granica. Granice padaju. Koji će čovek da bude Omir Revolucije? I hoće li Revolucija predati svoje futurističke Omire? Oseća se, veruje se da će ona doći. To znaju i prosjaci, i invalidi, i udovice, i siročad, i studenti. Proletarijat teži da izradi svoj bogoborski i bogoubilački, kapanejski i prometejski titanizam.

Pred vratima požari, a skoro i magla i sneg. A kroz bure i mećave društvo za vinom i ćevapčićima u Skadarliji govoriće i sanjaće o ovome istome kao i društvo za crnom kafom u zgradi Rusije.

Ljudi sede i misle, ćaskaju i smeju se. Na vratima čeka smrt i život, a možda i Tri Goreći...

Tin Ujević

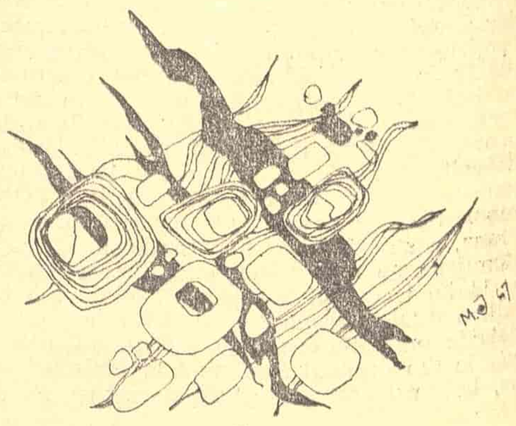

NOVE STRUKTURE

U SLOVENAČKOJ POEZIJI, KRITICI I FILOZOFIJI

Marija MITROVIĆ

U NIZU NAPISA objavljenih poslednjih meseci u slovenačkim časopisima Naši razgledi (dalje — NR), Tribuna, Problemi, i Sodobnost (Sdb) vodi se polemika oko humanizma, s jedne, i reizma, odnosno strukturalizma i funkcionalizma, s druge strane.

Neposredan povod bila su razmišljanja Tarasa Kermaunera izneta na trećem opatijskom susretu jugoslovenskih i italijanskih književnika (objavljena u NR 1967. br. 21, pod naslovom »Humanistička kritika i reistička ne-kritika«). Proces je otpočeo na čisto književno teorijskom planu, otpočeo je u ime razumevanja posebne, reističke (Kermaunerov termin, izveden od res, rei = stvar) strukture poezije najmlađih slovenačkih pesnika, poezije koja već godinama egzistira, a koju kritika uglavnom à priori negira ne pokušavajući da shvati specifičnosti njenih umetničkih zakona. U želji da spozna i objasni duhovni lik i kreativne mogućnosti i metode najmlađih stvaralaca, Kermauner je, nezadovoljan postojećim kritičkim merilima, unutar književnoistorijskog razvoja poezije od rata naovamo, potražio korene onih idejnih i stilskih smernica koje, suštinom svoje prirode, iziskuju nove kritičke ključeve i pretpostavljaju priznavanje i razumevanje jednog novog poretka stvari. »Intenzivno ultrahumanističko ishodište — piše Kermauner — kome pripada recimo pesnik Kajuh i koje možemo objasniti kao sintezu minulog i budućeg, mene i tebe, čoveka i prirode, dakle, kao potpuni sklad čoveka sa samim sobom i svetom, postepeno se razmekšavalo, razilazilo u samome sebi, da bi u poeziji oko Daneta Zaica, pre desetak godina, došlo do potpune samonegacije, do poezije samouništenja... Nasuprot Kajuhu, kome su osnovne kategorije bile nada, vera, ljubav, rad, pravednost, saosećanje, bes nad zlom, sklad sa dobrim svetom i slično, trenutak samonegacije humanizma govorio je pre svega, ili gotovo isključivo, o čovekovoj krivici, nemoći, grozi, očajanju, trpljenju, neautentičnosti, o kosmičkoj stravi koja nas je sve pokopala i čiji je glavni krivac Čovek shvaćen kao aktivni Subjekat koji osvaja svet i sve ostale ljude pretvara u predmete. U tom se momentu istorija slovenačke posleratne poezije prelomila. Čovek je razotkriven kao osnovni krivac katastrofe, zato je bilo potrebno naći svet bez tog Čoveka sa početnim velikim slovom, bez humanistički shvaćenog čoveka, što znači, bez aktivnog Subjekta koji je nosilac negativiteta. Pesnici su počeli — od Tomaža Šalamuna pa do najmlađih koji stoje na čelu slovenačke pesničke avangarde — sve više da se usmeravaju ka Stvari. Tako su zaključili put koji je vodio kroz tri lika Biti: od Boga, preko Čoveka do Stvari. Za njih više nema očajanja jer nema nade, nema razočaranja jer nema vere, nema krivice jer nema pravog i nepravog puta, nema trpljenja jer njima nije stalo do Projekata i zato ne poznaju diferenciju između zamišljenog i realizovanog, niti pak poznaju vreme koje je sa toliko uspeha pomoglo razbijanju humanističkog čoveka: obreli su se tu bez prošlosti jer se ne osećaju ničime opredeljeni, i bez budućnosti jer ih apsolutno ništa ne privlači, usmerili su se u večno sada. Nema unutrašnjosti i spoljašnjosti pa stoga nema ni transcendencije i transcendiranja datoga, niti života iz nužde i obaveze. Sve je sada, sve je večna imanencija, sve je potpuna spoljašnjost, sve što postoji je samo svet stvari, fizičkih, u prostoru postojećih stvari, među kojima je i čovek samo jedna među stvarima. Konačno smo se našli u svetu koji je dobio tako dugo traženu, ali dosad nenađenu sigurnost. Sve je apsolutan pozitivitet, naš odnos prema svetu je euforičan, pristajemo na sve što postoji, jer sve je podjednako istina. Nema više subjekta i objekta, emitenta i recipijenta, umetnička dela nisu komunikacije uz čiju bi pomoć unutrašnjost jednog čoveka opštila sa unutrašnjošću njegovog bližnjega. Zato umetnička ostvarenja nisu dela, nisu proizvodi naše prakse, već stvari: sve stvari — jabuka, šuma, metla, lopar, olovka, reč. Reč ne nosi značenja koja joj je dao čovek, njen tvorac; reč uopšte nema značenja koja bismo morali i mogli dešifrovati. Reč naprosto »jeste«, svoje značenje nosi u samoj sebi kao i svaka druga stvar pod suncem... Humanistički svet je proizvodio literaturu koja je govorila: čovek je lep, olovka je vitka, čvrsta, mrke boje i zašiljena, odnos među nama je neprijateljski, podao, ljubazan, licemeran... Svet koji je zamenio humanistički i kog nazivamo reističkim ponavlja kao sumanut samo svoje »jeste«: olovka jeste, gumica jeste, most jeste, reč jeste, čovek jeste. I ništa više. Sve jeste i zato je međusobno identično, sve je sve i sve je istina. Svedoci smo totalne redukcije svega na suštinu koja je u suprotnosti sa suštinom ishodišta — sa Kajuhovom suštinom, koja je, bar u zamisli, bila beskonačno puna — do kraja prazna, apstraktna suština, ili kako je slovenački reisti sami rado nazivaju: Ništa.«

Iako se Kermauner upustio u razlaganje dotad neobrađivanog (ili bar ne na tako autentičan način) područja literarnog stvaralaštva, iako je čak ukazao na društveno socijalnu pozadinu, pa dakle i istorijsku opravdanost tako razdrobljene vizije sveta, sveta u kome je čovek krajnje funkcionalizovan, pa više nikako ne može postojati Čovek-Bog, već samo čovek, isto kao što je lopta samo lopta — iako je, dakle, Kermauner došao do izvesnih tačnih i neophodnih književnoistorijskih konstatacija i formulacija, njegov je članak dočekan takoreći na nož. Polemika je, na žalost, napustila čisto literarnoteorijski i stupila na kulturološki, idejni i filosofski plan.

U napisu »O jednoj anatemi« (NR 1967. br. 23) Mitja Mejak osuđuje Kermaunerov »aprioristički« i »netolerantan« ton i stav. Prebacuje mu da »superiorno negira prava na egzistenciju ostalim kritičkim komentarima«, proglašava ga ekstremistom, ironično ga naziva »apostolom umetničke trpeljivosti«, kao da osnovni Kermaunerov cilj nije bio: uvođenje i razumevanje još jednog, novog tipa kritike, pored postojećih (humanističkih), kao da je njegova jedina namera bila anatemisanje humanističke misli i umetničkih i kritičkih principa koji su iz humanizma izrasli. Iz izvesnih aluzija u Mejakovom tekstu, kao i iz ocene Kermaunerovog izlaganja kao »potpuno neumetničkog, ideološki dogmatskog i grubo obojenog dnevnom politikom«, može se zaključiti da je i Mejak naslutio da takozvani reistički metod nije neosnovano subjektivan kermaunerovski, već da iza njega zaista stoji i dobar deo savremene lirike i jedan novi filosofski kompleks. Po svemu sudeći, Mejakov članak, i naročito revolt koji iz njega izbija, ne odnosi se samo na pomenuti tekst objavljen u »Našim razgledima« dva broja ranije, već je to stav prema Kermaunerovom kritičkom metodu u celini, metodu koji tako dosledno prožima sve što je ovaj plodni esejista u poslednje vreme objavio

Već pomenuta devijacija u pravcu nebitnih, uzgred samo dotaknutih, ali nikako ne dominantnih misaonih zaključaka iz Kermaunerovog članka, kao i ton kojim je Mejak sve to izneo, svedoče da je Kermauner u pravu kada govori o netrpeljivosti, zatvorenosti, namernoj gluvoći takozvane humanističke kritike. U svom prilogu polemici (Ogroženost in neodvisnost humanizma, NR 1967 br. 24) Dušan Pirjevec je, vragolastom paradom reči, iskoristio iz Mejakovog napisa upravo ovaj netrpeljiv i vrlo povišeni ton izlaganja i izveo logičan zaključak da je »alarmno odbrambeni tekst« dokaz da se »humanizam oseća ugroženim«. Temperaturu Mejakovog teksta iskoristio je kao oružje protiv njega samog i protiv svega onoga u ime čega se Mejak bori. Prelazeći zatim na područje disciplinovanog, ne više zajedljivog polemičkog izlaganja, Pirjevec se latio praktičnih patoloških rezultata humanističke kulturne politike. Pa ako, govoreći o ugroženosti humanizma unutar njega samog, Pirjevec nije progovorio o nečem suštinski novom i javno nepriznatom (»Humanizam se, po svemu sudeći, oseća ugroženim u svojim osnovama: nastup njegovih novih »protivnika« i novih »partnera« u dijalogu na ovaj ili onaj način mu otkriva nedovoljnost, neefikasnost itd.«), on je to učinio govoreći o krajnjoj nefunkcionalnosti nosilaca humanističke misli, koji su ujedno i nosioci trenutne kulturne politike. U zemlji koja se zasniva na tržišno robnim principima i na samoupravljanju, humanisti su doveli do krize izdavačkih kuća i pozorišta blokirajući sve ostale, izuzev »humanističke« pobude i ostvarenja. Sem što su na taj način postali protivnici sistema (tržišnog), humanisti su postali i protivnici samoupravljanja, jer su postali njegovi upravljači (blokiraju sve što se sa njima ne poistovećuje). Pirjevec vidi izlaz jedino u maksimalnom funkcionalizovanju humanističkog mehanizma, što praktično znači da bi na tom području morale nastupiti korenite promene, ili pak u »preraspodeli institucija« na nove, funkcionalnije ljude i organizacije.

Merenja vrednosti jednog mehanizma (humanističkog) isključivo prema njegovoj funkcionalnosti umnogome podseća na američki sociološki funkcionalizam, koji je u stvari alter ego strukturalizma, recimo francuskog, samo na sociološkom, ne na filosofskom planu. Time je Pirjevec, istina posredno, ukazao na isto ono sociološko zaleđe reističke strukture na koje se poziva i Kermauner, i dalje, ukazao je i na filosofsku pozadinu sukoba humanizam — reizam, upozorio je na strukturalizam. I, zaista, dobrim delom, docnije polemika teče upravo pod naslovom humanizam i strukturalizam.

Odgovarajući Mejaku, Kermauner se nije spustio na lični, već se zadržao na načelnom i teorijskom nivou. Umesto odgovora, objavio je predavanje održano na III programu Radio Beograda pod naslovom »Literarna kritika i literarna istorija« (NR 1967. br. 24; ovaj je tekst objavljen i u beogradskom časopisu Delo 1968. br. 3). No ispred samog istorijsko-teorijskog obrazlaganja korenova nove, antihumanističke literature i kritike, Kermauner je direktno odgovorio na Mejakove osude. »Svečano izjavljujem — kaže on — da po mom dubokom uverenju imaju svi, ponavljam s v i — kritički, estetički i drugi pogledi prava na egzistenciju... Sâm sam za to da se s v e ideje, i one najmanje trpeljive, jednostrane, neobične — pojavljuju u kulturnom prostoru u kome živimo, odnosno da taj kulturni prostor bude kulturno-politički tako organizovan da te ideje imaju i stvarnu materijalnu mogućnost — ne samo pravo — da se sa njima upoznamo, da ih možda u celini možda samo delimično prihvatimo ili pak odbijemo... Na žalost, govorimo o činjenicama — pristajemo na to da jedne ideje (za koje nije utvrđeno da su najbolje) imaju neuporedivo više materijalnih mogućnosti publikovanja negoli druge, a treće i četvrte ih uopšte nemaju.«

Još u prethodnom svom napisu, Kermauner je uočio »opasnost« koja preti kritici kada je u pitanju njen odnos, njeno zauzimanje stava prema reističkoj literaturi. Naime, ako reisti odriču svaku hijerarhiju, svaku mogućnost vrednovanja, postavlja se pitanje: kako je moguća kritika takve literature kad se zna da nema kritike bez vrednovanja? Osnovni cilj svih trenutnih nastojanja ovoga kritičara — razumeti i objasniti suštinu moderne slovenačke poezije — nije, dakako, mogao biti zadovoljen odricanjem mogućnosti svake kritike uopšte. Nekako usput, posmatrajući istorijski razvoj slovenačke umetnosti i kritike od rata naovamo, Kermauneru se neprestano otvaraju novi putevi, nova načela kritike. U prvom napisu on govori o »otkrivanju prelaza, preloma, promena« kao osnovnim kritičarevim ciljevima pri susretu sa jednim reističkim delom. U reističkoj strukturi treba pre svega razumeti, spoznati određene situacije i, dovođenjem u vezu tih situacija, upoznati zakone nove strukture. Mejaku se, sasvim opravdano, takva metoda činila nedovoljnom za razlučivanje umetničkog od neumetničkog, vrednog od nevrednog dela. Izgledalo mu je da Kermauner agnostički priznaje »nemogućnost bilo kakve kritičke metode«. U napisu »Literarna kritika i literarna istorija« Kermauner je postupno i dokumentovano izložio istorijsku opravdanost svoje sumnje u sva dotadašnja kritička merila korišćena u slovenačkoj kritici od rata naovamo. Pri tom je istakao da je za njega jedno od suštinskih pitanja, pitanje odnosa egzistencijalnih struktura (racionalnih modela dela) i umetničke vrednosti dela. Posmatrajući te odnose — odnose racionalnih i estetičkih situacija u okvirima jedne strukture — Kermauner neprestano traga za načelima razlučivanja umetničkog od neumetničkog dela. Priznaje, međutim, da do kakvog finalnog zaključka još nije došao, ali je do približnih rešenja, po sopstvenim rečima, došao u knjizi »Trojni ples smrti« (DZS, Ljubljana, 1968). — Pošto je pomenuti tekst o Kermaunerovim i uopšte o načelima posleratne slovenačke kritike objavljen u beogradskom »Delu«, i pošto se problem određivanja kritičkih i književno istorijskih normi ne odnosi najuže na spor humanizam-reizam (ili bar ne na tok koji je ova polemika docnije dobila), to ovaj članak nećemo rezimirati.

Daleko isključiviji no zastavonoša teorijskog razjašnjenja reističke strukture je Marjan Rožanc (»Literatura in humanistična kritika«, NR, 1967. br. 24). On jedini u stvari isključuje humanizam iz današnjeg poretka stvari i govori o reizmu kao »poslednjem izdanku humanizma«. On, dakle, pretpostavlja raspad humanizma da bi mogao nastati reizam. Kermauner se ne izjašnjava, ostavlja otvoreno pitanje jesu li to dve paralelne strukture, ili pak jedna od njih uslovljava nestajanje druge. Rožanc zatim govori o »suštinskoj koliziji između današnjeg humanizma i literature uopšte«. Naravno da je, opredeljujući se za ovako krajnje sudove, Rožanc morao da otkrije i istorijsku pozadinu takvog tvrđenja, odnosno da, pre svega, sačini istorijski pregled svega onoga što se od renesanse naovamo podrazumevalo pod pojmom humanizam. Ne samo zbog skučenosti prostora na kom je trebalo razviti ovu istorijsku panoramu, već i u cilju izoštravanja polemike u određenom pravcu, Rožanc je bio jednostran. Iako manje konkretan od ostalih polemičara, manje zasnovan na primerima iz literature, a više usmeren u praćenje istorijskog toka i sadržine pojma humanizam, Rožanc je zanimljiv po želji da ukaže na dinamičan dijalektički razvoj humanizma i da, nazivajući reizam novom dijalektičkom stepenicom humanizma, uzburka, pomeri »u sebi zatvorene humanističke duhove«. Ponukan konkretnim pasivnim stanjem u slovenačkoj kulturnoj, literarnoj i filosofskoj misli, Rožanc pokušava da nam prikaže reizam kao istorijsku nužnost u koju prerasta »uzročnik današnjeg patološkog stanja u kulturi — humanizam«. Zametak reističkog pogleda na svet začet je, po Rožančevim rečima, još u vreme kada je doktrina humanizma trebalo da oslobodi čoveka od vlasti Boga. Po klasičnoj definiciji humanizma, kaže se dalje, »čovek je središte sveta, a ujedno, dakako, i središte samog sebe«. Humanizam nije, dakle, ustoličio čoveka, već Čoveka-Boga. Po dužnostima, čovek je zaista ostao centar sveta, ali po prirodi svojoj, on je samo čovek u čijim se rukama sve božansko obezvređuje, uništava. Ako je danas čovek još uvek u središtu sveta, to nije po njegovoj slobodi, po njegovim unutrašnjim zakonima, već po dužnostima. Umesto da očovečuje čoveka, humanizam ga, dakle, »raščovečava«. Stoga ni literatura, koja je »sloboda, razgovor sa bližnjim, ljubav«, ne može više da ide ruku pod ruku sa humanizmom u današnjem njegovom obliku. Reisti su samo priznali pravo stanje »humanizma«: oni nemaju iluzija o Čoveku-Bogu, o centralizovanom svetu; oni priznaju samobitnost sveta i svih stvari i tako otvaraju vrata slobodi, milosti, razumevanju. A to je već neko računanje sa vrednostima, opredeljivanje prema stvarnosti, te prema tome »nije samo registrovanje sveta, kao što je to napisao Kermauner«.

(Nastavak u sledećem broju)

POEZIJA

Svi poetski prilozi i priča u ovom broju radovi su pisaca — studenata Beogradskog univerziteta

Milenko VUČETIĆ

Dok čekam stih

Dok čekam stih
U razgaženom povečerju
Sa stopalama spremnim
Za putovanje
Jug neki neotkriveni
Počinje sa razleđavanjem
Vodenih delova tela.

Nepojmljive igre

svet na konopcu
samozvani žongleri
moja desna ruka
i leva strana srca
pokušavaju nepojmljive igre

Prijatelji pesnika

ložite krv
plamen gutate
pesme čitate
reči bacate
kurve imate
život živite
i umirete
hvala vam
hvala

Autobiografija

I padali su ratnici,
i reči su padale.

Moj otac mrtav,
moje pesme mrtve.

Milić MILIĆEVIĆ

Zemaljska pesma

Zemljo, po tebi hodam sin tvoj
u naručju noseć jutro s oreolom od pruća
I osut zvijezdama pjesnik il šakal nad gorama,
kroz splet lahora i bulki prethodim oluji,
jer vrijeme lutaše sa mnom poljem od trnja
Tamo putem oblaci prazne rujne čaše jesenjih kiša,

dok pjesma tonuć u traganju kroz odbjegli dan
jednostavno naprijed juriša u plahe sjenke
uznemirene, što pospane svijetle safirske.
A sazviježđa lete pored mene i mjesec
po planinama, ko da jutro šator razapinje,
Ja onda tiho između neba i daljine
izgubljen bez bola po svijetu lutam,
nekud u poljane cvijetne
što tonu u djetinjstvo, kao misao vrletna bez kraja.

Tanja KRAGUJEVIĆ

N e k a

Neka,
mogu mi poginuti svi plavi sati
i zemlja ranjena može ostati
na mestu gde ipak —
neću zaplakati,
neka,
može nestati svetlost izmišljena
između naše dve zvezde,
o neka,
mogu podneti ukleto ćutanje
dok tvoje tajne drugim brdima jezde.
Neka,
mogu ti pripisati sve boje, svi ljudi,
još to nije razlog zbog kojeg se ludi,
može ti pripisati sve na ovom svetu —
neka,
ostaće mi uvek još po jedno nebo
jedno polje, jedno more,
jedna čarna gora,
neka bude tako, ako biti mora —
opet neka,
možeš i takvu reč dobiti
kojoj će cela vaseljena biti tesna,
neka,
može sve na svetu tvoje biti,
meni će uvek još ostati pesma.

* * *

O, dani vrani
tako bliski tajni
o, laki konji
od mraka izatkani
o, vremena prognani vazali,
kuda sada
moji vrani dani...

Dane STOJILJKOVIĆ

Dijalog u studentskoj menzi — Vera Blagojević

Palac
kažiprst
i golemi prst
nose kašiku
put usta
na polovini
tog najdužeg puta
na ovom svetu
tužna su polja
gde žita nisu gusta
gde njihova stabla
nisu jedno uz drugo
dvadeset godina
to je dosta dugo
razmišljanja o nama
slušaj Vera
ja ne mogu danas
da udarim milicionera
eh Dane
osmeh se izgubi
na krajevima usana
kako on može da puca na svoga sina
divna si ti Vera
devojka crvenog vina
hvala Dane
dođi opet sutra
za ručak biće istina
i još nešto
danas sam se probudila
što se na ulici viče
zašto najbolje ne niče
ono što je posejano juče

LIRIKA U PREVODU

Ogden Neš

AMERIČKI PESNIK Ogden Neš rođen je 1902. godine. Studirao je u Harvardu, a jedno vreme, pre nego što se potpuno posvetio literaturi, radio je kao urednik u izdavačkim kućama. On je nesumnjivo najistaknutiji i najplodniji američki humoristističko-satirični pesnik koji je »smešan i onda kad želi da bude ozbiljan«. Međutim, Neš nije samo pesnik-majstor apsurdnog poetskog izraza, nego i autor pesama punih izvanredno delikatnih, lirskih osećanja i stihova punih duboke intenzivnosti.

Oktopus

Reci mi, o Oktopuse, zaime boga,
Da li je svaki tvoj pipak oružje — ili noga?
Oktopuse, za nas si čudan ti.
Da sam na tvome mestu, ja bih se zvao MI.

Kornjača

Između dve ploče ona živi stalno;
njen pol prikrivaju te ploče totalno.
Smatram da je stvar to mudra a i zgodna
Što je u tom stanju baš toliko plodna.

I tri stotine i šezdeset šest u prestupnoj godini

Neki se ljudi briju pre no što idu u kadu,
I o ljudima koji idu u kadu pre nošto se briju tuže se po gradu,
Dok oni koji idu u kadu pre no što briju bradu,
Eh, oni o onima koji briju bradu pre no što idu u kadu pričaju kako se ponašati ne znadu.
Pretpostavimo da vi brijete bradu pre no što idete u kadu. e, onda imate prednost što ne morate posebno da ulažete trud da biste saprali sapunicu posle brijanja: ona naprosto odperja sa ostalim vašim kalom koji prilikom kupanja oteče;
Međutim, nezgodna strana toga leži u tome što je vaša koža, pre no što uđete u kadu, tvrda i suva, pa se vaša brada suprotstavlja žiletu kao mečka kada brani svoje meče.
A, sad pretpostavimo da vi idete u kadu pre no što brijete bradu, e, prednost tada leži u tome što vam je koža, posle kupanja, meka i vlažna, i vaša brada stvarno vapi za žiletom stručno,
Međutim, nezgodna strana toga leži u tome što morate umiti lice i po drugi put, sada u lavabou, neposredno nakon što ste ga umili u kadi; a to je dupliranje napora koji me čini čistim kao sunce ali posle koga meni biva mučno.
Gospodo, izvestitelj vas izveštava da je na bacanje kocke spremna sudba kruta,
I pošto možete da birate samo jedno od ovog dvoga: ili da celog dana šetate po gradu oguljene brade ili pak da umijete lice dva puta,
Ja ću sada da krenem da se obrijem kod okretnog čoveka u kog je kecelja izbeljena vrlo,
Pa ću ga zbuniti pitanjem o njegovom ličnom životu: da li brije bradu
pre no što ide u kadu,
ili ide u kadu
pre no što brije bradu,
Pa ću onda umreti od smeha ili pak zato što mi je on lepo prerezao grlo.

Opomena svima

Uzmi pticu »auk«, iz drevnoga sveta;
Njoj zamelo se seme, jer zaboravi da leti,
pa je mogla samo po zemlji da šeta.
Uzmi sad čoveka, i njemu se seme može zatrt' rano,
Jer zaboravi kako da se kreće i nauči da leti
pre no što poče da misli valjano.

O, molim vas nemojte ustajati . . .

Ima jedan oblik života pred kojim sva odlučnost pada u meni
A to biva kad je reč o ženi.
Kó munja i grom, žene su straho-inspiratelni fenomen
I one imaju običaj koji mnogi čovek usvojiti može:
a to je da se opasaju spravama koje smanjuju
ili bar potiskuju njihov abdomen,
A imaju i obred što ga majka po tradiciji kćeri prenosi,
a to je: da uvek pere lice ne vodom nego hladnim kremom koji se na lice nanosi.
Čini mi se, takođe, da mora postojati neka velika razlika
u načinu na koji su građeni muškarci i žene ovoga sveta,
Jer žene se po ceo dan kreću obuvene u takve cipele
dok bi muškarac, kad bi obuven u njih
načinio prvi korak, polomio vrat,
jer tamo gde muška cipela ima petu,
ženska cipela ima štake umesto peta,
Zato često razbijam glavu pitanjem ko je to proglasio
da je muškarac hrast ili brest oko kog se žena k'o loza svila,
I smatram da je izraz »slabiji pol« iskovala neka žena
da razorúža nekog muškarca da bi ga osvojila,
Jer čovek obuven k'o žena zacelo bi morao sedeti
po ceo dan, tako mi duše moje!
Žene ne samo da ne moraju da sede, one štaviše moraju da stoje,
Jer stajanje je za njih zadovoljstvo kome ravna nema
Kao što zna svaki čovek koji je gledao ženu
koja je došla u posetu ili se iz posete kući sprema,
Jer one će prvo na stolicu sesti —
I srce im je možda u nosu, jer u grudima neće da se smesti,
U njihovom razgovoru spontanosti nema.
Beznačajna i svaštarska njihova je tema,
Na kraju, ćutanje kad zavlada tmurno,
Njima lice sine: ozari ih osmeh koji znači —
e, pa sada kući treba ići žurno,
Pa na noge skoče i stignu do trema,
Al' bujici reči još prestanka nema,
Jer proporcija ženskog društvenog ćeretanja uvek je jednako velika:
Jedan deo sedenja u salonu naspram četiri dela stajanja,
propraćenog opraštanjem u predvorju ili sred hodnika,
Zato je, kad treba da se ogleda fizička snaga,
Žena, krhko biće, otpornija od vraga.

Prevela Ranka Kulić

IZLOG ČASOPISA

SIPARIO

Uključivanje glumca

ITALIJANSKI pozorišni časopis »Sipario« (»Zavesa«) donosi vrlo zanimljiv tekst o brehtovskoj koncepciji pozorišta ili preciznije glume, iz pera jednog od najzapaženijih američkih reditelja novije generacije, Džozefa Čajkina. Na početku Čajkin upozorava da savremeni teatar u praksi može da se posluži Stanislavskim, pa i samim Brehtom, samo do jedne određene tačke posle koje mora da pređe na iskustva orijentalnog pozorišta (u kojima su nalazili inspiraciju i raniji sistemi, među njima Brehtov i Artoov) i na druge zaključke koji se nalaze razbacani na raznim mestima, kod Junga, u Zenu, kod Vilhelma Rajha, u »Kama Sutri«, kod Piskatora, u »folk rocku« itd.

Sistem Stanislavskog, u svojoj najčistijoj formi, je putna mapa koja vodi glumca putem spontanog izražavanja ličnosti koja mu je zadata, a pomoću akcija i vanjskih projekcija. On mora da nauči da se uključuje u život zadate ličnosti sve do potpunog unutrašnjeg i spoljnog stapanja s njom, interpretirajući joj akcije i događaje kao da publika nije prisutna. Za Stanislavskog je svaki izbor glumca motivisan isključivo namerama ličnosti, glumac je impliciran u ličnosti. Njegove akcije proizlaze iz namera ličnosti i nije njegovo da se brine o celini predstave. Njegova pažnja prema vani je ograničena isključivo na akcije ostalih ličnosti drame. Breht je doneo drukčije teorije koje se u njegovom slučaju — dramskog pisca — ne mogu odvajati od njegovih dela, ali, kao ni u slučaju bilo kojeg umetnika — ni od njegove zemlje i njegovog vremena. Nemačka iz koje je Breht pobegao bila je mesto visokog emotivnog sadržaja: guščiji korak, logori, pesme, zločini počinjeni u ime najplemenitijih vrlina. Sve Brehtove tehnike — alegorije, pesme, zabave, višespratni humor, lukava i nametljiva teatarska invencija, služe da osvetle to stanje — težinu večite moralne dileme čovekove. Njegova najznačajnija teorija je Verfremdungseffekt koja se, mada, obuhvata sve elemente predstave, tiče najneposrednije glumca. Najvažnija novina u odnosu na Stanislavskog je Brehtov zahtev da glumac kao privatna ličnost bude zainteresovan za temu drame. On je na sceni kao određena ličnost u određenim uslovima, ali istovremeno se ujedinjuje s publikom po tome što mora imati određene reakcije na određene situacije te ličnosti. Njegove akcije nisu određene samo intencijama ličnosti kao kod Stanislavskog, nego i intencijama autora dela u podjednakoj meri. U travestiji ličnosti na sceni nalazi se ličnost samog glumca koja učestvuje u igri drame a ne identifikuje se totalno sa fiktivnom dramskom ličnošću. To je ličnost koja se bavi tekstom i mogućnostima njegove prezentacije, otkrivanja gledaocu. Dok je u ranijim slučajevima pažnja glumca usredsređena isključivo na ostale ličnosti — glumce, ovde se ona obraća i publici. Publika je sada partner glumcu u njegovoj interpretaciji svoje ličnosti za ostale ličnosti. Radi toga on ne namiguje i ne udvara se publici, on je iskren u svojim odnosima prema ostalim glumcima — ličnostima, ali istovremeno i svestan da pravi predstavu za publiku.

Brehta pisca ne zanima unutrašnji život ličnosti na sceni, nego jedino akcija pomoću koje treba da se utiče na unutrašnji život gledalaca, pa dakle i njihovih partnera, glumaca-ličnosti na sceni. Breht je zahtevao da gledalac prema predstavi uspostavi jedan odnos »kritičnosti i zanosa istovremeno« i isti taj odnos zahtevao je od glumaca. On je želeo da njegovi gledaoci budu brojne individue koje misle, ne jedna očarana gomila. On zato stalno upotrebljava ironiju, humor, maske i pesme da uznemiri našu sažaljivost i naše saživljavanje sa ličnostima i da podstakne oštrinu naše logike; Breht skeptik stalno se bori sa Brehtom idealistom jer zna da mnogi idealisti ne bi prišli da pomognu ranjeniku na drumu. Breht je zahtevao osećanje jedinstva: način na koji mislimo i rezonujemo, čak i naša najintimnija osećanja, rezultat su jedne kulturne pozadine i jednog uzajamnog oponašanja. Da bi prihvatio Brehta, glumac mora da prihvati pretpostavku da se u njemu događa ono što se događa u ljudima i da je on vezan za ono što se događa u ljudima. Breht je hteo da napadne buržoasku publiku dok su drugi želeli da je dirnu. Njegovi problemi su kontradiktornosti čoveka kao socijalnog bića, dok su se drugi bavili psihološkim problemima. Dok su drugi pokušavali da ostvare spontanost i iluziju, on je namerno tražio efekat. A u najširim perspektivama, njegov svet je podsećanje na jedan haos u kome ne samo da nismo sposobni da se odlučimo nego ne znamo ni koje su nam alternative.

Tvrtko Kulenović

KRITIKA

Čista literatura

U NAJNOVIJEM BROJU mađarskog literarnog časopisa »Kritika« Đerđ Balint pod gornjim naslovom piše da je po Evropi dosta veliki broj onih kritičara, pisaca i malograđanskih intelektualaca koji se pribojavaju uticaja života na literaturu. Svako po svome temperamentu ili strahuje ili prći nos pred dobrim delom tvorevina današnje literature. Publicistiku, propagandu, tendencioznu i programsku literaturu i mnoge druge strane reči spominju u vezi s ogromnim današnjim literarnim stvaralaštvom, boje se da će se literatura sa svoga pijedestala »srozati« do života, da će u njemu suviše aktivno učestvovati, da će dobiti vid »veltanšauunga«, da će »utonuti« u desničarsku ili levičarsku literaturu, umesto da ostane »čista« literatura. Osnovna prvobitna greška ovog sterilnog esteticizma je — veli Balint — ono i danas još opšteprošireno idealističko shvatanje po kome je literatura i duhovni život uopšte nešto samostalno suvereno, u krajnjoj liniji očevidno božanskog porekla, kao što je i vlast feudalnih gospodara. Glavnu grešku tog idealističkog pogleda — koji je već Fojerbah načeo i koji je posle saznanja dijalektičkog materijalizma isto tako neupotrebljiv kao i starozavetna kozmogonija posle Galileja i Kopernika — autor nalazi u tome što on (taj pogled) ne uzima u obzir stvarnost i nije voljan da uoči činjenicu da je literatura d r u š t v e n a p o j a v a i da njome upravljaju isti oni osnovni zakoni po kojima se ravnaju i sve druge društvene funkcije. Literatura je deo ukupnosti društvenih funkcija — kaže Balint — i ona nužno učestvuje u životu, ona u svim okolnostima propagandno utiče u nekakvom pravcu, pa čak i tad ako to pisac ne namerava i on sam to ni ne oseća, a niti primećuje. »Čista« literatura ne postoji isto tako kao što ne postoji ni »čista«, od života odvojena jetra, pa ni tad ako jetra sebe smatra neutralnom i veruje da ne učestvuje delatno u životu organizma.

Neutralna, »čista« literatura je — po Balintu — u našem vremenu nezamisliva isto tako kao i u vreme Voltera i Rusoa. Da bi u radu pisca bilo stava on ne mora da piše odlučno politizirajuću knjigu. Dosta je ako verno izrazi stvarnost, a tome je osnovni uslov to da čoveka ne slika apstraktno kao osamljeno biće, unutar okvira porodice, ljubavnog trougla ili mnogougla, izdvojenog iz zajednice, nego da u njemu prepozna društveno biće, i da ga prikaže kao učesnika u proizvodnom i razdeobnom toku i njegovoj stvarnoj suštini, u klasnom položaju. Suština našeg vremena je — kaže Balint — stalno produbljivanje i zaoštravanje suprotnosti između vladajuće i ugnjetene klase, a ta suprotnost determiniše svaku granu i svako očitovanje današnjeg života, a pre svega i psihologiju. Može se pisati roman i pozorišno delo o najsitnijem i najindividualnijem psihičkom problemu: ako pisac savesno obradi svoj predmet i ispod površine prepozna velike veze, onda će i u tome da pronađe i do izražaja dovede veliki socijalni osnovni problem, kao što se u svakoj kapi mora pronalazi so. Ko čistom realnošću, zaista hrabro i zaista otvorenim očima piše bilo o čemu, njegovo pisanje pokazuje prave činjenice današnjeg života.

Pisci koji se trude da budu »neutralni« i koji brižno, oprezno izbegavaju svaki »tugaljivi« motiv koji liči na politički motiv, stavljaju u bezvazdušni prostor svoje determinisano detaljisane probleme. Ti pisci — a oni su u većini — falsifikuju stvarnost, a kad veruju da služe »najčistijoj« literaturi, oni zapravo stvaraju desničarsku literaturu.

Po Balintu svaka literatura koja ne primećuje osnov današnjeg života (u svako doba postoji samo »današnji« život, nema opšteg života večne važnosti) i dijalektičku društvenu suprotnost, ili zatvara oči pred njima, svaka literatura koja hoće da porekne, da odstrani pažnju od života — intenzivno služi interesima onih klasa kojima koristi zatvaranje očiju, poricanje i skretanje pažnje masa.

Mnogi talentovani i virtuozni pisci dospevaju danas u tužno paradoksalnu, tipično malograđansku situaciju samo zbog svoje pogrešno protumačene »realnosti« i »uzvišenosti«. Oni prave politiku onda kad sebe zamišljaju najapstraktnijima. Služe interesima reakcionarnih krugova kad se trude da budu uzvišeno neutralni. Pod firmom »čiste« literature stvaraju desničarsku literaturu. Žele da služe besmrtnosti, a čine to uskoj interesnoj grupi. Veruju da su nezavisni, a već su davno vodonoše vladajućih klasa. Veruju o sebi da idu po sredini, a već davno marširaju u desničarskim borbenim redovima — završava Đerđ Balint.

Aleksandar Đ. Popović

KULTURNI ŽIVOT

Povratak Ladislava Mnjačka

DVA DOGAĐAJA o kojima se u poslednje vreme najviše pisalo u slovačkoj štampi uopšte a u književnim listovima i časopisima posebno jesu konferencija Saveza slovačkih pisaca održana 30. aprila i povratak Ladislava Mnjačka.

»Kultúrny život« (br. 21) donosi veoma zanimljiv intervju koji je sa Mnjačkom vodio Rudolf Olšinski. Ovo je drugi intervju objavljen u ovom listu od kako se o Mnjačkovom povratku počelo raspravljati u Čehoslovačkoj. I na pomenutoj konferenciji Saveza slovačkih pisaca mnogi diskutanti su postavili pitanje Mnjačkovog povratka u zemlju. O tome da li je Mnjačko kriv ili nije čula su se mnoga veoma oprečna mišljenja. Evo šta sam Mnjačko misli o tome. Na samom početku on kaže da je svoj povratak povezao sa normalizacijom čehoslovačko-izraelskih odnosa iako, smatra da ne može diktirati inostranu politiku Čehoslovačke. Na pitanje da li se vratio zauvek ili samo da reši problem svoga pasoša Mnjačko je odgovorio, da na žalost, spada u pisce i ljude oko kojih se uvek stvaraju legende. Njegova velika želja je bila da se vrati mirno, bez reklame i galame, ali mu to nije uspelo. Kada obavi neke formalnosti sa pasošem Mnjačko će ponovo otputovati u Izrael — na konferenciju za koju se pre povratka u zemlju prijavio. U Čehoslovačku se ipak vratio definitivno. I to pre svega da bi »obnovio svoje legalno državljanstvo«. Iako su mu mnogi pripisivali emigrantstvo, više nego očigledno je da Mnjačko ne može biti emigrant, niti je to ijednog trenutka želeo. To dokazuje i njegova želja da se vrati i iziđe pred sud, što mu svojevremeno nije bilo dozvoljeno. Mnjačkov odlazak bio je u priličnoj meri motivisan Izraelom. Na tu motivaciju on odgovara: »Nisam otišao u Izrael iz Čehoslovačke iz ljubavi, već zbog ćutanja naše štampe u vezi sa progonima komunista u mnogim prijateljskim zemljama«. »Ja sam odlučio da idem u Izrael da se borim za Prag«. Na Mnjačkov odlazak prilično je uticao i IV kongres čehoslovačkih pisaca. Mnjačko, čovek i pisac burnog temperamenta rešio je da raskine sa »sentimentalnom disciplinom«, odlučio se za drugu krajnost, za slobodu izraza. U toku svog daljeg izlaganja on kaže i »u inostranstvu sam pravio razliku između naroda i vlade, vlade koja je prisvojila sebi pravo da istupa u ime toga naroda, u ime njegovih želja«. »Nisam se vratio nazad na belom konju. Na konju, sa koga se odozgo može gledati na sve koji o meni misle ono što misle«. Pošto je raščistio sa sentimentalnom disciplinom, Mnjačko kaže da će se ubuduće orijentisati prema svojim osećanjima, jer se nada da će u jednom normalnijem društvu to biti moguće. »Ne želim da zastranjujem, ali moram ići dalje«. To znači da i on kao i njegova generacija, koja je učestvovala u ratu i posleratnom upravljanju zemljom, mora sebi i drugima da razjasni izvesne stvari, da razjasni šta se za dvadeset godina stvarno događalo. Kao stari komunista on smatra da i pored svega što mu se dogodilo ne sme gubiti veru, ali takođe više ne sme da naivno veruje. Zatim je govorio o svojoj najnovijoj knjizi »Agresori«. Nju smatra svojom rehabilitacijom i jako želi da bude objavljena u Čehoslovačkoj, kao i knjiga »Ukus vlasti« koja je trebala da bude štampana prošle godine. »Uvek sam video i vidim misiju komunista u društvenoj aktivnosti, u ofanzivi za svoje stanovište i u odbrani svoga stanovišta. U tome suštinskom u meni se 'slučajem Mnjačko' ništa nije promenilo«.

Biserka Rajčić

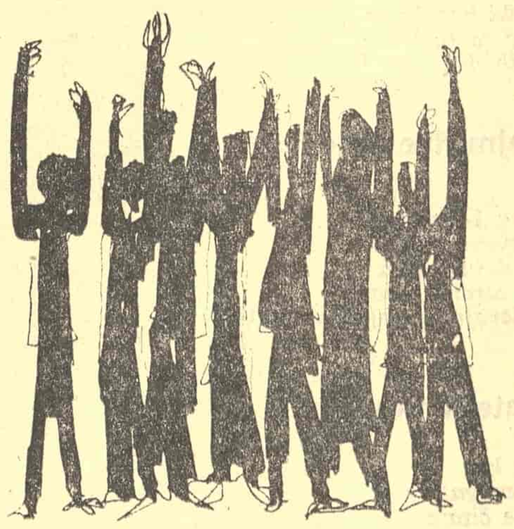

aktuelnosti

15 DANA

Nastavak sa 2. strane

slučaju da te zadatke ne izvrše. Posebno je važno definisati pitanje lične odgovornosti.

4. U skladu sa razvojem samoupravnih odnosa potrebno je ubrzati proces demokratizacije svih društveno-političkih organizacija, posebno Saveza komunista. Procesom demokratizacije treba energično da se zahvate sva sredstva informisanja javnog mnenja i obezbedi ostvarivanje svih sloboda i prava predviđenih Ustavom.

5. Energično sprečiti sve pokušaje dezintegrisanja društvene svojine i njenog izrođavanja u akcionarsku svojinu. Sprečiti tendencije izrođavanja ličnog rada u kapitalisanje pojedinaca i grupa i svesti ih u okvire Ustava i pozitivnih zakonskih propisa.

6. Revidirati što pre Zakon o stambenim odnosima kako bi se sprečio luksuz, bogaćenje i špekulisanje stanovima u društvenoj i privatnoj svojini.

II

Potrebno je preduzeti hitnu reformu celog školskog sistema radi njegovog usklađivanja sa potrebama razvoja naše privrede i samoupravnih odnosa. Posebno treba preduzeti mere za ostvarivanje Ustavom zagarantovanog prava na jednake uslove školovanja svih mladih ljudi. Naročito naglašavamo neophodnost preduzimanja sledećih konkretnih mera:

1. Organizovati Univerzitet kao samoupravnu instituciju na kojoj se slobodno razvija progresivna naučna misao. U tom cilju neophodno je brže razvijati stvarne samoupravne odnose na Univerzitetu i stvaralački izgrađivati one samoupravne oblike koji odgovaraju univerzitetskoj sredini. Posebno je potrebno obezbediti stvarno učešće studenata u samoupravljanju. Isto tako potrebno je poboljšati materijalni položaj Univerziteta i obezbediti doslednu primenu principa dohotka i formiranja potrebnih materijalnih sredstava.

2. Preduzeti mere da socijalna struktura studenata odgovara strukturi društva.

3. Potrebno je preduzeti mere da se poboljša materijalni položaj studenata, kao i da se pristupi intenzivnijoj izgradnji ustanova studentskog standarda. Te ustanove treba predati studentima na upravljanje na principu samoupravnih odnosa našeg društva.

4. Treba se založiti za jačanje uticaja nauke, Univerziteta i studenata na formulisanje osnovnih stavova o putevima, oblicima i metodama našeg daljeg društvenog i privrednog razvoja.

5. U kadrovskoj politici Univerziteta potrebno je uvesti princip reizbornosti i njegovu formalizaciju za sva zvanja i otvoriti Univerzitet mladim ljudima, sposobnim za naučno-istraživački i pedagoški rad na Univerzitetu.

PODRŠKA PISACA SRBIJE BEOGRADSKIM STUDENTIMA

NA VANREDNOM Plenumu Udruženja književnika Srbije, koji je održan 5. juna 1968. godine u Beogradu, članovi Udruženja književnika Srbije dali su punu podršku studentima beogradskog Univerziteta. U trenutku kada je predsednik Udruženja književnika Srbije, otvarajući Plenum, saopštio da se među piscima nalaze studenti i profesori, čalanovi Akcionog odbora demonstranata, preko 150 srpskih pisaca je aplauzom koji je trajao nekoliko minuta izrazilo svoju punu solidarnost sa studentima i njihovim zahtevima. Moglo bi da se kaže da je ovaj prvi, ni najmanje ceremonijalni aplauz, najbolje izrazio pravo raspoloženje pisaca Srbije. Odavno članovi Udruženja književnika Srbije nisu bili tako jednodušni i jedinstveni kao 5. juna 1968. godine. Oni su želeli da studenti ne budu njihovi gosti nego ravnopravni učesnici razgovora koji su imali još jednom da potvrde jedinstvo pisaca i studenata.

Predstavnici Akcionog odbora studenata i profesora, Đorđije Vuković, urednik »Studenta«, Srba Ignjatović i dr Radmila Stojanović, profesor Ekonomskog fakulteta, ukratko su izložili tok događaja, ukazujući pri tom naročito na one momente sa kojima javnost nije u dovoljnoj meri upoznata ili koji su interpretirani tako da je došlo do neželjenih reakcija među radnim ljudima Beograda.

Osnovna zamerka studentskih predstavnika svodila se na konstataciju da je redosled studentskih zahteva, inače precizno saopštenih, izmenjeni da bi se stvorio utisak da se studenti pre svega bore za poboljšanje svoga materijalnog položaja. Međutim, na ovom skupu studenti su ponovo istakli da se u prvom redu bore za radikalnije i doslednije sprovođenje društvene reforme, za donošenje mera koje bi onemogućile bogaćenje na nesocijalističkoj osnovi, za uklanjanje društvene nejednakosti, protivu toga da radnička klasa bude jedina koja nosi teret reforme, protivu nezaposlenosti, odlaska radnih ljudi na rad u inostranstvo zbog toga što nisu u mogućnosti da u svojoj zemlji dobiju posao. Studente pogađa izvestan broj formalnih osuda od strane radnih kolektiva i oni su uvereni da je do tih osuda došlo zbog toga što radnici nisu u dovoljnoj meri i objektivno upoznati sa studentskim zahtevima. Rečeno je da su predstavnici Akcionog odbora krenuli u radne kolektive, ali da nisu videli radne kolektive nego »vrhušku« preduzeća u liku direktora, predsednika radničkog saveta i upravnog odbora i sekretara organizacije SK. Mnogi radnici koji su govorili na studentskim mitinzima na raznim fakultetima davali su punu podršku studentskim zahtevima. Tako su neki nepoverljivi prema studentskom pokretu, posle razgovora sa studentima, u mnogome izmenili mišljenje. Studente je naročito ogorčilo to što ih je jedan deo štampe u početku tretirao kao huligane, nasilnike i što je bilo pokušaja da se incident na Novom Beogradu predstavi kao siledžijski izgred neodgovornih pojedinaca. Oni su podvlačili da na svim fakultetima vlada apsolutni red, da ni na jednom studentskom zboru nije došlo do incidenata i da je kod svih prisutna svest da se oni bore na liniji Programa SKJ i Ustava SFRJ.

Predstavnici Akcionog odbora obavestili su pisce da je među studentima veliko ogorčenje zbog toga što su izolovani od ostalih radnih ljudi, što su prekinute telefonske veze sa fakultetima, onemogućeno im rasturanje informativnih publikacija (neki studenti koji su delili informacioni materijal imali su neprilike sa organima Unutrašnjih poslova, a vanredni broj »Studenta« je zaplenjen). Čula se reč da više ne postoji Studentski grad i da ne postoje fakulteti, nego da postoji studentski geto. Govorilo se i o brutalnostima milicije na Novom Beogradu i podvlačilo se da to ne mogu da budu metodi kojima se umiruju studentske demonstracije. Među studentskim zahtevima koji nisu u dovoljnoj meri bili istaknuti u štampi bio je i zahtev za korenitom promenom kadrovske politike u svim sferama društvenog života, za punu slobodu i nepristrasnost sredstava informacija, slobodu štrajkova i demonstracija, jačanje uticaja nauke i Univerziteta na društvena kretanja.

Pisci — učesnici diskusije, podržali su u punoj meri sve osnovne studentske zahteve i izneli svoje utiske sa mitinga na raznim fakultetima kojima su prisustvovali. Njihovo jednodušno mišljenje je bilo da studenti pokazuju zavidnu društvenu disciplinu, punu političku zrelost i da raspolažu svešću o društvenoj i političkoj odgovornosti svojih akcija. Jednom rečju, to je avangardni deo socijalističke omladine koja se politički aktivirala odlučna da sprovede u život sve opšteprihvaćene principe koji su se često svodili na parole i da se rečju i akcijom obračuna sa svim onim snagama koje koče pun razmah samoupravnih odnosa i istinske demokratije u našem društvu. Politička akcija studenata predstavlja, dakle, po oceni pisaca, sastavni deo opšte političke akcije koju napredne snage vode u cilju daljeg razvoja našeg društva. Nezadovoljstvo studenata nije nezadovoljstvo destrukcije, već izraz želje da se sopstvenim naporima kreira sopstvena budućnost. Naglašeno je da najnoviji studentski pokreti — jer studentske demonstracije su samo jedan od izraza kretanja u studentskim redovima, i samo jedan od vidova radikalnijeg postavljanja određenih zahteva (treba se setiti diskusija o studentima i politici, društvenoj nejednakosti, događajima u Poljskoj, reagovanja na atentat na Dučkea, mirnih demonstracija pred Ambasadom SR Nemačke i niza članaka objavljenih u »Studentu«) — predstavljaju sastavni deo jedne široke političke akcije. Činjenica da su svi fakulteti u zemlji podržali akciju studenata beogradskog Univerziteta govori ne samo o jednodušnosti studenata nego i o tome da u našem društvu, kod svih naših naroda, postoje zajednički ciljevi i da su oni jedinstveni i radnicima i seljacima i studentima koji u ovom trenutku predstavljaju najavangardniji i najčasniji deo inteligencije.

Tekst pisma koje su pisci Srbije uputili studentima beogradskog Univerziteta glasi:

Udruženje književnika Srbije, na svom vanrednom plenumu 5. juna 1968. godine, podržava važe zahteve za dosledno socijalističko rešavanje nagomilanih problema u našem društvu.

Osuđujemo nasilje kojim je odgovoreno na vašu akciju. Pozdravljamo vaše nastojanje da izbegnete provokacije onih koji žele da vaše demonstracije iskoriste za svoje nesocijalističke ciljeve. Tražimo da štampa, radio i televizija objektivno obaveštavaju javnost o vašoj aktivnosti.

Vaši interesi su interesi radničke klase. U rešavanju postojećih problema mi, književnici, vidimo zalogu za ostvarenje istinski samoupravnog društva.

P. P-ć. — D. P.

* * *

SAOPŠTENJE UNIVERZITETSKOG KOMITETA SKS BEOGRADSKOG UNIVERZITETA

UNIVERZITETSKI KOMITET je razmatrao trenutnu političku situaciju na Beogradskom univerzitetu i došao do sledećih ocena:

Stanje na svim fakultetima Beogradskog univerziteta karakteriše u osnovi pravilna politička orijentacija i visok stepen organizovanosti i samodiscipline. Na svim fakultetima se uspešno izoluju i eliminišu pokušaji provokacije.

Tome doprinose izjave Predsedništva IK CK SKS i IK CK SKJ. Te izjave predstavljaju širi politički okvir aktivnosti Saveza komunista i Saveza studenata Beogradskog univerziteta. Akciono-politički program koji su usvojili Univerzitetski odbor, Univerzitetski komitet SK i Akcioni odbori svih fakulteta po sadržaju je identičan sa pomenutim izjavama. Univerzitetski komitet smatra da su time stvoreni osnovni preduslovi da se svi problemi koji su pokrenuti na Beogradskom univerzitetu počnu rešavati na trajan i celovit način. Svi komunisti, studenti i nastavnici Beogradskog univerziteta potrebno je da se založe za ostvarenje pokrenutih pitanja na konstruktivan način u okviru ovih dokumenata.

Međutim, Univerzitetski komitet kao i svi studenti i nastavnici Beogradskog univerziteta smatraju da je za ostvarenje ciljeva koji su izneti u pomenutim dokumentima neophodno istovremeno sprovesti sledeće:

1. Deblokiranje svih fakulteta Beogradskog univerziteta i povlačenje milicijskih snaga koje se nalaze u njihovoj blizini.

2. Oslobađanje svih pritvorenih studenata i ispitivanje uslova pod kojim su uhapšeni.

3. Ukidanje odluke o zabrani lista »Student« i donošenje odluke za njegovo rasturanje.

4. Davanje izveštaja Komisije koja radi na utvrđivanju odgovornosti za incident na Novom Beogradu.

Ostvarivanjem ovih konkretnih i neposrednih zadataka stvorila bi se neophodna atmosfera za rešavanje postavljenih problema. Istovremeno, time bi se ukazalo poverenje studentima Beogradskog univerziteta i učinio korak dalje u izgradnji pravednog i humanističkog socijalizma u našoj zemlji.

UNIVERZITETSKI KOMITET SKS BU

SAOPŠTENJE UNIVERZITETSKOG SAVETA I DEKANA SVIH FAKULTETA UNIVERZITETA U BEOGRADU

NA SVOJOJ SEDNICI od 5. juna 1968. godine Savet je konstatovao da su studenti i profesori pokazali dostojanstvo, visoku svest i osećaj odgovornosti u akciji za ostvarenje opštepolitičkih zahteva, koji su dobili široko društveno priznanje i u saopštenjima Izvršnog komiteta CK SKJ i Predsedništva i Izvršnog komiteta CK SKS, a potvrđeni su u akcionom programu Univerzitetskog odbora i Univerzitetskog komiteta od 4. juna.

Univerzitetski savet je ubeđen da su ti zahtevi na liniji brže i doslednije realizacije Programa SKJ i osnovnih ciljeva razvoja socijalističkog samoupravnog društva.

Primamo i pozdravljamo informaciju da su neki osnovni zahtevi studenata prihvaćeni i da se jedan broj zakonskih propisa i drugih hitnih mera u vezi sa socijalnom nejednakošću i

Nastavak na 12. strani

PRIČA »KNJIŽEVNIH NOVINA«

Inventura

David MLADINOV

I ONDA KADA PSI na ulicama počnu lajati na vas znači da je sve svršeno ili vrlo blizu kraja. U svoj onoj masi koja se valja ulicama lukava životinja izabere baš vas. On je to znao kada se povukao i pripio uz zid dok su psi luđački lajali i režali. Jedna žena ih je otjerala i on je ostao sam.

— Kad sam se obraćao ljudima oni me nisu primjećivali. Nikome nisam uspio postati središte. Nisam se uspio nametnuti kao nešto oko čega bi se mogli okretati ali najveću sam grešku možda napravio kad sam prestao i sebi biti ono osnovno i kad sam izbacio osovinu koja je prolazila kroz moj mozak i kičmu, i na koju sam se mogao barem osloniti. Želio sam postati nekome rob ali ni takvog oni me nisu htjeli. Kad god sam im govorio oni me ne bi slušali. Jednog dana prestao sam im se obraćati a ipak to niko nije ni primjetio. Te iste noći cigareta je nekako čudno dogorjevala među mojim prstima, i okrugli žar obavijen pepelom poprimio je posebnu boju i postao je vječna vatra u mojim rukama. Staza na kojoj sam se nalazio bila je utihla i bez vjetra. Tu smo bili samo mi. Prije ga nisam primjećivao od mreže ruku i nogu koju su pleli ljudi pored mene. A sada sâm osjećao sam ga pored sebe i čekao sam samo da prinese žigicu žbunu kupine preda mnom i da ovaj plane ili da mi rastavi neku rijeku preko čijeg dna bih koračao samo ja, sa skerletno plavim odsjajem vodenih zidova. Omotao je svoje prste oko moje ruke poput jutarnjih kaiševa, a zakrivljeni znaci pritiskali su mi čelo. Sjećaš li se da sam se tada obratio Tebi, a znate što mi je on te noći rekao — Sine moj — a ja sam ga upitao — Jesam li te dobro čuo? — a on je ponovio — Želiš li nešto, sine moj? — a ja sam ga pitao — Da li sam ti zaista sin ili ti samo želiš da me utješiš? —

On se nasmješio i to sam čuo. Siguran sam da sam čuo kako se nasmješio jer njegove usne su šuštale.

* * *

Bilo je to vrlo, vrlo davno. Čitav razgovor ponavljao je sebi milionima puta. Zvao ga je isto toliko a možda i više ali On nije ponovo došao. Sada je išao sam kroz tamno polje noseći u rukama svijeću. Nebo je bilo boje kiše i on je očekivao prve kapi koje će ugasiti titravi plamičak u njegovim rukama. Nebo je postajalo tmastije a ni jedna kap nije pala. Svjetlost je tonula u mrak i on je vidio da postepeno biva ugušena od njegovih vlastitih prstiju.

Noćni leptir zalepršao je pred njim.

Jednom rukom ga je jednostavno uhvatio i napravio kuglicu od njega. Otpuhnuo je pelud od krila koji mu je bio zaostao na prstima.

— Eto vidiš, sada sam te ubio, odvratna životinjo koja letiš oko moga svjetla. —

Plamičak je tamnio i on je njega osjećao u tom plavom dogorjevanju. Plamen se propeo u posljednjem trzaju a zatim otišao. Miris voska uvukao mu se u nosnice.

Rasplakao se i zaurlao je da bi ispunio prazninu oko sebe ali urlici su bježali i praznina je postajala sve veća.

— Vidiš me, stojim u ravnici kao drvo, kao motka, kao kamen, kao stup sa ovim komadom ugašenog voska u ruci. Ne vidim ništa osim ovog polja. Zar ne želiš ni vatru iz moje ruke? Zgnječi me već jednom, zdrobi me i utisni u zemlju. Ne vidim zašto bi trebao čekati. Ja sam meso tvoje i nemoj uzimati drugo meso osim mene. —

Bilo je vrlo smješno i počela je padati kiša. Kada mu se odijelo sasvim natopilo vodom on se podigne, jer se ništa nije događalo, zabije ugašeni patrljak u blato i vrati se u svoju sobu.

* * *

— Kako bi bilo lijepo da su mi jednom dok sam se kasno vraćao kući ledenim prstima iščupali grlo ili stisnuli vrat i time zatvorili sve riječi koje su se nakupile u meni i da krkljam i da se ugušim. —

Presvukao je odijelo da se ne bi prehladio. Zatim je na stolu rasprostro mnoge kutije i otvorio ih. Poklopce je složio na jednu stolicu a sam je sjeo na drugu.

— A sada došlo je vrijeme da se ustanove neke stvari. Zar se i ti ne slažeš sa mnom?

Soba je bila topla i nije mu bilo hladno kad je svukao sa sebe odijelo. Skinuo je i nogu i stavio je na stol. Prebrojao je prste. Bilo ih je pet.

— Sa ovom nogom je sve u redu — reče i stavi je u stranu.

Isto je učinio i sa drugom nogom. I ona je također imala pet prstiju i bila je dobra noga u stvari, tako da je i nju stavio u stranu. Izvadio je bubrege i slezenu i oni su bili u redu. Manje predmete iz svog tijela stavljao je u već unaprijed pripremljene kutije na stolu da se ne bi stvorio nered.

— Do sada bi se reklo da je sve na svom mjestu ali to nije tačno. Nešto se ipak ispremješalo kad ste me svi ostavili.

— Vidiš, ja sam pred tobom toliko gol da bih mogao da se stidim. Vidiš moju utrobu i moj želudac i jetru i sve ostale komadiće iz mog tijela za koje ni ne znam kako se zovu. Vidiš, nisam uzeo ni list da se zaklonim ni jedno zrno prašine iza kojega bi sakrio nešto. Vjerujem da je to pred tobom čak i nemoguće ako se ne varam. Do sada svi dijelovi bili su dobri zaista. Pogledaj u kutije ako mi ne vjeruješ na riječ. Otvorene leže na stolu.

Čitav trup bio je raspakovan i došle su na red ruke i glava. Rukama je odvojio glavu od vrata, a zatim je postavio na stol pred sebe. Kožu sa kosom pažljivo je ogulio sa lubanje i tu krpu je postavio u posebnu kutiju koja je odgovarala veličinom.

— Pogledaj, smije mi se moja lubanja. Smije mi se sa stola. A ja bih mogao da je pritisnem rukama. Da sabijem mozak i da prstima ispremješam sve one brazde i da ih na kraju iščupam. I u istom času ostao bih nepokretan i slijep, a ja želim da bar na kraju dođem do istine.

— Hladno mi je jer znam da me gledaš i nagovaraš moju lubanju da mi se smije. Odvratan mi je taj koštani kapak. Gledaj, ja ću dodirnuti mozak i sve će biti gotovo.

A sada ću izvaditi jedno oko da bih ga mogao vidjeti drugim. Okruglo je. Stavit ću ga u ovu kutiju da se ne otkotrlja.

— Ne tražim više ništa ni od tebe ni od drugih. To je lijep osjećaj. Nezavistan sam od svega prvi put u mom životu. Dugo sam te čekao da mi nešto kažeš. Sjećam se kad si mi rekao —sine—. To je bilo tako čudno a onda si tiho ponovio dva puta —Sine, sine— i ja to nisam vjerovao. Kada budem čitav ostao na stolu sve ću znati. Želim da znam, a poslije toga više ne ću postojati. Ne vjerujem da nas uzimaš i vodiš sa sobom. Sa mnom bi ti sada bilo jako teško. Ipak, za svaki slučaj, ja sam bio uredan i svaki dio tijela stavio sam u zasebnu kutiju.

— Nisam nikada mislio da si u stanju da sve uzmeš čovjeku. Ili da ga povedeš u krivom pravcu. Sada sam uglavnom na stolu u komadima. Svaki posebno je u redu, zar ne? Svi ti predmeti iz moga tijela. Mislim da je i kod drugih sve to jednako. I složeni su bili tačno?

— Jedan kvadrat i jedan trokut i napravi se neka divna figura. Ako želiš da se igraš ti složi od ovih komada nekog drugog.

— Svlačenje je skoro gotovo i sada želim da mi kažeš istinu.

Nije dobio odgovor i odlučio je da nastavi do samog kraja ovu igru istine. Ostala je još glava s jednim okom i dvije ruke.

— Još da složim komade lubanje. Lobus frontalis i ostali lobusi su tu u ovoj bijeloj kutiji na rubu stola.

Mozak je ostao otkriven uz žarulju. Ispalo je i drugo oko.

— Ja ne vidim ništa. Naslonjen sam vjerojatno na stolu — mozak je promislio.

— Sjećam se da je tu bio stol. Sve je znači u redu ali ipak postoji neka razlika — ali u čemu?

ONAKO UZGRED...

Nastavak sa 2. strane

list još nije napustio štampariju. To će studentima, i javnosti uopšte, neko morati da objasni.

Razgovaram sa grupicom mladića i devojaka koji pojma nemaju ko sam ja, otprilike jedino to da sam došao kao njihov gost sa ovom grupicom pisaca. Ja sam zapravo prekinuo njihov razgovor. Neki od njih su, kao i ja, prvi put ovde, a oni »stari« im sad pričaju šta je sve bilo u toku dana. Tako ja saznajem razne detalje. Saznajem kako je izvanredno prošla grupa glumaca koji su recitovali. Dok to pričamo, poznati i omiljeni pesnik govori svoje stihove. Stihovi su dobri, ali on i zna da odabere prave za ovaj trenutak, i zna da ih govori. Poznati televizijski kritičar pred mikrofonom pravi gromoglasan vic na račun televizije (vidi se da mu je to jedan od pravih fahova) i dobija buru aplauza. Studenti su uopšte ljuti na štampu i ostale informativne ustanove, a sada mi je potpuno jasno da u suštini imaju pravo. Ako ništa drugo, niko nije pokušao da sa malo ljudske simpatije dočara upravo ovo što ja sad posmatram. Jer ako je ovo prevashodno politička akcija, ja odavno ne pamtim takvu koja je ujedno i humana, ljudska, lišena onog nečeg teško odredljivog što i najljudskiju misao odene u nešto drugo, u papir, u propis, u verbalnu mantiju, tako da moraš naporom i misli i srca da čeprkaš da bi dopro do njenog ljudskog jezgra, kad ga ima. Uostalom, kad je reč o televiziji, ovo je još jedna prilika kad se vidi njen značaj i moć. I njena sposobnost da otkriva stvari. Moram reći da sam to istinski ljudsko, osim kod nekolicine studenata otkrio svega kod dvojice istaknutih političara, od onih koje sam imao prilike da vidim i čujem sa ekrana.

Najavljuju jednog glumca, nisam uspeo da čujem ime a glas mu ne prepoznajem. On govori neke reči solidarnosti, sad je potpuna tišina, a zatim apeluje na studente da sutra veče ne posustanu i ne rasture se da bi gledali fudbalsku utakmicu. Dolazi ponovo do erupcije, protesta ali bez gneva, i smeha.

Moram, na žalost, da idem. Odlazim teška srca, ne mogu da pronađem poznanicu koja nas je sačekala i pozdravila, niti drugove koji su nas ovamo doveli. Nije ni važno, imaju preča posla.

Poslednji redar, pred kapijom parka gde me iz svog sveta, u ovom času ipak izolovanog, predaje u onaj spoljni, moli me da ne gazim po travnjaku. Nije im, kaže, potreban nikakav novi Novi Beograd.

Božidar Božović

KNJIŽEVNE NOVINE

15 dana 15 dana 15 dana 15 dana 15 dana 15 dana 15 dana 15

aktuelnosti 15 DANA

Nastavak sa 11. strane

zapošljavanjem stručnjaka upravo danas rešava u Republičkom izvršnom veću.

Pozdravljamo orijentaciju Republičke i Savezne skupštine da i ostale zahteve što hitnije razmotri.

Univerzitetski savet zahteva od društveno-političkih foruma i sredstava masovnih komunikacija da se uzdrže od ocena koje studente suprotstavljaju radnicima i kvalifikuju studente i profesore kao grupe koje pokušavaju da iskoriste ove događaje da bi realizovale svoje političke pretenzije i suprotstavile se našem samoupravnom sistemu.

Ovo izaziva opravdano ogorčenje studenata i svih radnih ljudi na Univerzitetu.

Savet izražava duboko uverenje da će studenti, kao i do sada, onemogućiti sve ekstremiste i provokatore koji mogu da zloupotrebe sadašnju akciju.

Pozivamo studente i sve radnike na Univerzitetu da sve akcije ostvaruju kao i do sada u okvirima svojih fakulteta.

Posebno osuđujemo upad milicije u zgradu Akademije likovnih umetnosti i zahtevamo HITNO obrazloženje o razlozima zabrane lista »Student«.

Sa stavovima Saveta i razvojem događaja na Univerzitetu predstavnici Saveta upoznaće odmah, u neposrednom kontaktu, Izvršni komitet i Predsedništvo Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije, Predsedništvo Skupštine Srbije i Republičko izvršno veće.

UNIVERZITETSKI SAVET I
DEKANI SVIH FAKULTETA
UNIVERZITETA U
BEOGRADU

STUDENTIMA CRVENOG UNIVERZITETA

UTEMELJENO je veliko delo. Duševno i masovno, kazana je kritička negacija jednog poretka stvari. Iznad svega: osporena je budućnost koju nam, arogantno i licemerno, nude institucionisana birokratija i konstituisana buržoazija. Učinjena je snažna reč akcije. Treba je umeti čuti i razumeti. Mi to, sada, umemo. Ta reč glasi: čoveka čovekom čini sloboda, a ne posed; i čini bratstvo, a ne plaćanje u gotovom; i čini jednakost, a ne idolopoklonstvo zaradi. Ta reč je otmena, kao i sve što je istinski ljudsko. Ona već obasjava naše stvaralačke noći. Mi znamo, nepokolebljivo: naši tragični životi biće shvaćeni u bliskoj budućnosti divnih i tužnih ljudi što je jednakost tako jednostavna, a sloboda tako prirodna. To je vaša zasluga.

Odbranjeno je sveto ljudsko pravo na borbu, potvrđeno je pravo na žrtvu da bi se moglo boriti. Mrtvi mučenici za pravdu ne mogu ustati (oni su oboreni zauvek!), ali, ako je definitivan njihov poraz, ako je definitivno uništenje njihove osvešćene snage, — definitivno je svojom beskonačnošću i rađanje novih mučenika, definitivna je u neumitnoj nepreglednosti, u neuništivosti — spremnost borca da bude ono što mora biti. Obnovljena je, dakle, nežnost pregnuća, muževna nežnost neustrašivosti. Učinjeno je, još jednom, sudbonosno opredeljenje: čoveka će njemu samom dati jedino žrtva, kao što ga je i jer ga je od njega samog otelo sluganstvo i tiranija. Uspostavljena je veza sa sankilotima i komunarima, s crvenim mornarima Baltičke flote i crvenim radnicima Kadinjače. To je vaša zasluga.

Oživotvorili ste želju da se iskusi, da se pati i da se uči. Odlučili ste da se sve što čoveku sleduje — prihvati. A čoveku mnogo sleduje, mnogo strašnog. Vašu reč sumnje i odricanja — krivo, zlo tumače; vašu volju izmene sveta — omalovažavaju. Čude vam se, i ne veruju vam. Ali to vam, kao ljudima, sleduje. Sutra će vaš napor biti zaboravljen. Ali i to vam sleduje. Stvarnost vas već izoluje brutalnim bedemom proizvodnje i potrošnje, svirepim zakonima dohotka i profita, gvozdenim božanstvom gole, ružne nužde.

Šta vam ostaje?

Spremnost, postojeća, snažna, da do kraja izučite nauku revolucije, hteće da vas oplemeni svetlost njene suštine.

Vi ste već pod tom svetlošću. Nakinđureni optimizam vas odbija; akademskog pesimizma se gadite. Ne verujete podvizima iz udžbenika; verujete podvizima koje je odbranila kultura.

Ono što sad doživljavate — nezamenljivo je. Vreme koje vas muči, a koje vi svojim činom spasavate od poraznog siromaštva — gradi vas odgovornim ljudima, dakle — najpotrebnijim ljudima. Vi ste stasali. Njegoševsko ste žito, ali zrelo.

Vi, izgleda, već slutite da revolucije ne dolaze posle pobedâ. Već znate da je revolucija obnovljeno htenje izvitoperene pobede, da je plod mukotrpnog rada i poraza koji ume biti gluv i dugotrajan. Zaista, onog dana, kad prestanu porazi — prestaće i revolucije. Revolucija nije ništa drugo do radom pripremljena odmazda za poraz ljudskih snova, za sakaćenje ljudskih iskonskih težnji.

Junak se po tome razlikuje što bije svaku potrebnu bitku, što je jak i u padu, što je, kao niko drugi, sposoban da i porazu da smisao pobede. Junaštvo je izuzetnost, jer je istinska mudrost: saznanje, naime, da je ljudska istorija, u suštini svojoj, niz poraza i niz nemirenja s porazom. Junak veruje sebi u drugom.

U prirodi je čovekovoj da bude najlepši kad se bori. Duh istorije je da čuva i pamti lepotu.

To je i vaš put. Vi ste ga svesni.

Dragoljub S. Ignjatović

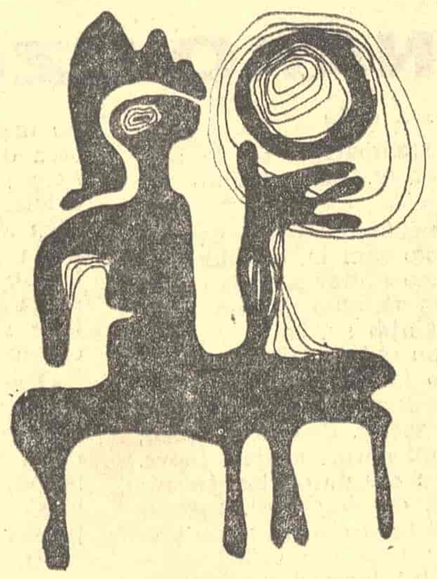

M.Đ. 67

STUDENTSKI MITINZI

NA SVIM FAKULTETIMA beogradskog Univerziteta održavaju se studentski mitinzi na kojima studenti i profesori neprestano podvlače svoju rešenost da istraju do kraja u borbi za svoje zahteve. Pored diskusije o Akcionom programu, koji je na većini fakulteta usvojen, govori se i o praktičnim zahtevima studenata i o uslovima pod kojima će oni napustiti fakultete i vratiti se svojim redovnim studentskim dužnostima. Zahteva se, pre svega, deblokada fakulteta (što je delimično i učinjeno), puštanje na slobodu uhapšenih studenata i obustavljanje svakog istražnog i administrativnog postupka prema puštenim studentima, povlačenje zabrane lista »Student« (što je i učinjeno) povlačenje zabrane demonstracija u kojoj studenti vide znak nepoverenja prema njihovoj političkoj zrelosti uz njihovu obavezu da će eventualne nove demonstracije ili mitinge prijaviti nadležnim organima i poštovati njihovu odluku, formiranje komisije koja će utvrditi odgovornost za događaje na Novom Beogradu, smenjivanje saveznog, republičkog i gradskog sekretara za unutrašnje poslove i pozivanje na političku odgovornost glavnih urednika beogradskih dnevnih i večernjih listova, radija, televizije i Taniuga. Naglašava se da nije bilo nikakvih izgreda, da su svi pokušaji provokatora onemogućeni, a svi govornici, bez obzira na to da li se studenti u potpunosti slažu s njima ili ne, pažljivo saslušani. Kao pozitivna činjenica podvlači se da, koliko se zna, svi profesori (sem profesora Radivoja Davidovića koga su studenti Ekonomskog fakulteta izviždali kada je pokušao da ih ubedi da su u pitanju huligani) ne samo podržavaju studentske akcije nego u njima i učestvuju. Na zborovima je učestvovao i izvestan broj radnika beogradskih preduzeća koji su se solidarisali sa studentskim zahtevima. Iz razgovora sa radnicima moglo je da se sazna da su mnogi od njih obavešteni da su njihovi kolektivi osudili studentske postupke a da ih niko o tome nije konsultovao. Veliko iznenađenje na Pravnom i Filološkom fakultetu izazvala je vest o intervenciji milicije na Likovnoj akademiji. Ova intervencija milicije, smatraju studenti, nije u skladu sa garantijama koje je dalo Izvršno veće Srbije predstavnicima Akcionog odbora studenata da će biti poštovano njihovo pravo zbora u okviru fakulteta.

Već na javnom mitingu koji je održan 3. juna na Studentskom trgu studenti su isticali da osnovni problemi našeg društva nisu nacionalni nego socijalni i ekonomski. Jedan govornik-student je naglasio da su studenti beogradskog Univerziteta potpuno solidarni a da je nacionalizam, kako je on to slikovito rekao, »problem šest birokrata iz šest republika koji se bore za jednu rukovodilačku fotelju«. Osuđeni su pokušaji provokatora koji su događaje na Novom Beogradu hteli da predstave kao sukob između studentske i radničke omladine, a posebno je isticana parola da su interesi i ciljevi radnika i studenata identični.

Na mitinzima su govornici često bili prekidani poklicima solidarnosti radnika i studenata, a skandiranje »Radnici-studenti« postalo je ovih dana neka vrsta studentskog pozdrava. Veći broj pisaca, glumaca, muzičkih umetnika uzima učešće na studentskim zborovima. »Branko Krsmanović« je otkazao sve svoje priredbe i stavio se na raspolaganje Akcionom odboru studenata. Studenti Muzičke akademije organizovali su male muzičke grupe koje obilaze fakultete i daju prigodne programe. Sve priredbe počinju »Internacionalom« i završavaju se himnom »Hej Sloveni«.

Naročito oštru osudu izazvalo je pisanje štampe. Čule su se reči da nije dovoljno da organizacije Saveza komunista izreknu kazne glavnim urednicima sredstava javne komunikacije nego da treba apelovati i na njihove radne organizacije da ih opozovu sa mesta za koja nisu dostojni. Da reagovanja na štampu nisu neosnovana, niti su izraz studentske preosetljivosti (koja bi u ovoj situaciji bila sasvim razumljiva i opravdana) može da posluži podatak da je u emisiji Radio-Beograda, 5. juna u 15 časova, pročitan tekst pisma Udruženja književnika Srbije studentima *s tim što je izostavljena rečenica u kojoj pisci osuđuju nasilje kojim je odgovoreno na studentsku akciju.* Studenti tehničkih fakulteta improvizovali su neku vrstu sramnog stuba na koji lepe dezinformacije objavljene u beogradskim listovima.

Studenti sa zadovoljstvom ističu da prisustvo mnogih javnih radnika na njihovim mitinzima i u njihovoj sredini za vreme »nemog štrajka«, kad nema mitinga, predstavlja ne samo podršku nego i dokaz da izvesni pokušaji da se studenti izoluju od ostalih radnih ljudi nisu u potpunosti uspeli. Izvestan broj studenata pokušao je da u noći između 4. i 5. juna uspostavi kontakt sa građanima i da u kontaktu sa građanima objašnjavaju prave ciljeve studentskog pokreta. Sa zavidnom tolerancijom studenti su slušali one koji ih kritikuju i pokušavali da ubede one koji se s njima ne slažu. Nisu bili usamljeni slučajevi da su studenti u tome i uspeli. Izvesni zahtevi studenata koji su prihvaćeni od strane nadležnih organa izazvali su među studentima povoljan utisak. Svi oni koji su prisustvovali studentskim mitinzima moraju da istaknu visok stepen političke zrelosti studenata, njihovu dobru obaveštenost o pravim problemima našeg društva, krajnju demokratičnost i tolerantnost u ophođenju i izvanrednu disciplinovanost svih demonstranata. Ni na jednoj javnoj priredbi u Beogradu nije vladao takav red kakav je bio na koncertu koji je »Branko Krsmanović« priredio studentima 5. juna u 24 sata u dvorištu Filozofskog fakulteta.

IZJAVA UNIVERZITETSKOG KOMITETA SK BEOGRADSKOG UNIVERZITETA

POVODOM PISANJA jednog dela štampe o tome da atmosfera na Filozofskom fakultetu odudara od atmosfere na drugim fakultetima Univerzitetski komitet SKS odlučno izjavljuje da su i sadržaj i ton akcija na Filozofskom fakultetu na liniji opšteg studentskog pokreta u gradu. Komunisti, studenti, nastavnici i Akcioni odbor Filozofskog fakulteta efikasno sprečavaju kao i na drugim fakultetima, pokušaje provokacije ma sa koje strane oni dolazili. Univerzitetski komitet SKS apeluje na Filozofski fakultet da nastavi u tom smislu.

Beograd, 5. VI 1968. god.

UNIVERZITETSKI KOMITET SK BEOGRAD

IZVEŠTAJ O UPADU MILICIJE U ZGRADU AKADEMIJE ZA LIKOVNE UMETNOSTI

AKCIONI ODBOR studenata Akademije za likovne umetnosti uputio je Univerzitetskom odboru SSJ ovaj izveštaj u kome se kaže: Dana 4. juna 1968. godine oko 23,30 časova, pred ulazom u zgradu u Rajićevoj ulici dežurala su dva redara ispred ulaza. Kada se u ulici pojavila grupa milicionera oni su se povukli u hodnik i zgrada je zaključana. Međutim, milicioneri su udarcima nogama provalili vrata i upali u hodnik, gde su u sporednom bočnom hodniku počeli palicama da tuku studente: Marković Zvonimira, Kočić Vericu i Đurić Dimitrija. Marković Zvonimir je dobio udarac po slepoočnici, leđima i rukama, Kočić Verica udarce po leđima, glavi i nogama, a Đurić Dimitrije udarac po ruci. Dva milicionera iz ove grupe pošla su stepenicama na sprat ali su se na pola puta zaustavili i potom napustili zgradu.

4. juna oko 18,00 časova student — kurir Tomić Vladimir po povratku sa materijalima iz Univerzitetskog odbora SSJ bio je uhapšen i tučen u kolima i tek posle dva časa pušten iz stanice u ulici 29. novembra. Materijali su mu oduzeti.

AKCIONI ODBOR STUDENATA
AKADEMIJE ZA LIKOVNE
UMETNOSTI

OTVORENO PISMO KOLEKTIVA INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

»S OBZIROM, na to da po prirodi svog posla proučavamo društvena kretanja i zbivanja u savremenom svetu mogli smo da ustanovimo da su i procesi koji su otvoreni ovim studentskim demonstracijama deo opštih, naprednih, socijalističkih kretanja i u drugim zemljama sveta. Želimo da ukažemo da demonstracije studenata BU ne shvatamo akcijom koja počinje i završava se bilo u krugovima studenata, Univerziteta, jednog grada ili jedne republike, već izrazom opšte društvenih problema koji jednako pogađaju sve građane naše socijalističke zajednice«.

U pismu se zatim kaže da »nije bitno ko je, gde je i kojim povodom pokrenuo sadašnju društvenu akciju, već da li je ona usmerena na brže uklanjanje kočnica i prepreka razvitku demokratskih procesa u našem društvu i punom razmahu samoupravnih društvenih odnosa«.

U analizi sadašnje situacije kolektiv Instituta smatra da je »to velikim delom posledica toga što se SKJ nije dovoljno prilagodio novim uslovima rada, jer se na nekim istaknutim partijskim i državnim funkcijama nalaze ljudi koji nisu kadri da raščiste s birokratskim koncepcijama, te se na taj način politički diskreditiju... Isto tako smatramo da jedna socijalistička zajednica mora na vreme da predvidi efekte toga i da blagovremeno sprečava negativne socijalne i političke posledice koje sa sobom nosi visoki porast nezaposlenosti«.

Odgovornost za upotrebu sile protiv studenata snose i politički organi, smatra kolektiv ovog Instituta, a ne samo organi javnog reda. Ako, pak, ne postoji koordinacija između njih, »smatramo da u našem društvenom i državnom uređenju politički faktori ne mogu izbeći odgovornost za rad organa javnog reda«.

STUDENTIMA BEOGRADSKOG UNIVERZITETA

SA UZBUĐENJEM i divljenjem pratimo vašu borbu koja je postala pitanje savesti svakog poštenog čoveka ove zemlje.

Svesrdno podržavamo vašu hrabrost da postavite ne svoje uske univerzitetske zahteve, već da otvorite i osvežite bitna pitanja slobode, istine i pravde u socijalističkom društvu.

Vuk Babić, Predrag Bajčetić, Matija Bećković, Vera Božičković-Popović, Božidar Božović, Bora Ćosić, Ljuba Đokić, Dejan Đurković, Ljubinka Jovanović-Mihajlović, dr Miodrag Jurišević, Milan Komnenić, Dragan Kolundžija, Mirko Kovač, Ivan V. Lalić, Žika Lazić, Sergije Lukač, Dušan Makavejev, Desanka Maksimović, Bata Mihajlović, Borislav Mihajlović-Mihiz, Mića Milošević, Mitra Mitrović, Bata Paskaljević, Živojin Pavlović, Borislav Pekić, Mića Popović, Dušan Radović, Slobodan Selenić, Ljubomir Simović, Srboljub Stanković, Dušan Stojanović, Živorad Stojković, Danilo Stojković, Bojan Stupica, Mira Stupica, Boža Timotijević, Bogdan Tirnanić, Mića Tomić, dr Lazar Trifunović, Branko Vučićević, Stevo, Žigon, Želimir Žilnik.

Beograd, 4. juni 1968.

Ovo pismo nastalo je kao plod određenog trenutka. To objašnjava zašto se među potpisnicima ne nalaze imena velikog broja kulturnih radnika koji su s njim u potpunosti saglasni.

PODRŠKA S »KOLARCA«

»Dragi drugovi,

Osećamo kao svoju dužnost da se solidarišemo sa vama, studentima i nastavnicima Beogradskog univerziteta, koji tako odlučno tražite beskompromisni razvitak naših socijalističkih odnosa i rešavanje svih ostalih pitanja našeg društva u duhu samoupravljanja. Uvereni smo da ćete umeti kao ljudi koji žele samo dobra u našoj socijalističkoj zajednici da očuvate svoje redove i čistotu svojih ideja od svake neprijateljske zloupotrebe.

RADNI KOLEKTIV KOLARČEVOG NARODNOG UNIVERZITETA«

Glavni i odgovorni urednik Tanasije Mladenović. Sekretar redakcije Bogdan A. Popović. Tehnicko-umetnička oprema Dragomir Dimitrijević. Redakcioni odbor: Božidar Božović, Zoran Gluščević, Dragoljub S. Ignjatović, Bogdan Kalafatović, Momo Kapor, Miodrag Kolarić Dragan Kolundžija Mirko Kovač, Đorđe Lebović, Borislav Pekić, Predrag Protić, Dušan Puvačić, Dobroslav Smiljanić, Radomir Smiljanić i Branimir Šćepanović. List izlazi svake druge subote. Pojedini primerak 50 para (50 dinara). Godišnja pretplata 10 novih dinara (1000 starih dinara), polugodišnja 5 novih dinara (500 starih dinara). Za inostranstvo dvostruko. List izdaje Novinsko-izdavačko preduzeće »Književne novine«, Beograd, Francuska 7. Telefoni 627-286 (redakcija) i 626-020 (komercijalno odeljenje i administracija). Rukopisi se ne vraćaju. Tekući račun broj 608-1-208-1. Štampa »Glas«, Beograd Vlajkovićeva 8.